T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARININ KORUMA PROJESİ

YEŞİM ALTINBIÇAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RÖLÖVE RESTORASYON PROGRAMI

DANIŞMAN
PROF. DR. NADİDE SEÇKİN

İSTANBUL, 2012

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARININ KORUMA PROJESİ

Yeşim ALTINBIÇAK tarafından hazırlanan tez çalışması 01.06.2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nadide SEÇKİN

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nadide SEÇKİN

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Yard. Doç. Dr. Rabia ÖZAKIN

Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Deniz MAZLUM

İstanbul Teknik Üniversitesi _____

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşum sürecinde tavsiyeleri, desteği ve her türlü yardımları için tez danışmanım Prof. Dr. Nadide SEÇKİN'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli görüşlerini benimle paylaşan ve çalışmama yön veren Yard. Doç. Dr. Rabia ÖZAKIN'a ve Doç. Dr. Deniz MAZLUM'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Sarayda yürüttüğüm çalışmalar sırasında her türlü kolaylığı sağlayan Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Rölöve Anıtlar Müdürlüğü ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına, analitik rölöve çizimlerinde sağladığı katkılardan dolayı Y. Mimar S. Semra EMEK'e, İngilizce çevirilerde desteğini esirgemeyen dostum Ekmel YIĞMAN'a, çalışmamın her aşamasında destek olan Fatih Belediyesi KUDEB çalışanı arkadaşlarım A. Pınar GÖNÜLER, Ayşe KORKUSUZ ve Levent YONAR'a da minnettarım.

Son olarak bu çalışma sürecinde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen canım aileme ve her zaman yanımda olan eşim Abdullah ERDAL'a da çok teşekkür ederim.

Haziran, 2012

Yeşim ALTINBIÇAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ iv

ŞEKİL LİSTESİ viii

ÇİZELGE LİSTESİ xvi

ÖZET xvii

ABSTRACT xix

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 1
1.2 Tezin Amacı 1
1.3 Hipotez 2

BÖLÜM 2

15. ve 16. YÜZYIL SARAY MUTFAKLARI 3

2.1 Edirne Sarayları 3
2.1.1 Saray-ı Atik (Eski Saray) 3
2.1.2 Saray- Cedide-i Amire (Yeni Saray) 4
2.2 İstanbul Sarayları 9
2.2.1 Eski Saray 9
2.2.2 Topkapı Sarayı 11

BÖLÜM 3

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARI 14

3.1 Plan ve İç Mekan Özellikleri 15
3.1.1 Z01 Mekanı 16
3.1.2 Z02 Mekanı 20
3.1.3 Z03 Mekanı 22
3.1.4 Z04 Mekanı 25

3.1.5 Z05 Mekanı 30
3.1.6 Z06 Mekanı 35
3.1.7 Z07Mekanı 39
3.1.8 Z08 Mekanı 44
3.1.9 Z09 Mekanı 48
3.1.10 Z10 Mekanı 52
3.1.11 Z11Mekanı 56
3.1.12 Z12 Mekanı 60
3.1.13 Z13 Mekanı 64
3.2 Cephe Özellikleri 68
3.2.1 Kuzeybatı Cephesi 68
3.2.2 Güneydoğu Cephesi 69
3.3 Yapının Taşıyıcı Sisteminin Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından Değerlendirilmesi 70

BÖLÜM 4

BELGELER IŞIĞINDA RESTİTÜSYONA İLİŞKİN KARARLARIN VERİLMESİ 73

4.1 Restitüsyona İlişkin Bilgi Veren Kaynaklar 73
4.1.1 Arşiv Belgeleri 73
4.1.2 Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler 76
4.1.2.1 15. Yüzyıla ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler 76
4.1.2.2 16. Yüzyıla ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler 77
4.1.2.3 17. Yüzyıla ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler 78
4.1.2.4 18. Yüzyıl ve sonrasına ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler 79
4.1.3 Görsel Kaynaklar 79
4.1.3.1 15. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar 79
4.1.3.2 16. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar 79
4.1.3.3 17. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar 80
4.1.3.4 18. ve 19. Yüzyıl Ait Görsel Kaynaklar 80
4.1.4 Araştırma ve Çalışmalar 82
4.2 Değerlendirme 90

BÖLÜM 5

RESTORASYONA YÖNELİK MÜDAHALE KARARLARI 100

5.1 Üst Yapıda Yapılan Müdahaleler 102
5.2 İç Mekanda Yapılan Müdahaleler 102
5.2.1 Duvar ve Taşıyıcı Ayaklarda Yapılan Müdahaleler 102
5.2.2 Kemer ve Kubbelerde Yapılan Müdahaleler 105
5.3 Cephede Yapılan Müdahaleler 105
5.3.1 Kuzeybatı Cephesinde Yapılan Müdahaleler 105
5.3.2 Güneydoğu Cephesinde Yapılan Müdahaleler 106
5.4 Değerlendirme 107

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER 109
KAYNAKLAR 112

EK-A

MEVCUT DURUM FOTOĞRAF ALBÜMÜ 115

EK-B

RESTİTÜSYONA İLİŞKİN BELGELER 160

EK-C

2009-2011 RESTORASYONUNA AİT FOTOĞRAFLAR 194

EK-D

KORUMA PROJESİ 211

D-1 Analitik Rölöve 211
D-2 Malzeme ve Yapım Tekniği Analizi 222
D-3 Kronolojik Müdahale Analizi 228
D-4 1. Dönem Restitüsyonu 234
D-5 2. Dönem Restitüsyonu 239
D-6 3. Dönem Restitüsyonu 244
D-7 Restorasyon 249

ÖZGEÇMİŞ 257

KISALTMA LİSTESİ

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BŞM	Başmuhasebe Kalemi
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
KK	Kamil Kepeci Tasnifi
PAR	Performans Analiz Raporu
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 Edirne'de "Saray-ı Cedid-i Amire"nin kuşbakışı görünüşü 4
Şekil 2. 2 Edirne Sarayı restitüsyonu, saray mutfakları ve çevresindeki yapılar 5
Şekil 2. 3 Edirne Sarayı iç mekanın görünüşü 7
Şekil 2. 4 Edirne Sarayı iç mekanın görünüşü 7
Şekil 2. 5 Kubbeyi taşıyan tuğla örgülü kemer ve kesme taş ayakların görünüşü 7
Şekil 2. 6 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeybatı cephesi 8
Şekil 2. 7 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeybatı cephesi 8
Şekil 2. 8 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeydoğu cephesi 8
Şekil 2. 9 Edirne Sarayı mutfaklarının güneydoğu cephesi 9
Şekil 2. 10 Edirne Sarayı mutfaklarının güneybatı cephesi 9
Şekil 2. 11 Orijinali 1479'da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılmış haritanın 1520 tarihli bir kopyasındaki Eski Saray'ın görünüşü 11
Şekil 2. 12 Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han isimli eserindeki Eski Saray'ı gösteren bir minyatürü 11
Şekil 2. 13 Topkapı Sarayı'nın vaziyet planı 12
Şekil 2. 14 Topkapı Sarayı'nın kuşbakışı görünümü 13
Şekil 2. 15 Topkapı Sarayı mutfaklarının İkinci Avlusu'daki konumu 13
Şekil 3. 1 Z05-1 mekanında yer alan mutfak eşyaları 29
Şekil 4. 1 Taeschner'in mutfak binasına ilişkin betimlemesi 82
Şekil 4. 2 Restorasyondan önce 83
Şekil 4. 3 Restorasyondan sonra 83
Şekil 4. 4 Restorasyondan önce 83
Şekil 4. 5 Restorasyondan sonra 83
Şekil 4. 6 Restorasyondan önce 84
Şekil 4. 7 Restorasyondan sonra 84
Şekil 4. 8 Restorasyondan önce 84
Şekil 4. 9 Restorasyondan sonra 84
Şekil 4. 10 Restorasyondan önce 85
Şekil 4. 11 Restorasyondan sonra 85
Şekil 4. 12 Günümüzde cephesi kısmen kapanan Şekerciler Mescidi'nin mutfak avlusuna bakan cephesi 85
Şekil 4. 13 Günümüzde cephesi kısmen kapanan Şekerciler Mescidi'nin mutfak avlusuna bakan cephesi 86
Şekil 4. 14 Mutfakların Fatih Devrine ait restitüsyon planı 87

Şekil 4. 15 Mutfakların Fatih Devrine ait restitüsyon kesiti 88
Şekil 4. 16 Mutfakların 18. yy'a ait restitüsyon planı 89
Şekil 4. 17 Mutfakların 18. yy'a ait restitüsyon kesiti ve görünüşü 90
Şekil 4. 18 Süleymaniye İmareti'nin kubbeleri 94
Şekil 4. 19 Şehzade Külliyesi İmareti'nin kubbeleri 94
Şekil 4. 20 Atik Valide Sultan İmareti'nin kubbeleri 95
Şekil 4. 21 Haseki Sultan İmareti'nin kubbeleri 95
Şekil 5. 1 Üst yapıda gerçekleştirilen müdahaleler 102
Şekil 5. 2 İç mekanda gerçekleştirilen müdahaleler 104
Şekil 5. 3 İç mekanda gerçekleştirilen müdahaleler 104
Şekil 5. 4 Kuzeybatı cephesinde gerçekleştirilen müdahaleler 106
Şekil 5. 5 Güneydoğu cephesinde gerçekleştirilen müdahaleler 107
Şekil A. 1 Z01 mekanı kuzeybatı duvarı 114
Şekil A. 2 Z01 mekanı kuzeydoğu duvarı 114
Şekil A. 3 Z01 mekanı güneydoğu kemeri 115
Şekil A. 4 Z01 mekanı güneybatı duvarı 115
Şekil A. 5 Z01 mekanı güneybatı cephesinde yer alan K4 kapısının yanındaki raspa edilen duvar 115
Şekil A. 6 Z01 mekanı K4 kapısının yanındaki raspa edilen duvara ait tuğla boyutu 116
Şekil A. 7 Z01 mekanı özgün döşeme kotunu bulmak için açılan sondaj yeri (2009-2011 Restorasyonu) 116
Şekil A. 8 Z01 mekanı kubbesi 116
Şekil A. 9 Z02 mekanı kuzeybatı kemeri 117
Şekil A. 10 Z02 mekanı kuzeydoğu duvarı 117
Şekil A. 11 Z02 mekanı güneydoğu duvarı 117
Şekil A. 12 Z02 mekanı güneybatı duvarı 118
Şekil A. 13 Z02 mekanı kubbesi 118
Şekil A. 14 Z02 mekanı kubbesine ait fil gözü 118
Şekil A. 15 Z03 mekanında bulunan helva taşı 119
Şekil A. 16 Z03 mekanı kuzeybatı duvarı 119
Şekil A. 17 Z03 mekanı kuzeydoğu duvarı 119
Şekil A. 18 Z03 mekanı güneydoğu duvarı 120
Şekil A. 19 Z03 mekanı güneybatı duvarı 120
Şekil A. 20 Z03 mekanı güneybatı duvarında bulunan kapı (2009-2011 Rest.) 120
Şekil A. 21 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü 121
Şekil A. 22 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü 121
Şekil A. 23 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü 121
Şekil A. 24 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü 121
Şekil A. 25 Z03 mekanı kubbesi 122
Şekil A. 26 Z04-1 mekanı mermer tezgah 122
Şekil A. 27 Z04-1 mekanı mermer tezgah 122
Şekil A. 28 Z04-1 mekanı kuzeybatı kemeri 123
Şekil A. 29 Z04-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 123
Şekil A. 30 Z04-1 mekanı güneydoğu duvarı 123
Şekil A. 31 Z04-1 mekanı kuzeydoğu duvarında bulunan çini kaplamaları 124
Şekil A. 32 Z04-1 mekanı güneybatı duvarı 125

Şekil A. 33 Z04-1 mekanı kubbesi 125
Şekil A. 34 Z04-2 mekanı kuzeybatı duvarı 125
Şekil A. 35 Z04-2 mekanı kuzeydoğu duvarı 126
Şekil A. 36 Z04-2 mekanı güneybatı duvarı 126
Şekil A. 37 Z04-2 mekanı tütekliği 126
Şekil A. 38 Z05-1 mekanı kuzeybatı duvarı 126
Şekil A. 39 Z05-1 mekanı kuzeydoğu kemeri 127
Şekil A. 40 Z05-1 mekanı güneydoğu duvarı 127
Şekil A. 41 Z05-1 mekanı güneybatı duvarı 127
Şekil A. 42 Z05-1 mekanı kubbesi 128
Şekil A. 43 Z05-1 mekanı mermer tezgah 128
Şekil A. 44 Z05-1 mekanı mermer tezgah 128
Şekil A. 45 Z05-1 mekanı taş ağırlıklar 129
Şekil A. 46 Z05-2 mekanı kuzeybatı duvarı 129
Şekil A. 47 Z05-2 mekanı çeşme ve haznesi 129
Şekil A. 48 Z05-2 mekanında bulunan mermer aynalı çeşme 130
Şekil A. 49 Z05-2 mekanı kuzeybatı duvarı üzerinde yer alan kitabe 130
Şekil A. 50 Z05-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 130
Şekil A. 51 Z05-2 mekanı güneybatı duvarı 130
Şekil A. 52 Z05-2 mekanı tütekliği 131
Şekil A. 53 Z06-1 mekanı kuzeybatı kemeri 131
Şekil A. 54 Z06-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 131
Şekil A. 55 Z06-1 mekanı güneydoğu duvarı 132
Şekil A. 56 Z06-1 mekanı güneybatı duvarı 132
Şekil A. 57 Z06-1 mekanı kubbesi 132
Şekil A. 58 Z06-2 mekanı kuzeybatı duvarı 133
Şekil A. 59 Z06-2 mekanı kuzeydoğu duvarı 133
Şekil A. 60 Z06-2 mekanı güneybatı kemeri 133
Şekil A. 61 Z06-2 mekanı tütekliği 133
Şekil A. 62 Z07-1 mekanı kuzeybatı kemeri 134
Şekil A. 63 Z07-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 134
Şekil A. 64 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarı 134
Şekil A. 65 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarındaki tuğla örgülü yüzey 135
Şekil A. 66 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarındaki tuğla örgülü yüzeyde görünen demir detayı isimli eserindeki Eski Saray'ı gösteren bir minyatürü 135
Şekil A. 67 Z07-1 mekanı güneybatı duvarı 135
Şekil A. 68 Z07-1 mekanı kubbesi 136
Şekil A. 69 Z07-2 mekanı kuzeybatı duvarı 136
Şekil A. 70 Z07-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 136
Şekil A. 71 Z07-2 mekanı güneybatı duvarı 136
Şekil A. 72 Z07-2 mekanı tütekliği 137
Şekil A. 73 Z07-1 mekanı batı kemer ayağının çevresinde açılan araştırma çukurunda bulunan gergi demiri (2009-2011 restorasyonu) 137
Şekil A. 74 Z07-1 mekanı batı kemer ayağının çevresinde açılan araştırma çukurunda bulunan gergi demiri detayı (2009-2011 restorasyonu) 137
Şekil A. 75 Z08-1 mekanı kuzeybatı kemeri 138

Şekil A. 76 Z08-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 138
Şekil A. 77 Z08-1 mekanı güneydoğu duvarı 138
Şekil A. 78 Z08-1 mekanı güneybatı duvarı 139
Şekil A. 79 Z08-1 mekanı kubbesi 139
Şekil A. 80 Z08-2 mekanı kuzeybatı kemeri 139
Şekil A. 81 Z08-2 mekanı kuzeydoğu duvarı 140
Şekil A. 82 Z08-2 mekanı güneybatı kemeri 140
Şekil A. 83 Z08-2 mekanı tütekliği 140
Şekil A. 84 Z09-1 mekanı kuzeybatı kemeri 140
Şekil A. 85 Z09-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 141
Şekil A. 86 Z09-1 mekanı güneydoğu duvarı 141
Şekil A. 87 Z09-1 mekanı güneybatı duvarı 141
Şekil A. 88 Z09-2 mekanı kuzeybatı duvarı 142
Şekil A. 89 Z09-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 142
Şekil A. 90 Z09-2 mekanı güneybatı kemeri 142
Şekil A. 91 Z09-2 mekanı tütekliği 142
Şekil A. 92 Z10-1 mekanı kuzeybatı kemeri 143
Şekil A. 93 Z10-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 143
Şekil A. 94 Z10-1 mekanı güneydoğu duvarı 143
Şekil A. 95 Z10-1 mekanı güneybatı kemeri 144
Şekil A. 96 Z10-2 mekanı kuzeybatı duvarı 144
Şekil A. 97 Z10-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 144
Şekil A. 98 Z10-2 mekanı güneybatı kemeri 144
Şekil A. 99 Z10-2 mekanı tütekliği 145
Şekil A. 100 Z11-1 mekanı kuzeybatı kemeri 145
Şekil A. 101 Z11-1 mekanı kuzeydoğu kemeri 145
Şekil A. 102 Z11-1 mekanı güneydoğu duvarı 146
Şekil A. 103 Z11-1 mekanı güneybatı duvarı 146
Şekil A. 104 Z11-1 mekanı güneybatı duvarındaki ocağın baca çıkışı 146
Şekil A. 105 Z10-1 mekanından Z11-1 mekanına bakış 147
Şekil A. 106 Z11-1 mekanı kubbesi 147
Şekil A. 107 Z11-1 mekanı batı kubbe ayağının çevresinde yapılan araştırma kazısı (2009-2011 restorasyonu) 147
Şekil A. 108 Z11-1 mekanında kuzeybatı yönündeki taşıyıcı ayağın çevresinde yapılan araştırma kazısında ortaya çıkan döşeme kalınlığı (2009-2011 restorasyonu) 148
Şekil A. 109 Z11-2 mekanı kuzeybatı duvarı 148
Şekil A. 110 Z11-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 148
Şekil A. 111 Z11-2 mekanı güneybatı kemeri 148
Şekil A. 112 Z11-2 mekanı tütekliği 149
Şekil A. 113 Z12-1 mekanı kuzeybatı kemeri 149
Şekil A. 114 Z12-1 mekanı kuzeydoğu duvarı 149
Şekil A. 115 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarı 150
Şekil A. 116 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarında bulunan P17 penceresi üzerindeki kemere ait tuğla ölçüsü 150

Şekil A. 117 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarında bulunan P17 penceresi üzerindeki kemere ait tuğla ölçüsü 150
Şekil A. 118 Z12-1 mekanı güneybatı kemeri....151
Şekil A. 119 Z12-1 mekanı kubbesi....151
Şekil A. 120 Z12-2 mekanı kuzeybatı duvarı 151
Şekil A. 121 Z12-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 152
Şekil A. 122 Z12-2 mekanı güneybatı kemeri....152
Şekil A. 123 Z12-2 mekanı tütekliği 152
Şekil A. 124 Z13-1 mekanı kuzeybatı kemeri 152
Şekil A. 125 Z13-1 mekanı kuzeydoğu kemeri 153
Şekil A. 126 Z13-1 mekanı güneydoğu duvarı....153
Şekil A. 127 Z13-1 mekanı güneybatı duvarı....153
Şekil A. 128 Z13-1 mekanı kubbesi....154
Şekil A. 129 Z13-2 mekanı kuzeybatı duvarı 154
Şekil A. 130 Z13-2 mekanı kuzeydoğu kemeri 154
Şekil A. 131 Z13-2 mekanı güneybatı kemeri....154
Şekil A. 132 Z13-2 mekanı tütekliği 155
Şekil A. 133 Kuzeybatı cephesi genel görünüm 155
Şekil A. 134 Kuzeybatı cephesinde görülen demir askı ve oyuk izleri 155
Şekil A. 135 Kuzeybatı cephesi genel görünüm 155
Şekil A. 136 Şekerciler Mescidi'nin cephesi 156
Şekil A. 137 Helvahane kapısı ve kapının üzerinde bulunan kitabe 156
Şekil A. 138 Kuzeybatı cephesinde Z09-2 mekanına ait duvardaki mermer kitabe....156
Şekil A. 139 Kuzeybatı cephesinde Z13-2 mekanının duvarındaki mermer kitabe....157
Şekil A. 140 Güneydoğu cephesi genel görünüm 157
Şekil A. 141 Güneydoğu cephesinin Aşçılar Mescidi ile komşu olan duvarı....157
Şekil A. 142 Güneydoğu cephesinde Z11 mekanında bulunan setin görünüşü....158
Şekil A. 143 Güneydoğu cephesinde bulunan payandalar 158
Şekil A. 144 Güneydoğu cephesinde havalandırma kanalları....158
Şekil A. 145 Havalandırma kanalının önden görünüşü....158
Şekil B. 1 H.982 (M.1574–1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi....159
Şekil B. 2 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi....160
Şekil B. 3 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi....161
Şekil B. 4 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi....162
Şekil B. 5 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımında kullanılan inşaat malzemelerinin listesi....163
Şekil B. 6 H. Şaban 1180 (M. Ocak 1767) tarihinde mutfak ve helvahanede yapılan onarıma ilişkin bilgi veren evrak 164
Şekil B. 7 H. Şaban 1180 (M. Ocak 1767) tarihinde mutfaklar içinde bulunan aşçılar hamamında yapılan onarıma ilişkin bilgi veren evrak....166

Şekil B. 8 H. 1179 (M. 1766) Zilhicce ayı ve H. 1180 (M. 1766) Muharrem ve Safer aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak 168
Şekil B. 9 H. 1180 (M. 1766) Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir ve Receb aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak 169
Şekil B. 10 H. 1180 (M. 1767) Şaban ve Ramazan aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz, lağımcı ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak 170
Şekil B. 11 H. 926 (M. 1520) Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 171
Şekil B. 12 H. 974 (M. 1566) Muharrem, Safer ve Rebiyülevvel aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 172
Şekil B. 13 H. 974 (M. 1566) Rebiyülahir, Cemazeyilevvel ve Cemazeyilahir aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 173
Şekil B. 14 H. 990 (M. 1582) Muharrem, Safer ve Rebiyülevvel aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 174
Şekil B. 15 H. 1002 (M. 1594) Receb, Şaban ve Ramazan aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 175
Şekil B. 16 H. 1004 (M. 1596) Cemazeyilevvel, Cemazeyilahir ve Recep aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 176
Şekil B.17 H. 1062 (M. 1652) Şaban, Ramazan ve Şevval aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak 177
Şekil B. 18 Gyllius'ın "The Antiquities of Constantinople" isimli eserinin 1729 tarihli İngilizce ilgili bölüm 178
Şekil B. 19 Sai Mustafa Çelebi'nin Tezkiret'ül Bünyan isimli eserinde saray mutfaklarının inşa edildiğine ilişkin bölüm 179
Şekil B. 20 Baudier'in "The History Of The Imperial Estate Of The Grand Seigneurs" isimli eserinin 1626 tarihli İngilizce baskısındaki mutfaklarla ilgili bölüm .180
Şekil B. 21 Cristofo Buondelmonti'nin 1481 tarihli İstanbul Haritası 181
Şekil B. 22 Giovanni Andrea Vavassore' nin 1479 tarihli kayıp bir çizimine dayanarak hazırlanan 1520 tarihli gravür 181
Şekil B. 23 1509 tarihli Enderun Hamamı'na ait onarım çizimi 182
Şekil B. 24 1557 civarında hazırlanmış İstanbul Haritasında Topkapı Sarayı'nın durum.....183
Şekil B. 25 İkinci Avlu'da yapılan bir törenin tasviri 183
Şekil B. 26 Albert Bobovi' ye ait 1657–58 tarihli Topkapı Sarayı'nın Planı 184
Şekil B. 27 Francesco Scarella'ya ait 1686 tarihli Topkapı Sarayı'nın deniz cephesinden görünüşü 185
Şekil B. 28 H.1161 (M.1748) tarihli Topkapı Sarayı su yolları planı 186
Şekil B. 29 D' Ohsson'un İkinci Avlu'da yapılan bir töreni resmettiği 1790 yılına ait gravür.....186
Şekil B. 30 Bab-üs Saade iç eyvanından mutfakların görünüşü 187
Şekil B. 31 18. yy'da mutfakların iç mekanının tasviri 187
Şekil B. 32 Melling, A.I.' ya ait 1819 tarihli Topkapı Sarayı İkinci Avlu'da düzenlenen bir törenin tasviri 188

Şekil B. 33 Le Barbier'in, 1827 tarihli Sarayın İkinci Avlusunda düzenlenen bir törenin betimlenmesi 188
Şekil B. 34 Fossati'ye ait 1852 tarihli Topkapı Sarayı'nın 1. Avlusunun çizimi 188
Şekil B. 35 19. yy'ın ilk çeyreğinde Melling'e ait bir harita 189
Şekil B. 36 Abdurrahman Şeref Bey'in hazırladığı 1910 yılına ait Topkapı Sarayı'nın Şematik Planı.....190
Şekil B. 37 Gurlitt'in 1910 yılına ait Topkapı Sarayı'nın ana bölümlerini ifade ettiği planı.....191
Şekil B. 38 1913–1914 yıllarında hazırlanan Alman Mavileri'nde mutfakların gösterimi.....192
Şekil C. 1 Tütekliklerin kurşun örtülerin kaldırılması 193
Şekil C. 2 Kubbelerin kurşun örtüsünün kaldırılması 194
Şekil C. 3 Tütekliklerin kurşun örtüsünün kaldırılması.....194
Şekil C. 4 Deprem yükleri altında tütekliklerin hareketi 195
Şekil C. 5 Bazalt fiber güçlendirme 195
Şekil C. 6 Çelik yelek ile güçlendirme 195
Şekil C. 7 Z13 kubbe kasnağının çimento sıvalı yüzeylerinin raspa edilmesi 196
Şekil C. 8 Z04 mekanında çimento sıvalı duvar yüzeylerinin raspa edilmesi 196
Şekil C. 9 Taş duvar yüzeyinde kalan çimento şerbetin bistüri ile temizlenmesi 197
Şekil C. 10 Z04 mekanının kuzeydoğu duvarındaki büyük çatlağın onarılması.....197
Şekil C. 11 Yanık izleri olan taş duvar yüzeylerine AB 57 malzemesinin havlu kağıt yardımıyla uygulanması.....198
Şekil C. 12 AB 57 malzemesi sürülen yüzeylerin polyetilen naylonla kapatılması 198
Şekil C. 13 Yüzeylerin kimyasal temizleyicilerden arındırılması için havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması 199
Şekil C. 14 Yüzeylerin kimyasal temizleyicilerden arındırılması için havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması 199
Şekil C. 15 Z03 mekanında üzerinde hafif toz bulunan duvar yüzeylerine havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması.....200
Şekil C. 16 Çimento harçlı derz dolguların temizlenmesi 200
Şekil C. 17 Z09 mekanında kuzeybatı cephesinde bulunan taşıyıcı ayağın kesme taş örgüsündeki bir taşın çürütülerek yerine yeni bir taş konulması 201
Şekil C. 18 Z04 mekanının kuzeybatı duvarında çinilerin numaralandırılması 201
Şekil C. 19 Z04 mekanının kuzeybatı duvarındaki düşme tehlikesi olan çinilerin sökülmesi.....202
Şekil C. 20 Sökülen çinilerin bisküvisinde bulunan çimento harcının temizlenmesi....202
Şekil C. 21 Kırık parçaların yapıştırma harcı ile birleştirilmesi 203
Şekil C. 22 Çinilerin yapışacağı duvar yüzeyinin yapıştırma için uygun hale getirilmesi.....203
Şekil C. 23 Çinilerin yapışacağı duvar yüzeyinin yapıştırma için uygun hale getirilmesi.....204
Şekil C. 24 Z04 mekanının kuzeybatı duvarında bulunan ocağın çimento sıvalı külah kısmının raspa edilmesi 204
Şekil C. 25 Z03 mekanında çimento sıvalı kubbenin raspa edilmesi 205
Şekil C. 26 Z04 mekanında çimento sıvalı kubbenin raspa edilmesi 205
Şekil C. 27 Kuzeybatı cephesinde çimento harçlı derzlerin açılması 206

Şekil C. 28 Kuzeybatı cephesinde atomize su püskürtme yöntemiyle yapılan temizlik……206
Şekil C. 29 Kuzeybatı cephesinde horasan harcı ile derz dolgu yapılması 207
Şekil C. 30 Güneydoğu cephesinin su ile temizlenmesi 207
Şekil C. 31 Güneydoğu cephesinin su ile temizlenmesi 208
Şekil C. 32 Güneydoğu cephesinde kimyasal temizlik yapılması.....208
Şekil C. 33 Güneydoğu cephesinde çimento harçlı derz dolguların temizlenmesi 209
Şekil C. 34 Güneydoğu cephesinde 5 cm'den fazla malzeme kaybı görülen yerlerde yeni taş yapılması 209

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3. 1 Tuğla boyutlarının mekanlara göre incelenmesi 71
Çizelge 3. 2 Taşıyıcı sistem elemanlarının malzeme ve yapım tekniği yönünden incelenmesi 72
Çizelge 4. 1 Mevacib Defterlerindeki veriler doğrultusunda mutfak personelinin incelenmesi 76

ÖZET

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARININ KORUMA PROJESİ

Yeşim ALTINBIÇAK

Rölöve ve Restorasyon Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nadide SEÇKİN

Bu çalışma kapsamında incelenen Topkapı Sarayı Mutfakları, sarayın ikinci avlusunun güneydoğu cephesini sınırlayan revakların arkasında yer almaktadır. Konumu ve büyüklüğü ile sarayın Marmara Denizi yönündeki silüetinde etkileyici bir görünüme sahip olan saray mutfakları, pişirme mekanlarının saray şemasındaki önemini vurgulayan bir mimari kimliğe sahip olmakla birlikte, Sultan'ın cömertliğinin saray mimarisine yansımış bir göstergesi niteliğindedir.

Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nin bir bölümü olan ve bakır mutfak eşyaları ile değerli porselenleri sergileme amacıyla kullanılan Topkapı Sarayı Mutfakları, II. Mehmed döneminde inşa edilmesinden, 19. yy. ortalarında devlet yönetiminin Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasına kadar her gün binlerce kişi için yemek ve tatlıların hazırlandığı büyük bir yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğu içinde mutfak personeline ait koğuşlar, kiler, yağhane ve mutfak gereçleri deposu gibi pek çok yapı bulunmakla birlikte, bu çalışma kapsamında yalnızca asıl mutfak binası ve Şekerciler Mescidi incelenmiştir.

Hazırlanan çalışma kapsamında, tezin amacından bahseden giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde Topkapı Sarayı Mutfakları'nın mimari biçimleniş sürecine zemin hazırlayan 15. yy'a ait diğer Osmanlı Saray Mutfakları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ayrıntılı mekan tanımlamaları yapılarak, yapıda kullanılan malzeme ve yapım teknikleri incelenmiş; rölövesi, malzeme ve dönem analizleri hazırlanarak yapının mevcut durumunun belgelenmesi tamamlanmıştır. Dördüncü bölümde, başta arşiv belgeleri olmak üzere, yazılı ve görsel kaynaklardan ve üçüncü bölümde detaylı bir şekilde

bahsedilmiş olan yapıda bulunan izlerden yararlanılarak üç farklı döneme ait restitüsyon önerisi hazırlanmıştır. Beşinci bölümde, bu çalışmanın hazırlanması sırasında devam eden restorasyon çalışmasından ve yapılan müdahalelerden bahsedilmiş, restorasyon sonrasında çözümlenemeyen sorunlar belirtilmiştir. Altıncı ve son bölümde ise, hazırlanan bu çalışmanın değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saray mutfağı, Topkapı Sarayı, matbah-ı amire, koruma.

ABSTRACT

THE CONSERVATION PROJECT OF TOPKAPI PALACE KITCHENS

Yeşim ALTINBIÇAK

Department of Surveying and Restoration

MSc. Thesis

Advisor: Prof. Dr. Nadide SEÇKİN

Kitchens of Topkapı Palace, which was studied in this work's extent, are located behind the porticoes limiting the Palace's Second Yard's southeastern face. The Palace Kitchens with their location and size have an impressive appearence on the silhouette of the palace towards the Sea of Marmara. They also have an architectural identity that show the importance of kitchens in Palace's scheme. Moreover, they have such an important characteristic that reflects the Sultan's generosity to the architecture of the Palace.

Today Palace's kitchens are a part of the Topkapı Palace Museum and used to exhibit copper kitchen utensils and precious porcelains. From construction period by Mehmed II to the mid of 19th century when state administration was transported to Dolmabahçe Palace, kitchens were a large collection of structures where food and desserts were prepared for thousands of people every day. There are many constructions such as pantry, oil house, kitchen utensils' store, large rooms belonging to kitchen staff in this large collection of structures. However, only "original kitchen building" and "Şekerciler Mosque" were examined in this work's extent.

In this work's extent, the introductory chapter mentions about the purpose of the thesis. Cuisines of other Ottoman Palaces' belonging to 15th century that prepared a ground for Topkapı Palace's Kitchens' achitectural morphologies' process was examined in the second chapter. In the third chapter, detailed definitions were made about space, also materials and construction techniques used in the structure were studied. Documenting the current state of building was completed by preparing survey

project, period and material analysis. In the fourth chapter, a proposal of restitution belonging to three different periods was prepared by using information from primarily archival documents, written and visiual sources. In the fifth chapter, the ongoing restoration work and the interventions during the preparation of this work were mentioned and unresolved issues after restoration were stated. In the sixth and last chapter, evaluation of this work was completed.

Key words: Palace's kitchen, Topkapı Palace, conservation.

.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

Klasik dönem Osmanlı Saray Mutfağı'nın günümüze ulaşan en seçkin örneği olan Topkapı Sarayı Mutfakları üzerine yapılan çalışmalar, Topkapı Sarayı'nda bulunan yapıların genel anlatımlarını içeren kaynaklarda yer verilmiş kısa mimari değerlendirmelerden ibarettir. Bu çalışmalardan bazılarında hizmet binaları sınıfında bulunan mutfakların, sarayın gösterişli yönetim ve harem binaları ile kıyaslandığında, geri planda kaldığı ve arşiv taraması yapılmadan tek yapı ölçeğinde yüzeysel olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Arşiv belgelerine dayandırılarak hazırlanan daha nitelikli çalışmalarda ise, erken tarihli belgelerin sınırlı oluşu nedeniyle yapının geçirdiği müdahalelerden yalnızca bir kısmının tespit edilebildiği ve bu nedenle yapının mimari çözümlemesinin tam olarak yapılamadığı görülmüştür.

1.2 Tezin Amacı

Yapılan literatür araştırması doğrultusunda benimsenen öncelikli amaç, hizmet binaları sınıfında olması nedeniyle geri planda kalan Topkapı Sarayı Mutfakları'nın mevcut durumunu belgelemektir. Ayrıca yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanarak yapının geçmişten günümüze geçirdiği müdahalelerin saptanması ve bu doğrultuda mimari biçimleniş sürecinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

1.3 Hipotez

Saray yapılarına ilişkin bilgi veren kaynaklarda ilk kez Fatih devrinde inşa edildiği ve bugünkü halini Mimar Sinan zamanında aldığı belirtilen mutfaklar binası, mevcut durum itibariyle pek çok müdahalenin izleri taşımaktadır. Uzun yıllar boyunca saray halkı için yemeklerin ve tatlıların hazırlandığı Topkapı Sarayı Mutfakları'nın, zaman içinde ihtiyaçtan kaynaklanan müdahaleler geçirmesi ve geçmişte İstanbul'da meydana gelen büyük depremlerden etkilenmiş olması gibi olasılıklar göz önünde bulundurulduğunda, karmaşık bir yapılaşma süreci geçirdiği söylenebilir.

BÖLÜM 2

15. ve 16. YÜZYIL SARAY MUTFAKLARI

2.1 Edirne Sarayları

1361 yılında Sultan I. Murad tarafından fethedilen Edirne şehri, başkent olduğu doksan yıl boyunca yoğun bir imar faaliyeti içinde kalmış, bu süre zarfında şehrin farklı noktalarında iki saray yaptırılmıştır. Ancak "Saray-ı Atik" ve "Saray-ı Cedide-i Amire" olarak bilinen bu iki saraya ait yapılardan pek azı günümüze ulaşmıştır [1].

2.1.1 Saray-ı Atik (Eski Saray)

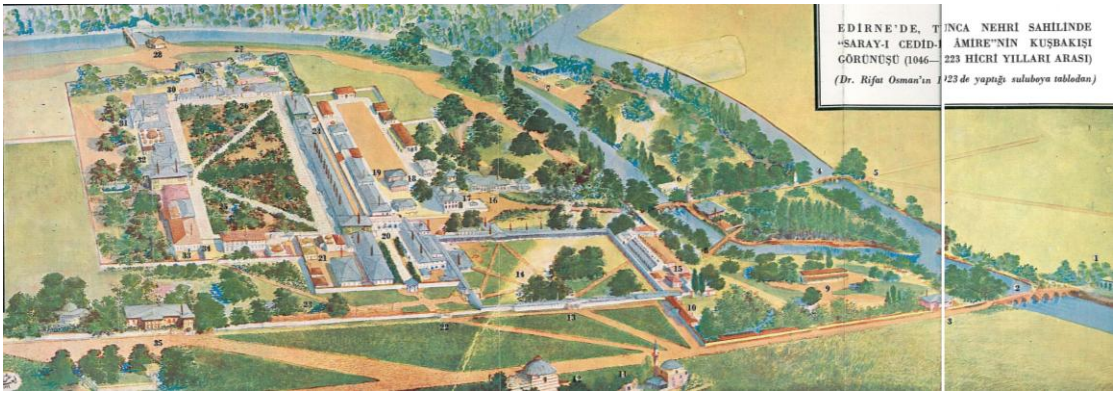
Edirne'deki ilk Osmanlı sarayı olan Saray-ı Atik, bugün Selimiye Camisi'nin bulunduğu civarda, Kavak Meydanı denilen alanda I. Murad tarafından H.767 (M.1365) yılında yaptırılmıştır [1].

Bu sarayla ilgili günümüze ulaşan bilgiler sınırlıdır. Seyahatname adlı eserinde bu sarayın mimarisine ilişkin genel bilgiler[1] vermiş olan Evliya Çelebi, sarayın mutfaklarına değinmemiştir [2].

[1] *"Gazi Murad Hüdavendigar' ın Kavak Meydanı'nda yaptırdığı bu sarayı Musa Çelebi genişletip, kale gibi burç ve barusunu (etrafı kale ile çevrili yer) bir büyük bina gibi yaptırdı. Çevresi beşbin adım gelir. Dört köşeden uzunca bir sultan sarayıdır. Duvarların yüksekliği yirmi zira olup, kuzeye açılan bir adet demirli kapısı vardır. Sonra Sultan Süleyman Han Macar seferine rağbet etmekle, bu sarayı ve yeniçeri odalarını imar edip, kırk bin yeniçeriyi hazır bulundurarak, altı bin özel hizmetliyi, bu sarayda oturtmak üzere, eski sarayı büyük divanhaneler, has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, doğancılar ve seferliler odalarıyla genişletti. Ama bağ ve bahçesi yoktur."* [3].

2.1.2 Saray-ı Cedide-i Amire (Yeni Saray)

Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk olarak gelişmesi ve büyümeye başlaması ile şehrin merkezinde kalan Eski Saray'ın konumunun güvenlik açısından sorunlu olmaya başlamasının yanı sıra büyüklüğü açısından da yetersiz kalmaya başlaması nedeniyle yeni bir saray ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayverdi, yerleşim yeri itibariyle yüksekte kalan Eski Saray'ın konumunun yerleşime uygun olmayan rüzgarlı ve sert bir iklime sahip olmasını da yeni bir saray yapılmasının nedenlerinden biri olarak göstermektedir [4]. Bu nedenle Yeni Saray H.854 (M.1450) yılında şehir merkezinden uzakta ve yerleşime uygun bir iklime sahip olan Tunca Nehri kıyısında kurulmuştur [5].

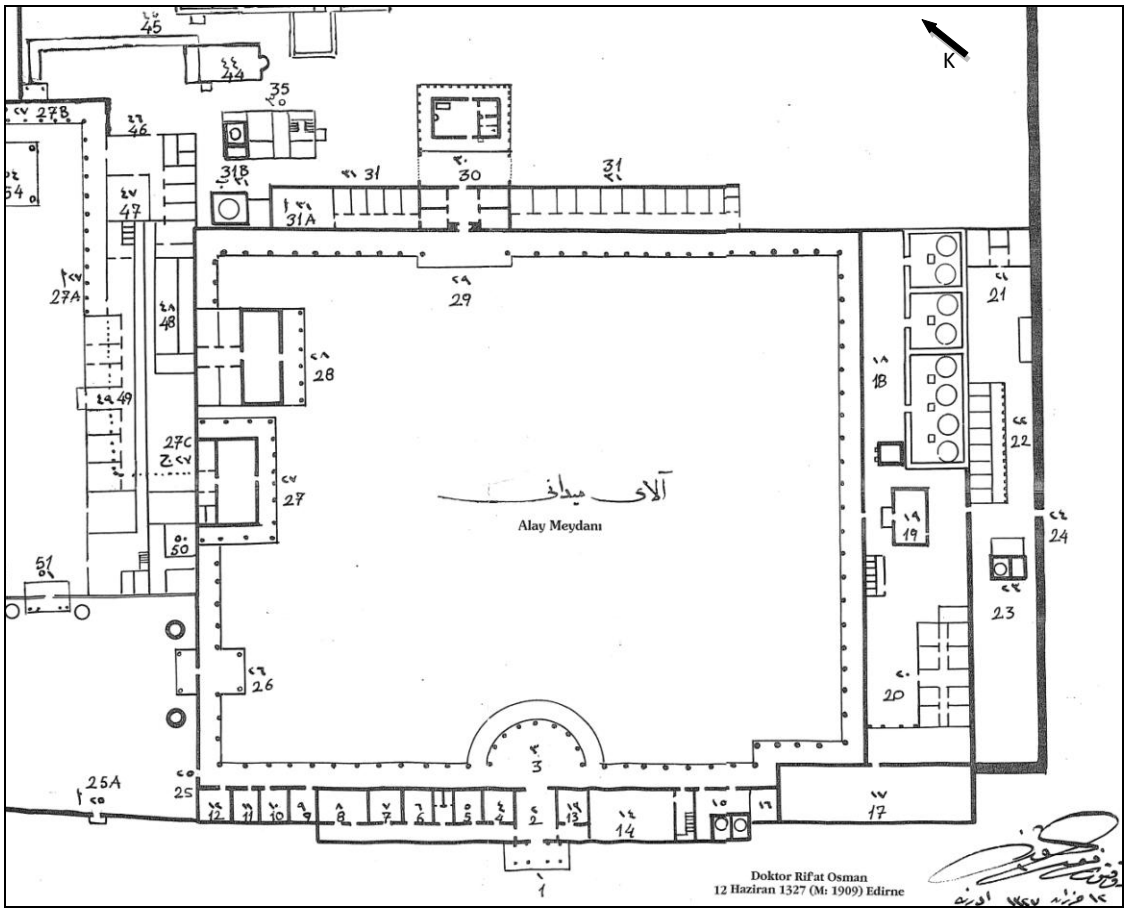

Şekil 2. 1 Edirne'de "Saray-ı Cedid-i Amire"nin kuşbakışı görünüşü [6]

Yapımına II. Murad döneminde başlanan ve sonraki padişahların kendi dönemlerinde eklettiği yapılarla genişlemeye devam eden sarayda I. Süleyman, II. Selim, I. Ahmed, II. Mustafa, II. Süleyman ve IV. Mehmed zamanında eklenen yapıların olduğu bilinmektedir [4].

Edirne Yeni Sarayı ile ilgili yapılan araştırmalar, sarayın Alay Meydanı, Kum Meydanı, Divan Meydanı, Enderun Meydanı (Çeşme Meydanı), Taşlık Meydanı (Valide Taşlığı Meydanı) olmak üzere beş büyük meydandan oluştuğunu göstermektedir [5].

Mutfaklar resmi törenlerin düzenlendiği sarayın en büyük meydanı olan Alay Meydanı'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Mutfaklardan günümüze tek bir yapı kalmış olmasına rağmen, R. Osman'ın Edirne Sarayı restitüsyon çizimi (Şekil 2.2) göz önünde bulundurulduğunda, özgün durumda mutfak hizmetlileri için yapılmış mescidi, kileri, aşçılar hamamı ve şadırvanı ile birlikte Edirne Sarayı mutfaklarının büyük bir yapı topluluğu olduğu söylenebilir.

Şekil 2. 2 Edirne Sarayı Restitüsyonu, saray mutfakları ve çevresindeki yapılar [6]

Dar cephesi 16 m, uzun cephesi 61,5 m olan ve sekiz birimden oluşan mutfakların her birimi kubbeli kare planlı bir ana mekan ve ona doğrudan bağlantılı eğik çatılı bir ön mekandan oluşmaktadır. Ayverdi, güneybatı yönündeki ilk dört birimin asıl mutfak, ardından gelen iki birimin Helvahane, en sondaki iki birimin ise, Şerbethane olduğunu belirterek, mutfakları üç bölümlü olarak değerlendirmektedir [4]. Bu üç bölüm birbirinden bağımsız olup, her birinin kendi içlerindeki birimleri ana mekanlarından ve eğik çatılı ön mekanlarından birbirlerine geçişlidir.

Mevcut durumda asıl mutfak olarak nitelendirilen dört birimlik mekanın kuzeybatı ve güneydoğu cephesinde ikişer girişi[1], helvahane ve şerbethane olarak isimlendirilen ikişer birimlik mekanların da kuzeybatı ve güneydoğu yönünde ayrı ayrı birer girişi bulunmaktadır.

[1] Mevcut durum fotoğraflarında, bu mekanın kuzeybatı yönünde iki giriş bulunmasına karşın, Rıfat Osman'ın restitüsyon çiziminde tek giriş bulunduğu görülmektedir.

Sekiz birimden oluşan yapının taşıyıcı sistemi, kubbe ve ön mekanın eğik çatısını taşıyan dış duvarlar, bölücü ara duvarlar ile beş adet taşıyıcı ayaktan oluşmaktadır.

Yapının iç duvarları kaba yonu taş örgülü olup, yer yer tuğla kullanılmıştır (Şekil 2.3, Şekil 2.4). Ana mekanın kubbesini taşıyan ayaklar kesme taş örgülü (Şekil 2.5), dış duvarlar ise, çift yönde iki sıra yatay, iki sıra düşey tuğla arasına bir moloz taş yerleştirilerek oluşturulmuş almaşık örgülüdür (Şekil 2.7, 2.8,). Kemer ve kubbelerin tamamı tuğla[1] örgülü olup[2], kubbelerin üst kısmında kesme taş örgülü sekizgen kesitli fenerler bulunmaktadır (Şekil 2.9).

Şekil 2. 3 İç mekanın restorasyon öncesi görünüşü (Foto: Yergün, U., 2008)

Şekil 2. 4 İç mekanın restorasyon öncesi görünüşü (Foto: Yergün, U., 2008)

[1] Kullanılan tuğla boyutlarının 4x16x30 cm olduğu bilinmektedir [7].

[2] Ayverdi, özgün durumda kubbelerin sıvalı olduğunu belirtmektedir [4].

Şekil 2. 5 Kubbeyi taşıyan tuğla örgülü kemer ve kesme taş ayakların restorasyon sonrası görünüşü (Foto: Seçkin, N., 2011)

Şekil 2. 6 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeybatı cephesinin restorasyon öncesi durumu (Foto: Yergün, U., 2008)

Şekil 2. 7 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeybatı cephesinin restorasyon sonrası durumu (Foto: Seçkin, N., 2011)

Şekil 2. 8 Edirne Sarayı mutfaklarının kuzeydoğu cephesinin restorasyon sonrası durumu (Foto: Seçkin, N., 2011)

Şekil 2. 9 Edirne Sarayı mutfaklarının güneydoğu cephesinin restorasyon sonrası durumu (Foto: Seçkin, N., 2011)

Şekil 2. 10 Edirne Sarayı mutfaklarının güneybatı cephesinin restorasyon sonrası durumu (Foto: Seçkin, N., 2011)

2.2 İstanbul Sarayları

2.2.1 Eski Saray

İstanbul'daki ilk Osmanlı sarayı, İstanbul'un fethinden sonra Sultan II. Mehmed tarafından Forum Tauri'nin bulunduğu alan[1] üzerinde kurulmuştur. Bu sarayın yapımı H.858 (M.1454) yılında başlayıp H.862 (M.1457) yılında tamamlanmış olup, Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) yapımına kadar Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. Yeni Saray'ın yapımının ardından ise, yalnızca Padişahın hareminin ikamet ettiği bir yer haline gelmiş ve "Eski Saray" olarak anılmaya başlamıştır [4].

Günümüze hiçbir kalıntısı ulaşmayan Eski Saray'a ilişkin yazılı ve görsel kaynaklarda, sarayın içinde yer alan yapılara ve mutfaklarına ilişkin bilgiler sınırlı olmakla birlikte, sarayın etrafını çevreleyen duvarlarla ilgili detaylı bilgiler verildiği görülmektedir. 1520 tarihli bir çizimde sarayın etrafını kuşatan duvarların etkileyici bir boyutta betimlendiği görülürken, 1537 tarihli bir minyatürdeki Eski Saray'ın çevre duvarlarının görkemli tasviri bunu destekler niteliktedir. 16. yy. ortalarında İstanbul'a gelen Nikolas De Nikolay de sarayın çevresinin iki bin adım ve duvarların yüksekliğinin 30 m olduğu bilgisini vermektedir [8].

19. yy'a kadar ayakta kalan Eski Saray'ın mimarisine ilişkin en kapsamlı bilgi Seyahatname'de yer almaktadır. Bu kaynakta 12000 arşın (=9000 m) uzunluğunda çevre duvarları olan sarayın içinde yer alan yapılar sıralanırken, sarayın büyük bir mutfağa sahip olduğu bilgisi verilmektedir[2] [3].

---

[1] Süleymaniye ile Bayezid camileri arasındaki bu alanda, günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve bu üniversitenin bazı bölümleri yer almaktadır.

[2] *"… Sonradan Fatih Pozantin Kralı'nın Büyük Kilisesi'nin yerine 858 senesinde Eski Sarayı yaptırmaya başlamış, 862'de tamamlanıp, burçsuz, duvarsız, dişsiz, kalesiz ve hendeksiz bir surdur. Ama gayet sağlam yapılıp bütün duvar üzeri mavi kurşun ile örtülüdür. O zaman çepeçevre ölçüsü 12 bin arşın idi. Dört köşe bir binadır. Halen Yeniçeri ağası sarayı ve Siyavuş Paşa Sarayı'nın yeri mezkur eski saray yerinde idi. Bir köşesi ta Tahtakale üstündeki sedden geçip yine kazancı tüccarları köşesine gelinceye kadar bir muazzam yapı yaptırıp içinde türlü türlü avlu ve meydanlar, birçok harem daireleri ve maksureler, havuz ve şadırvanlar yaptırıp ve* ***Keykavus (Eski İran hükümdarlarından) mutfağı gibi mutfak ve hususi kilerler*** *ve 3000 teberciler ve kakülsüz uşaklar için müteaddit evler yaptırdı. Ve bir oda ak ağa, bir de kara ağaya yaptırdı. Hepsinin üzerinde Darüssaade ağası hakim yapıp hasekilerle kral kızını da bu Eski Saray'a koyup haftada iki kere Yeni Saray'dan Eski Saray'a gelip bir gece orada kalırdı."* [3].

Eski Saray'ın mutfakları ile ilgili günümüze ulaşan bilgilerin sınırlı olması, Ayverdi'ye göre, *"sarayın müştemilatının tarihte ve edebiyatta yer almayacak derecede"* olmasından kaynaklanmaktadır [4]. Kuban'a göre ise, Eski Saray'ın içinde yer alan yapıların tarihçiler tarafından anlatılmaması, bu sarayın Harem-i Hümayun'un ikinci konutu olmasından ve Padişah'ın hareminin gizliliğine saygı duyulmasından ileri gelmektedir [8].

Şekil 2. 11 Orijinali 1479'da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılmış haritanın 1520 tarihli bir kopyasındaki Eski Saray'ın görünüşü [9]

Şekil 2. 12 Matrakçı Nasuh'un *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han* isimli eserindeki *Eski Sarayı* gösteren bir minyatürü, 1537 [10]

2.2.2 Topkapı Sarayı

Forum Tauri'deki Eski Saray'ın inşası tamamlandıktan sonra, II. Mehmed Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve Haliç'e hakim bir yer olan ve günümüzde *Sarayburnu*[1] olarak bilinen alanda yeni bir sarayın yapımına başlanmasını emretmiştir[2] [8].

Osmanlı kaynaklarında 19. yy'a kadar Yeni Saray olarak anılan Topkapı Sarayı[3], iki evreli bir yapım süreci geçirmiş olup, 1459-1468 yılları arasındaki ilk evrede ikinci ve üçüncü avlular, 1468-1478 yılları arasındaki ikinci evrede Kalatü's Sultaniyye duvarları ile çevrilmiş olan dış bahçe köşkleri inşa edilmiştir [9].

Marmara ve Haliç kıyılarındaki Bizans surları ve II. Mehmed'in yaptırdığı Sur-ı Sultani ile çevrelenmiş 700.000 m2 bir alan üzerinde konumlanan Topkapı Sarayı birbirine bağlanan dört avlu[4], IV. Avluya bitişik bir asma bahçe ile köşklerle donatılmış bir dış bahçeden oluşmaktadır (Şekil 2.13). İlk üç avlu birbirine üç ana kapı[5] ile bağlanmaktadır [9]. I. ve II. Avlu yönetim binaları ile dış hizmetler için ayrılmış yapıların yer aldığı kamusal alanlardır.

I. Avlu'da Aya İrini Kilisesi ve Darphane denilen eski saray atölyeleri, II. Avlu'da Divanhane, Adalet Kulesi, mutfaklar, saray ahırları, Zülüflü Baltacılar Koğuşu gibi yapılar bulunmaktadır. III. Avlu, Sultan'a ait özel bir bölüm olup asma bahçeli küçük bir avluya (Lala Bahçesi) ve içlerine köşkler serpiştirilmiş bir dış bahçeye açılmaktadır [4].

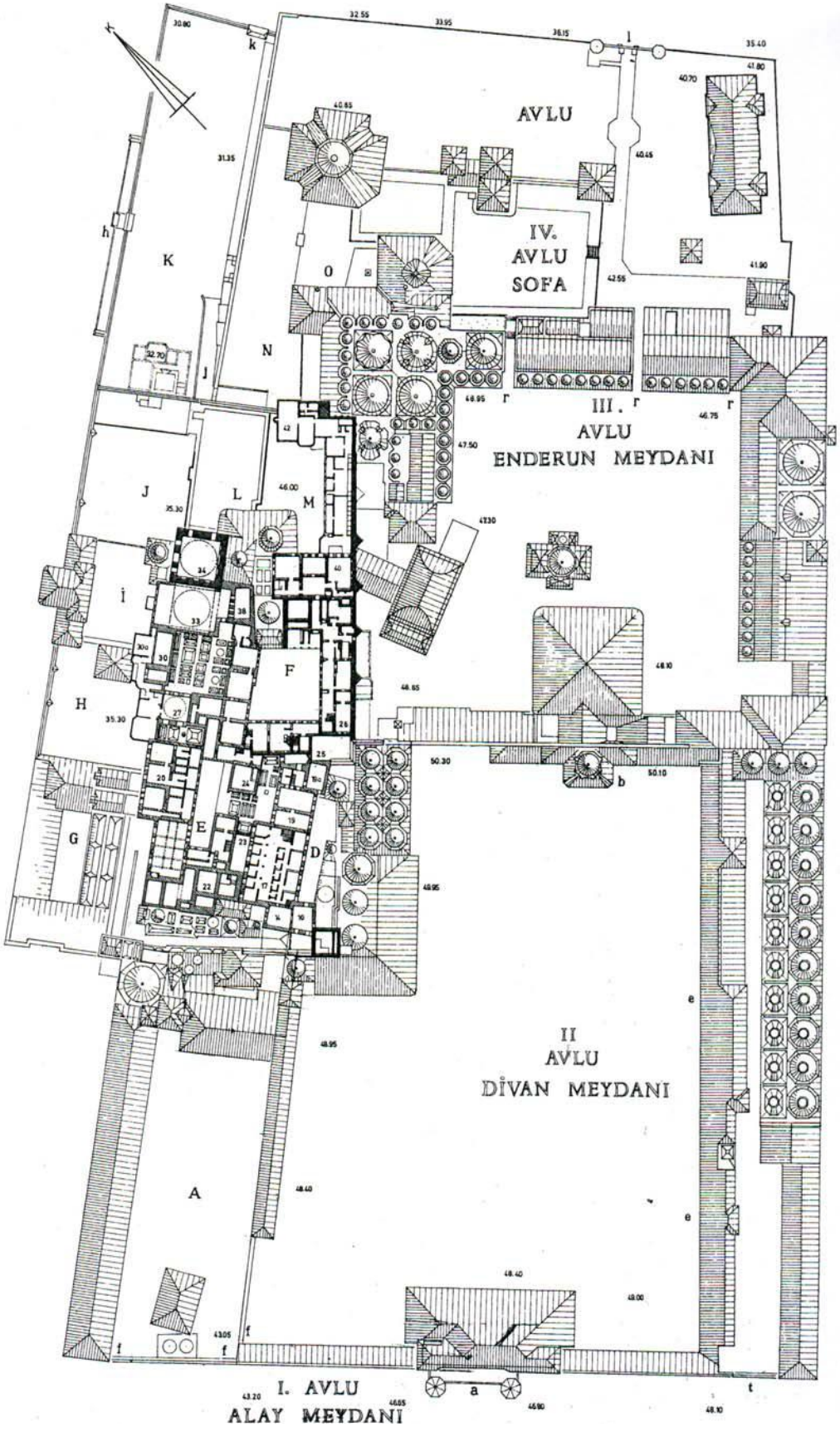
[1] Bu alan halkın *Zeytunluk* adını verdiği ancak kısmen konut alanı olarak kullanılan Eski Bizans Akropolü idi. Sarayburnu ismini yeni sarayın yapılmasından sonra almıştır [11].

[2] Yeni tamamlanmış bir saray yapısından sonra ikinci bir sarayın yapımına başlanmasını açıklayan iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre, Beyazıt'ta bulunan sarayın çevresinde zaman içinde yerleşimin yoğunlaşmasından dolayı ortaya çıkan mekansal ihtiyaçların karşılanamaması nedeniyle yeni bir saray inşasına gerek duyulmuştur [12], [4]. Bir başka görüşe göre ise, saray için bu alan seçildiğinde Osmanlılar Ege adalarının denetimi için Venediklilerle savaşıyorlardı. II. Mehmed, denizlere hakim olmak ve Batı Akdeniz'e yol açmak için bir zamanlar Bizans'ın yönetiminde olan yerleri yeniden almayı planlıyordu. Bu düşünce, Yeni Saray'ın yerinin belirlenmesinde etkili olmuştur [9].

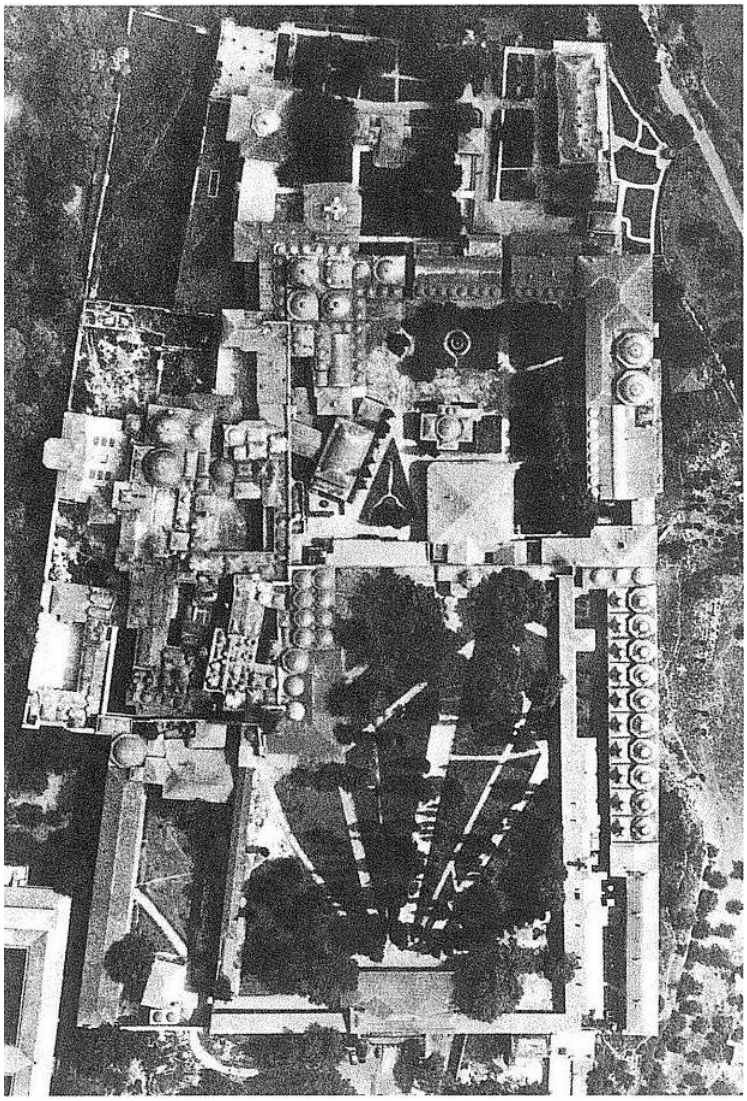
[3] Bu isim sarayın sahildeki yapılardan birisi olan Topkapı Sahil Sarayı'nın 1863 yılında yanması ile kullanılmaya başlanmıştır. Öncesinde "Yeni Saray" anlamına gelen "*Saray-ı Cedid-i Amire"* ismi kullanılmaktadır [12].

[4] I. Avlu Alay Meydanı, II. Avlu Divan Meydanı, III. Avlu Enderun Meydanı olarak isimlendirilir [4].

[5] Ayasofya'ya bakan kapıdan itibaren sırasıyla birinci kapı Bab-ı Hümayun, ikinci kapı Bab-üs Selam, üçüncü kapı Bab-üs Saade' dir [4].

Şekil 2. 13 Topkapı Sarayı'nın vaziyet planı [13]

Şekil 2. 14 Topkapı Sarayı'nın kuşbakışı görünümü [13]

Şekil 2. 15 Topkapı Sarayı mutfaklarının İkinci Avlusu'daki konumu [14]

BÖLÜM 3

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARI

Topkapı Sarayı'na ait arşiv belgelerinde *Madbah-ı Âmire* olarak isimlendirilen saray mutfakları, gerek konum gerek büyüklüğü ile sarayın ikinci avlusunun içinde önemli bir yere sahiptir. İkinci Avlu'nun (Divan Meydanı) güneydoğu cephesini sınırlayan revakların arkasında yer alan mutfaklar, sarayın Marmara Denizi yönündeki silüetinde en uzun cephe veren yapısıdır [13]. Kubbe ve tüteklikleriyle mutfaklar gerek sarayın deniz cephesinde, gerek ikinci avlu cephesinde etkin bir görünüme sahiptir.

Mutfaklar ve ilgili birimlerden oluşan yapı topluluğu kısa kenarı 30 m, uzun kenarı 175 m (=5250 m2) olan bir alanda yer almaktadır [13]. Bu yapı topluluğu, İkinci Avlu'ya üç kapı[1] ile bağlanan kuzeydoğu-güneybatı yönünde konumlanmış dar ve uzun avlunun her iki yanında yer alacak şekilde planlanmıştır.

Tüm saray halkının yemeklerinin ve tatlılarının hazırlandığı asıl mutfak binası ve güneye doğru sıralanan aşçılar mescidi, yağhane ve kiler[2], avlunun Marmara Denizi'ne bakan güneydoğu tarafında yer almaktadır. Asıl mutfak binası, avlunun kuzeydoğusunda bulunan *Şekerciler Mescidi'*ne sonradan açılmış olan bir geçit ile bağlanmaktadır. Avlunun kuzeybatısında, mutfak personelinin koğuşları[3] ile güneye doğru sıralanan

[1] Bu kapılar en güneydekinden başlayarak sırasıyla *"Kilâr-ı Âmire Kapusı"*, *"Hâss Matbah Kapusı"* ve *"Helvâhane Kapusı"* olarak isimlendirilen çapraz tonoz örtülü giriş kapılarıdır [9].

[2] 1959-1962 onarımlarından itibaren, "*Kiler"* binası Arşiv, "Yağhane" binası ise Kumaş Deposu olarak kullanılmaktadır [11].

[3] Koğuşlar Bloğu günümüzde, Gümüş ve Avrupa Porselenleri Sergisi'nin bulunduğu binadır.

hamamlar, helalar[1], kalayhane, mutfak emini daireleri ve mutfak gereçleri deposu; güneybatısında ise, mutfaklarda kullanılan yiyecek ve içecek malzemesinin girişinin sağlandığı Erzak Kapısı yer almaktadır [13].

3.1 Plan ve İç Mekan Özellikleri

Asıl mutfak binası, 17 x 95 m ölçülerinde olup, on birimden oluşmaktadır. Her birimde, kubbeli kare planlı bir ana mekan ve ona doğrudan bağlantılı tüteklikli bir ön mekan vardır. Güneyden itibaren ilk altı birim, tüteklikli ön mekânlarından birbirlerine geçişlidir. Ardından gelen dört birim de ikişer ikişer olmak üzere, yine ön mekanlarından birbirlerine geçişlidir.

Eldem, mutfak birimlerinin kullanımını, kuzeyden güneye yükselen bir hiyerarşik düzende vermiştir. Güneyden itibaren bir ve ikinci birimler *"Has Mutfak";* üç, dört ve beşinci birimler *"Enderun Mutfağı*"; altı, yedi ve sekizinci birimler *"Harem ve Birun Mutfağı"*[2]*;* dokuz ve onuncu birimler ise saray tatlılarının hazırlandığı "*Helvahane"* [3] *dir* [13].

Helvahane, kuzeydoğu yönünde sonradan açılmış olan bir kapı ile kare planlı ve tek kubbeli *Şerbethane*'ye bağlanır. Şerbethane, mutfaklar bloğunun denize cephe veren kuzeydeki son mekanıdır.

Şerbethane, kuzeybatı duvarındaki sonradan açılmış olan bir geçitle mutfak avlusunun kuzeydoğu ucunda bulunan *Şekerciler Mescidi*'ne[4] bağlanır. Şekerciler Mescidi kubbeli ve birbirine doğrudan geçişli iki birimden oluşmaktadır. Bu iki birimden kuzeybatı yönünde yer alan birim muhdes bir kapı ile mutfak avlusuna, özgün bir kapı ile de koğuşlar bloğuna açılmaktadır.

---

[1] Günümüzde hela olarak kullanılan yerde, önceden su taksimi olduğu bilinmektedir. Mutfak personeline ait koğuşların, Bab-üs Saade (sarayın ikinci avlusundan üçüncü avlusuna giriş kapısı) revakları ile birleştiği köşede yer alan su taksiminin yanında "kümüş" adı verilen bir su terazisi bulunduğu söylenmektedir. 1978 yılına kadar çalışır durumda olan taksim, bu tarihten itibaren iptal edilerek kapatılmıştır [11].

[2] Günümüzde Çin Porselenleri Sergisi'nin bulunduğu bölümdür.

[3] Helvahane, günümüzde saraya ait Bakır Mutfak Eşyaları Sergisi' nin bulunduğu kısımdır.

[4] Şekerciler Mescidi ve Şerbethane günümüzde Cam Eşya Sergisi'nin yer aldığı bölümdür.

Mekanların tanımlanmasında, iki birimden oluşan *Şekerciler Mescidi, Z*01 ve Z02; tek birimlik *Şerbethane* Z03, on birimden oluşan asıl mutfak binası ise, Z04'ten başlayarak güneye doğru sırayla Z13' e kadar isimlendirilmiştir.

3.1.1 Z01 Mekanı

Z01 mekanı, mutfak avlusunun kuzeydoğu ucunda yer alan ve iki birimden oluşan *Şekerciler Mescidi*'nin kuzeybatı yönündeki ilk birimidir.

(6,91–6,98) x (7,28–7,31) m boyutlarındaki Z01 mekanının duvarları sıvasız ve kaba yonu taş örgülü olup, örgüde yer yer kısmi farklılıklar[1] gözlenmektedir.

Kuzeybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[2] tuğla kullanılmıştır (Bkz. Şekil A.1).

Bu duvarda yüksekliği 64 cm, açıklığı 132 cm olan içi dolgulu bir tuğla kemer[3] bulunmaktadır. Bu kemerin üzengi seviyesi zeminden 2,07 m yüksektedir.

Duvarın her iki yanında kesme taş örgülü ayaklar vardır. Bu ayaklardan kuzeydoğu yönündeki 76 x 125 cm, güneybatı yönündeki ise, 76 x 128 cm ölçülerindedir.

Kesme taş ayakların arasında yer alan ve üst üste oturtulmuş iki tuğla örgülü kemer vardır. Alttaki kemerin yüksekliği 2,60 m, açıklığı 5,80 m olup, kesme taş ayaklar üzerine doğrudan oturmaktadır. Üzengi seviyesi zeminden 3,20 m yüksekte olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise; üç tam + bir yarım tuğla (136 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinde bulunan gergi demirinin kesiti 8 x 10 cm ölçüsündedir.

---

[1] Bu farklılık, düzenli bir örgü niteliğinde olmayıp yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanımından kaynaklanmaktadır.

[2] Bu duvarda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 4x28 cm dir.

[3] Bu kemerin özgün durumda bir kapı açıklığına ait olduğu Tezcan tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Şekerci Mescidi'nin İkinci Avlu'ya bakan cephesindeki kapısı üzerinde **"Helvacı Memmi bin Abdullah 1022 (M.1613)"** yazılı bir kitabe bulunuyordu. Son yıllarda (1978) mutfakların karşısındaki set üzerinde bina yapılınca bu giriş taş örülerek kapanmıştır. Kitabenin daha önce yerinden alınarak muhafaza edildiği anlaşılıyor." [11].

İkinci kemer ise, ilk kemerin üzerine oturmaktadır. İkinci kemerin yüksekliği 1,78 m, açıklığı 5,80 m dir. Üzengi seviyesinde 23 sıra tuğla ile başlayıp düzensiz kesme taş-tuğla dizilimi ile devam etmektedir. Kilit taşı hizasında ise 6 adet kesme taşla desteklenmiştir.

Kuzeydoğu duvarı, horasan harçlı, düzgün sıralı kaba yonu taş örgülüdür (Bkz. Şekil A.2).

Duvarın her iki yanında yer alan kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklara yükünü ileten kuzeydoğu kemeri, tuğla örgülü olup yüksekliği 2,70 m ve açıklığı 6,91 m dir. Üzengi seviyesi zeminden 3,20 m yüksekte olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin yükünü ilettiği kesme taş ayaklar vardır (Bkz. Şekil A.3).

Bu ayaklardan kuzeydoğu yönündeki 74 x 148 cm ve güneybatı yönündeki 74 x 149 cm ölçülerindedir.

Kesme taş ayakların arasında yer alan ve kubbenin yükünü ayaklara ileten iki adet tuğla örgülü kemer bulunur. Bu kemerlerden ilkinin üzengi seviyesi 3,12 m olup, taşıyıcı ayaklar üzerine doğrudan oturmaktadır. Yüksekliği 2,72 m, açıklığı 5,80 m olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise üç tam + bir yarım tuğla (136 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinde bulunan gergi demirinin kesiti 8 x 10 cm ölçüsündedir.

İlk kemerin üzerine oturan ikinci kemerin yüksekliği 1,78 m, açıklığı 5,80 m dir. Üzengi seviyesinde 20 sıra tuğla ile başlayıp düzensiz kesme taş-tuğla dizilimi ile devam etmektedir. Kilit taşı hizasında ise 4 adet kesme taşla desteklenmiştir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır (Şekil A.4).

[1] Bu duvarda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x21 cm dir.

Bu duvar Z01 mekanının mutfak avlusuna cephe veren duvarıdır. Güneydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla K4 kapısı (136 x 232 cm), P15 penceresi (133 x 192 cm) ve K5 kapısı (162 x 247 cm); üst kotta ise, iki adet P16 penceresi (115 x 175 cm) bulunur.

K4 kapısı, Z01 mekanının mutfak avlusuna açılan muhdes kapısıdır. Ahşap, tek kanatlı bir kapıdır[1]. Kapının yan söveleri altta 56 cm, üstte 175 cm uzunluğunda olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Bu iki parçanın birleştiği hat, yandaki P15 penceresinin parapetiyle aynı hizadadır[2].

P15 penceresinin parapet yüksekliği 60 cm olup, ahşap doğramaları[3] yenilenmiştir. Pencerenin dış sövesine tespit edilmiş muhdes[4] demir parmaklıklar vardır.

K5 kapısı, Z01 mekanının *Koğuşlar* bloğuna açılan özgün kapısıdır. Ahşap, iki kanatlı olan bu kapının üzerinde aynı üzengi seviyesinden başlayan ve biri diğerinden daha küçük açıklığa sahip iki adet tuğla[5] kemer bulunmaktadır. Her iki kemerin de üzengi seviyesinin yerden yüksekliği 2,47 m, öndeki kemerin yüksekliği 55 cm, açıklığı ise 97 cm; arkadaki kemerin ise yüksekliği 25 cm, açıklığı 49 cm dir.

P16 pencereleri penci kemerli olup, parapet yüksekliği 3,50 m'dir[6]. Pencerelerin alçı dışlıkları yenilenmiştir.

Kubbenin çapı 5,85 m, yüksekliği 2,84 m olup, örgüde 65 sıra tuğla izlenebilmektedir (Şekil A. 8). Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 165 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. **Kuzey ve doğu pandantifleri,** aşağıdan itibaren 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 15 sıra tuğla örgülüdür. **Güney pandantifi,** 7

[1] K4 kapı kanadı, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir. Uygulamayı yapan müteahhit firmadan alınan bilgiye göre, onarımdan önce mevcut olan kapı kanadı, sanat tarihi açısından nitelikli olmadığı için sökülmüş, yerine dönem örneklerinden faydalanılarak detaylandırılmış yeni bir kapı kanadı takılmıştır.

[2] Bu durum, K4 kapısının özgün durumda pencere olup, sonradan kapı haline getirildiği olasılığını desteklemektedir.

[3] P15 penceresinin doğramaları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[4] Bu parmaklıkların 1960–1970 yılları arasındaki onarımda yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

[5] Tespit edilebilen tuğlaların görünen boyutu 3,5 x 28 cm dir.

[6] P16 pencerelerinin dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 14 sıra tuğla; **batı pandatifi** ise, 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 16 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Marmara mermeri ile kaplanarak yenilenmiştir[1]. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[2]. Ayrıca 10 cm yüksekliğinde mermer süpürgelik bulunmaktadır (Şekil A.7).

Mevcut verilere göre Z01 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Duvar yüzeylerinin kabaca işlenmiş taş yüzeyleri olması, özgün durumda tüm duvarların sıvalı olma olasılığını düşündürmektedir.
- Kuzeybatı duvarında bulunan içi dolgulu tuğla kemerin dolgu kısmındaki taşlar, duvarın tamamında kullanılan ortalama taş boyutundan daha büyüktür. Taş büyüklüğündeki bu bölgesel fark, süpürgelikten kemerin üzengi seviyesine kadar devam etmektedir. Bu durum kuzeybatı duvarında bulunan kemerin özgün durumda kapı açıklığı olup sonradan kapatılmış olabileceği olasılığını düşündürmektedir.
- Kuzeybatı duvarında bulunan önemli verilerden biri, özgün durumda K5 kapısına ait kemerin üzerinde bulunan, ancak bugün yerinde olmayan kitabedir. Bugün sarayın depolarında muhafaza edildiği belirtilen bu kitabede H.1022 (M.1613) tarihi vardır [11]. Bu durum K5 kapısının 1613 tarihinde açıldığını ya da bu tarihte bir onarım geçirdiğini göstermektedir.
- Güneybatı duvarındaki bir diğer önemli ayrıntı ise, mutfak avlusuna açılan K4 kapısında görülmektedir. Bu kapının yan sövelerinin iki parçalı olması ve bu iki parçanın birleştiği hattın yanındaki P15 penceresinin parapetiyle aynı hizada olması, K4 kapısının özgün durumda pencere olup, sonradan kapıya dönüştürülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca 2009–2011 onarımları sırasında bu kapının her iki yanında parapet seviyesinde yapılan sıva

[1] Bu kaplama, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir. Uygulama sırasında bu mekanda bir araştırma kazısı yapılmıştır. Zeminde 115 x 70 cm ölçülerinde ve 50 cm derinliğinde açılan inceleme çukurunda özgün döşeme izine rastlanmamıştır.

[2] Sık kullanıldığı tespit edilen kaplama ölçülerinden bazıları şunlardır: (30 x 55 cm), (30 x 40 cm), (25 x 60 cm), (25 x 50 cm), (30 x 42 cm).

raspasında, bu mekanda kullanılmamış boyutta tuğlaların[1] bulunmuş olması, bu kapının sonradan gerçekleştirilen bir müdahale ile açıldığı olasılığını desteklemektedir (Şekil A.5–6).

- Kubbenin oturduğu kuzeybatı ve güneydoğu yönünde yer alan tuğla kemerlerin üzerinde ikinci bir kemerin mevcut olması, Z01 mekanının taşıyıcı sistem ve örtü sistemi açısından kapsamlı bir müdahale geçirdiğinin göstergesidir.

3.1.2 Z02 Mekanı

Z02 mekanı, Z01 mekanının güneydoğusunda yer almakta olup, iki birimden oluşan *Şekerciler Mescidi*'nin güneydoğu yönündeki birimidir. Daha önce değinildiği üzere, Z01 mekanı ile birbirine doğrudan geçişlidir.

(5,72–5,77) x 7,27 m boyutlarındaki Z02 mekanının duvarları sıvasız olup, kaba yonu taş örgüde düzensiz olarak yer yer tuğla kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin yükünü taşıyan kesme taş ayaklar vardır (Şekil A.9).

Bu kesme taş ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı, görünen yüzeylerinde 76 x 148 cm, güneybatı yönündeki ise 71 x 149 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklara yükünü ileten kuzeybatı kemeri tuğla örgülü olup, üzengi seviyesi zeminden 3,12 m yüksektedir. 2,86 m yüksekliğinde ve 5,81 m açıklığındaki bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise üç tam + bir yarım tuğla (135 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinde, 8 x 10 cm kesitinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı, horasan harçlı, kaba yonu taş örgülüdür (Şekil A.10).

Duvarın üst kısmında bulunan tuğla kemer, 2,74 m yüksekliğinde, 5,75 m açıklığında olup, kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

[1] Bu tuğlaların görünen boyutu 6 x 22 cm dir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır (Şekil A.11).

Bu duvarda 212 cm genişliğinde ve 267 cm yüksekliğinde sonradan açılmış bir geçit vardır. Z03 mekanına açılan bu geçidin üzerinde 23 x 120 x 267 ölçülerinde betonarme bir lento bulunmaktadır[2].

Güneydoğu duvarının üst kısmında kubbenin oturduğu tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,11 m yüksektedir. Yüksekliği 2,85 m, açıklığı ise 5,87 m olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (51 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, düzensiz olarak yer yer tuğla kullanılmıştır. Bu duvarda kapı ve pencere açıklığı bulunmamaktadır (Şekil A.12).

Duvarın üst kısmında yer alan ve kubbenin yükünü aktaran tuğla kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise iki tam tuğla (76 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 5,75 m, yüksekliği 2,87 m olup, örgüde 55 sıra tuğla izlenebilmektedir (Şekil A.13). Kubbe üzerinde 16 adet altıgen[3] filgözü bulunmaktadır (Şekil A.14).

Köşelerde yer alan pandantiflerin yüksekliği 165 cm olup, tuğla ve kesme taştan oluşan düzensiz almaşık örgülüdür. **Kuzey ve güney pandantifleri**, aşağıdan itibaren 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 14 sıra tuğla; **doğu ve batı pandantifleri**, 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 15 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Marmara mermeri kaplanarak yenilenmiştir[4].

Mermer boyutları değişkenlik gösterir[1]. Ayrıca 10 cm yüksekliğinde mermer süpürgelik bulunmaktadır.

---

[1] Bu duvarda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x21 cm dir.

[2] 1939-1944 onarımları sırasında açılan bu geçit, Topkapı Sarayı Müzesi' nin o dönemdeki müdürü Tahsin Öz tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Sabunhane denilen ve Helvahaneden ayrı bir kapısı bulunan bir kubbeli kısım da aynı suretle onarılarak **yeni açılan bir geçit** ile diğer tarafa (Şekerciler Mescidi) bağlanmıştır ve bu suretle üç kubbeli temiz bir bina elde edilmiştir." [11].

[3] Fil gözlerinin her bir kenarı 31 cm uzunluğundadır.

[4] Bu kaplama, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir. Uygulama sırasında bu mekanda bir araştırma kazısı yapılmıştır. Döşeme üzerinde 90 x 60 cm ölçülerinde ve 50 cm derinliğinde açılan inceleme çukurunda özgün döşeme izine rastlanamamıştır.

Mevcut verilere göre Z02 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z01 mekanında olduğu gibi, duvar yüzeylerinin kaba işlenmiş taş örgülü olması, özgün durumda tüm duvarların sıvalı olma olasılığını düşündürmektedir.
- Tuğla örgülü kubbede 16 adet filgözünün mevcut olması bu mekanın özgün işlevinin mescid olmadığı yönünde değerlendirilebilir. Osmanlı mimarisinde ışıklıklı kubbe, çoğunlukla hamam yapılarında tercih edilen bir uygulamadır. Ayrıca bu mekanın sarayın denize cephe veren Sultan Hamamı'nın bulunduğu bahçeye bitişik konumu değerlendirildiğinde, özgün durumda hamama ait bir birim olarak tasarlanmış olma olasılığını düşündürmektedir.

3.1.3 Z03 Mekanı

Şerbethane olarak adlandırılan Z03 mekanı, Z02 mekanının güneydoğusunda yer almaktadır. Z02 mekanına bir geçit ile açılan bu mekan tek kubbeli ve (5,73–5,86) x (7,07–7,32) m ölçülerinde olup, duvarları sıvasız ve kaba yonu taş örgülüdür.

Bu mekanın ortasında mevcut durumda 60 cm yüksekliğinde ve 124 cm çapında yuvarlak bir taş bulunmaktadır. Bu taşın üzerindeki bilezikte, geometrik bezemelerle birlikte I. Ahmed'e ait tuğra ve 1026 (M.1617) tarihi kazınmıştır (Şekil A.15).

Kuzeybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] kullanılmıştır (Şekil A.16).

Bu duvarda Z02 mekanına açılan geçit bulunmaktadır. Bu geçitin her iki yanında kemer yayı yarım kalmış birer adet içi dolgulu tuğla kemer parçası görülmektedir. Kemerlerin üzengi seviyesi zeminden 2,54 m yükseklikte olup, kemer yüksekliği 52 cm dir. Kemer yayı muhdes geçidin açıklığı sebebiyle kesildiği için kemer açıklığı belirlenememiştir.

---

[1] Sık kullanıldığı tespit edilen mermer kaplama ölçüleri şunlardır: 25 x 39 cm, 23 x 66 cm, 30 x 63 cm , 32 x 27 cm ve 18 x 36 cm dir.

[2] Bu duvarda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x21 cm dir.

Duvarın üst kısmında bulunan tuğla örgülü kuzeybatı kemerinin üzengi seviyesinin yerden yüksekliği 3,12 cm olup, yüksekliği 2,82 m, açıklığı ise 5,75 m dir. Kemerin genişliği ise bir tam + bir yarım tuğla (52 cm) ölçüsündedir.

Kuzeydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülüdür. Duvarda muhdes yerden 135 cm yükseklikte iki adet tesisat borusu çıkışı vardır (Şekil A.17).

Duvarın üst kısmında bulunan tuğla örgülü kuzeydoğu kemerinin üzengi seviyesi zeminden 3,04 m yüksekte olup, kemer yüksekliği 2,75 m, açıklığı ise 5,77 m dir. Ayrıca, kemer genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise iki tam tuğla (78 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçüsüne sahip bir gergi demiri bulunmaktadır.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[1] tuğla kullanılmıştır (Şekil A.18).

Bu duvar üzerinde parapet yüksekliği 3,20 m, genişliği 120 cm, yüksekliği ise 176 cm olan penci kemerli bir pencere vardır. Pencerenin alçı dışlığı yenilenmiştir[2].

Güneydoğu duvarının her iki yanında bulunan kesme taş ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı, görünen yüzeylerinde 77 x 116 cm, güneydoğu yönündeki ise, 74 x 104 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklara kubbenin yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,02 m yüksekte olup, yüksekliği 2,58 m, açıklığı 5,77 m dir. Genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsünde olan bu kemerin üzengi seviyesinde kesiti 8 x 10 cm olan bir gergi demiri vardır.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda tuğla[3] kullanılmıştır (Şekil A.19).

Bu duvarda 135 x 205 cm ölçülerinde muhdes bir kapı boşluğu[1] vardır (Bkz. Şekil A.20).

---

[1] Bu duvardaki tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x14 cm dir.

[2] Bu pencerenin dışlığı, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] Bu duvardaki tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x24 cm dir.

Kubbenin yükünü taşıyan tuğla örgülü güneybatı kemerinin üzengi seviyesi yerden 3,04 m yüksekte olup, kemer yüksekliği 2,87 m, açıklığı 5,72 m dir. Bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (52 cm) ölçüsünde olup, üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçüsüne sahip bir gergi demiri bulunmaktadır (Şekil A.21,22, 23, 24).

Kubbenin çapı 5,80 m, yüksekliği 3,44 m olup, **örgüde** 57 sıra tuğla izlenebilmektedir (Şekil A.25). Kubbe üzerinde 4 adet altıgen filgözü bulunmaktadır[2].

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 161 cm olup, her biri kubbe kasnağından itibaren 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 11 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Marmara mermeri kaplanarak yenilenmiştir. Kaplama boyutları birbirinden farklıdır[3]. Ayrıca 10 cm yüksekliğinde mermer süpürgelik vardır.

Döşeme kotu Z01, Z02 ve Z03 mekanlarında aynı olmasına karşın, bu mekanın güneybatı duvarındaki muhdes kapının girişinde 42 cm alçalmaktadır.

Mevcut verilere göre Z03 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z01 ve Z02 mekanlarında olduğu gibi, duvar yüzeylerinin kaba işlenmiş olması, özgün durumda duvarların sıvalı olma olasılığını düşündürmektedir.
- Kuzeybatı duvarındaki geçidin iki yanında birer adet içi dolgulu tuğla kemer bulunmaktadır. Ancak bu kemerlerin dolgu kısmında bulunan taş örgü, duvarın bütünündeki taş örgünün yatay derz sırasını bozacak şekilde yapılmıştır. Bu nedenle özgün durumda bu iki kemerin bulunduğu açıklığın pencere veya niş olma olasılığı söz konusu olabilir. Ancak, içi dolgulu bu iki kemerin özgün durumda pencere olduğu varsayılırsa, aynı duvarın Z02 mekanına bakan yüzünde de taş örgüde farklılık görülmesi gerekirdi, ki günümüzde böyle bir farklılık izlenmemektedir. Bu nedenle Z03 mekanının kuzeybatı duvarındaki bu iki içi dolgulu kemerin özgün durumda niş olma olasılığı daha yüksektir.

---

[1] Burada ahşap kündekari bir kapı kanadı bulunmaktadır. Ancak, 2009-2011 onarımları sırasında restorasyonu yapılmak üzere yerinden sökülmüştür.

[2] Altıgen fil gözlerinin her bir kenarı 31 cm uzunluğundadır.

[3] Bu kaplama muhdestir ve 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

3.1.4 Z04 Mekanı

Z04 mekanı, Z03 mekanının güneybatısında yer almakta olup, iki birimden oluşan *Helvahane*nin kuzeydoğu yönündeki ilk birimidir. Bu mekan kubbeli kare planlı bir ana mekan ve ona doğrudan bağlantılı tüteklikli bir ön mekandan oluşur.

Z04-1 Mekanı

Z03 mekanına muhdes bir geçitle bağlanan Z04-1 mekanı, (6,70–6,76) x (7,27–7,32) m ölçülerinde kubbeli bir mekandır. Duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasızdır.

Bu mekanda iki adet ayaklı mermer tezgah bulunmaktadır. Bunlardan ilki kuzeydoğu duvarının önünde yer alan ve 40 x 80 cm ölçüsündeki iki taş ayak üzerine oturan 120 x 245 cm boyutundaki tezgahtır. Bu tezgahın yerden yüksekliği 68 cm dir (ŞekilA.26).
Diğer tezgah, güneybatı yönündeki kesme taş ayakların önünde yer alan ve 25 x 102 cm ölçüsündeki iki taş ayak üzerine oturan 145 x 367 cm boyutundaki mermer tezgahtır. Bu tezgahın yerden yüksekliği 94 cm dir (Şekil A.27).

Kuzeybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin oturduğu kesme taş ayaklar vardır (Şekil A.28).

Ayaklardan kuzeydoğu yönündeki üç sıra tuğla[1] + bir sıra kesme taş örgülü, güneybatı yönündeki ise yalnızca kesme taş örgülüdür.

Kesme taş ayaklara yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,12 m yüksektedir. Bu kemer 3,22 m yüksekliğinde ve 6,17 m açıklığındaki kemerin genişliği iki tam tuğla (77 cm), derinliği ise dört tam + bir yarım tuğla (174 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı kaba yonu taş örgülü olup, zeminden 60 cm yükseklikten başlayarak 4,50 m yüksekliğe kadar İznik çinisi ile kaplıdır (Şekil A.29). Bu duvarda on farklı desende dikdörtgen ve kare biçimli çini bulunmaktadır. Kare çiniler 25 x 25 cm,

[1] Bu duvardaki tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu, 4 x 32 cm dir.

dikdörtgen olanlar ise, 12,5 x 25 cm ve 8 x 25 cm boyutlarında olup, tamamı bitkisel motiflidir[1] (Şekil A.31).

Bu duvarda kuzeydoğudan güneybatıya doğru sırasıyla Z03 mekanına açılan muhdes bir kapı boşluğu, bir adet ocak ve sonradan doldurulduğu taş örgüdeki farklılıktan anlaşılan bir açıklık izi yer almaktadır.

Kapı boşluğu[2] 135 x 205 cm boyutlarında olup, üst kısmında 31 x 142 cm boyutlarında bir levha üzerine yaldızlı harflerle yazılmış bir kitabe vardır. Kitabede ***"Ya müfettihe'l-ebvab ifteh lena hayre'l bab"*** duası altında ***"Ta'mir-i Hacı Mehmed Ağa sene 1111"*** (M.1699) yazısı okunmaktadır [16].

Kapının yanında bulunan ocak, duvarın içine doğru yarım daire biçiminde niş yaparak yerleşmiştir ve iç çapı 167 cm ve derinliği 84 cm'dir. Ocağın zemini mekanın döşeme kotu ile hem zemindir. Külah kısmı altı kenarlı olup iç ve dış yüzeyi kireç harcı ile sıvalıdır. Ocağın baca çıkışı kapatılmıştır.

Ocağın yanında duvar üzerinde, zeminden başlayarak 195 cm yüksekliğe kadar devam eden 95 cm genişliğinde bir kısımda taş örgüde farklılık gözlenmektedir.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara yükünü ileten tuğla örgülü kemerin, üzengi seviyesi yerden 3,32 m yüksektedir. Yüksekliği 3,75 m ve açıklığı 6,74 m olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise yarım tuğla (19 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülüdür (Şekil A.30).

---

[1] 2009-2011 onarımı sırasında bu duvarda bulunan çinilerin bir kısmı üzeri kartonlarla kapatılarak koruma altına alınırken, bir kısmı numaralandırılarak sökülmüş ve konservasyonu yapıldıktan sonra tekrar yerlerine konulmuştur.

[2] Bu kısımda tek kanatlı ahşap kündekari bir kapı bulunmakta olup, 2009-2011 onarımları sırasında konservasyonu yapılmak üzere yerinden sökülmüştür.

Bu duvarda genişliği 105 cm, yüksekliği 210 cm olan penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin parapet yüksekliği 3,69 m olup, alçı dışlığı yenilenmiştir[1].

Güneydoğu duvarının her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür. Bu ayaklara yükünü ileten tuğla kemerin üzengi seviyesi yerden 3,81 m yüksektedir. Yüksekliği 3,16 m, açıklığı 6,26 m olan bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin yükünü ilettiği kesme taş ayaklar vardır (Şekil A.32).

Ayaklardan güneydoğu yönünde olanı 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü olup, kuzeybatı yönündeki ise kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara yükünü ileten kemer tuğla örgülüdür. 3,12 m yüksekliğinde ve 6,70 m açıklığındaki bu kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin altında 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü bir orta ayakla desteklenen iki adet tuğla örgülü kemer bulunmaktadır. Bu kemerlerden güneydoğu yönündekinin yüksekliği 48 cm, açıklığı 242 cm; kuzeybatı yönündekinin yüksekliği 50 cm, açıklığı ise 224 cm'dir.

Kubbenin çapı 6,83 m, yüksekliği 4,31 m olup**,** örgüde 94 sıra tuğla izlenebilmektedir (Şekil A.33). Kubbenin merkezinde 130 cm çapında ve 182 cm yüksekliğinde daire kesitli bir fener bulunmaktadır. Bu fenerin iç kısmı horasan sıvalıdır.

Zeminden 8,60 m yüksekte olan kubbe kasnağında 84 x 156 cm ölçülerinde sekiz adet pencere[2] bulunmaktadır. Pencerelerin yan kısımlarındaki tuğla örgüde yer yer kesme taş kullanıldığı görülmüştür.

Köşelerde yer alan pandantiflerin yüksekliği 178 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. **Kuzey pandantifi,** 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **batı pandantifi,** 11 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra

[1] Bu pencerenin alçı dışlığı, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[2] Bu pencerelerin dışlıkları 2009-2011 onarımları sırasında yenilenmiştir.

kesme taş; **güney pandantifi,** 7 sıra tuğla + 2 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **doğu pandantifi**, 8 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Döşeme, özgün doğal taş kaplı olup, kaplama boyutları[1] farklıdır.

Z04-2 Mekanı

Z04-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan ön mekan, 4,98 x (6,85–6,92) m ölçülerindedir.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 3,05 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür (Şekil A.34). Bu seviyeden yukarısında horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] kullanılmıştır.

Bu duvar *Helvahane*nin mutfak avlusuna cephe veren duvarıdır. Güneybatıdan itibaren alt kotta sırasıyla P13 penceresi (113 x 196 cm), K1 kapısı (168 x 280 cm) ve P14 penceresi (113x 196 cm) vardır. Üst kotta ise parapet yüksekliği 368 cm olan üç adet P16 penceresi (118 x 183 cm) bulunur.

P13 penceresinin parapet yüksekliği 65 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[3]. Pencerenin dış sövesi üzerine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar vardır.

K1 kapısı Z04 mekanının mutfak avlusuna açılan kapısıdır. Tek kanatlı ve dövme demir bir kapıdır. İç mekanda bu kapının önünde rüzgarlık olarak bulunan muhdes ahşap doğramalı bir camekan bulunmaktadır.

P14 penceresinin parapet yüksekliği 58 cm olup, ahşap doğramaları muhdestir. Pencerenin dış sövesi üzerine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar vardır.

---

[1] Tespit edilen taş kaplama boyutlarından birkaçı şunlardır: 47 x 60 cm , 56 x 72 cm, 81 x 39 cm, 27 x 10 cm, 16 x 11 cm, 93 x 33 cm ve 12 x 10 cm.

[2] Bu duvardaki tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3x24 cm dir.

[3] P15 penceresinin doğramaları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,50 m olup, penci kemerlidir. Bu pencerelerin alçı dışlıkları yenilenmiştir[1].

Kuzeydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanılmıştır (Şekil A.35).

Güneydoğu yönünde, Z04-1 mekanına 3,22 m yüksekliğindeki, 6,17 m açıklığındaki tuğla örgülü kemerle[2] bağlanmaktadır.

Güneybatı yönünde, yalnızca kesme taş ayaklar ve bu ayaklara yükünü ileten bir kemer bulunmaktadır (Şekil A.36). Kesme taş ayaklardan güneydoğu yönünde olanı 112 x 272 cm, kuzeybatı yönündeki 105 x 268 cm ölçülerindedir.

Kesme taş ayaklara kubbenin yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi yerden 4,68 m olup, kemer yüksekliği 1,84 m, açıklığı ise 2,82 cm dir. Genişliği bir tam + bir yarım tuğla (59 cm), derinliği ise yedi tam tuğla (270 cm) olan bu kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapındaki silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.37). Bu baca tuğla örgülü olup, iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[3].

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçişi sağlayan tuğla örgülü ayrıtlı trompların yüksekliği 1,51 m olup, yerden yüksekliği ise 6,40 m'dir.

Döşeme özgün doğal taş kaplı olup, kaplama boyutları farklıdır[4]. Döşeme kotu Z04 mekanından ön mekana geçişte iki basamakla (22 cm) yükseltilmiştir.

Mevcut verilere göre Z04 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Kuzeydoğu duvarında bulunan ve Z03 mekanına açılan kapının kitabesi 1699 tarihli olduğundan bu tarihten önce Z04 mekanının Z03 mekanıyla bağlantılı

[1] P16 pencerelerinin dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[2] Bu kemere ilişkin detaylı bilgiler, "Z04 Mekanı" başlığı altında verilmiştir.

[3] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıva yapılmıştır.

[4] Sık rastlanılan kaplama boyutları şunlardır: 30 x 55 cm, 94 x 46 cm, 26 x 14 cm ve 17 x 11 cm.

olmama olasılığı söz konusudur. Z03 ile Z04 mekanlarının döşeme kotları arasında yaklaşık 50 cm lik bir farkın bulunması da bu olasılığı desteklemektedir.

- Z04-2 mekanının kuzeybatı duvarının zeminden 3,05 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülü olup, bu hizadan yukarısında farklı bir örgü tekniğinin kullanılmış olması, bu kısımda bir müdahale gerçekleştirildiğini göstermektedir. Buna göre alt kotta yer alan kesme taş örgülü kısım, kaba yonu taş örgülü kısma göre daha erken tarihli olmalıdır.

3.1.5 Z05 Mekanı

Z05 mekanı iki birimden oluşan *Helvahane*nin güneybatı yönündeki birimi olup Z04 mekanına kuzeydoğu yönünde doğrudan geçişlidir.

Z05-1 Mekanı

Z04 mekanına kuzeydoğu yönünde doğrudan geçişli olan, Z05-1 mekanı, (6,72–6,75) x (7,65–7,79) m ölçülerinde kubbeli bir mekandır. Duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Bu mekanda kazanlar, taş ağırlıklar ile iki adet mermer tezgah bulunmaktadır[1] (Şekil 3.1). Bakır Mutfak Eşyaları Sergisi'nde yer alan bu tezgahlardan ilki 47 x 88 x 93 cm ölçülerindeki iki taş ayak üzerine oturan 110 x 300 cm ölçülerinde; ikincisi ise 12 x 30 x 53 cm ve 21 x 34 x 53 cm ölçülerindeki iki taş ayak üzerine oturan 103 x 114 cm ölçülerindeki mermer tezgahtır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla örgülü kemer ve bu kemerin oturduğu taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.38).

Taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı kesme taş örgülü, güneybatı yönündeki ise 3 sıra tuğla[2] + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

---

[1] Şekil 3.1' de 2009–2011 onarımı öncesinde Z05 mekanında sergilenen kazanlar görülmektedir.

[2] Bu kısımda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları: 3 x 36 cm ve 3 x 16 cm dir.

Şekil 3. 1 Z05-1 mekanında yer alan mutfak eşyaları [16]

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,43 m yüksekte olup, yüksekliği 3,16 m, açıklığı ise 6,46 m'dir. Genişliği iki tam tuğla (68 cm) ölçüsünde olan bu kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu yönünde, bir orta ayakla desteklenmiş, yüksekliği 3,12 m ve açıklığı 6,70 m olan tuğla örgülü bir kemerle, Z04-1 mekanına doğrudan bağlanmaktadır (Şekil A.39).

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır. Duvar örgüsünün yatay derz sıraları düzenlidir (Şekil A.40).

Bu duvarın üst kotunda bulunan penci kemerli pencerenin genişliği 102 cm, yüksekliği 204 cm olup, parapet yüksekliği 3,64 m'dir. Bu pencerenin alçı dışlıkları yenilenmiştir.

Güneydoğu duvarının her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür. Bu ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,06 m, açıklığı 6,46 m olup, genişliği iki tam tuğla (68 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanılmıştır (Şekil A. 41).

Güneybatı duvarının her iki yanında ana kubbenin yükünü taşıyan ayaklar 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür. Bu ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,06 m, açıklığı 6,46 m olup, genişliği iki tam tuğla (76 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,15 m yüksektedir.

[1] Tespit edilebilen tuğlaların görünen boyutları: 3 x 10 cm, 3 x 21 cm, 3 x 28 cm .

Kubbenin çapı 7,03 m, yüksekliği 5,20 m olup, örgüde 99 sıra tuğla izlenmektedir (Şekil A. 42). Kubbenin merkezinde 130 cm çapında ve 221 cm yüksekliğindeki fenerin iç yüzeyi horasan harcı ile sıvanmıştır.

Kubbe kasnağının yerden yüksekliği 8,61 m olup, bu kısımda 81 x 138 cm ölçülerinde sekiz adet pencere bulunmaktadır.

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 168 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **batı pandantifi** 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş +4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **güney pandantifi** 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş, 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **doğu pandantifi** 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Döşeme, özgün doğal taş kaplı olup, kaplama boyutları birbirinden farklıdır[1]. Z04 mekanından Z05 mekanına geçişte aynı devam eden döşeme kotu, güneybatı cephesinde 39 cm yükselerek bir seki haline gelmektedir[2]. Sekinin genişliği 230 cm'dir. Döşemede yer yer 5-6 cm derinliğinde çöküntüler gözlenmektedir.

Z05-2 Mekanı

Z05-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z05-2 mekanı, (3,93–5,13) x (6,94–7,02) m ölçülerinde tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 315 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür. Bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[3] tuğla malzeme kullanılmıştır (Şekil A.46).

---

[1] Tespit edilebilen taş kaplama boyutlarından birkaçı şunlardır: 17 x 24 cm, 26 x 26 cm, 31 x 41 cm, 38 x 54 cm dir.

[2] Bu kısım restorasyon öncesinde bakır tencerelerin ve kapların üzerinde sergilendiği bir teşhir alanı olarak kullanılmaktaydı.

[3] Bu kısımda tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu, 3 x 24 cm dir.

Kuzeybatı duvarının Z04 ön mekanına bitişik olan kısmında büyük hazneli bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme haznesinin duvarı kesme taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır. Haznenin genişliği 116 cm, uzunluğu 330 cm, yüksekliği 266 cm olup, hazne duvarının kalınlığı tespit edilememiştir (Şekil A. 47).

Hazne duvarı önünde yer alan çeşmenin 37 x 76 cm ölçülerinde mermer bir çeşme aynası ve 30 x 33 x 35 cm ölçülerinde mermer bir kurnası bulunmaktadır (Şekil A. 48). Çeşme aynasında yapım tarihine ilişkin bir bilgi yoktur. Ancak hazne duvarının kuzeydoğusundaki kesme taş örgülü ayağın üstünde **H.1181 (M.1768)** tarihini gösteren kırmızı plaka üzerine yaldızlı harflerle yazılmış bir kitabe bulunmaktadır (Şekil A. 49). Bu kitabede *"Hassa Teberdarı"* Baltacı Süleyman için yazılmış bir dua metni bulunmaktadır: ***"Amede in hane-i ra ev nef'i mened her zaman/ Gerde in hazrat-ı taberdar-ı hassa-i Süleyman/ Eyleye Yarab her Tarık içre o zatı muharrem 1181"*** [16].

Çeşme haznesinin yanında alt kotta P12 penceresi (135 x 200 cm), üst kotta ise, iki adet P16 penceresi (118 x 176 cm) bulunur.

P12 penceresinin parapet yüksekliği 76 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[2]. Pencerenin dış sövesine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,75 m olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[3].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,84 m ve açıklığı 2,82 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z04 ön mekanına doğrudan geçiş bulunmaktadır (Şekil A.50).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,16 m, açıklığı ise 6,46 m olan bir tuğla örgülü kemer ile Z05-1 mekanına doğrudan bağlanmaktadır.

Güneybatı duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanılmıştır (Şekil A.51). Bu duvarda yerden 101 cm yükseklikte 51 x 93 x 155 cm ölçülerinde tuğla kemerli bir niş bulunmaktadır.

---

[1] Tespit edilen tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu, 3 x 21 cm dir.

[2] P12 penceresinin doğramaları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] P16 pencerelerinin alçı dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapında silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.52). Bu baca tuğla örgülü olup, iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[1].

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, 1,47 m yüksekliğindeki tuğla örgülü ve sıvasız ayrıtlı tromplarla sağlanmış olup, trompların yerden yüksekliği 6,45 m'dir.

Döşeme kaplaması, özgün doğal taş kaplı olup, kaplama boyutları birbirinden farklıdır[2].

Döşeme kotu, Z05-1 mekanından ön mekana geçişte bir basamakla (12 cm) yükseltilmiştir. Ayrıca Z05-1 mekanının güneybatı cephesinde bulunan kaba yonu taş örgülü seki, Z05-2 mekanında da güneybatı duvarı boyunca kesme taş örgülü olarak devam ederek kuzeybatı cephesindeki çeşme haznesinin yanında son bulur.

Döşemede yer yer çöküntüler görülürken, kuzeybatı cephesinde çeşme kurnasının bulunduğu kısımdaki döşeme kaplamalarında önemli çatlaklar ve malzeme kayıpları mevcuttur.

Mevcut verilere göre Z05 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z05-2 mekanının mutfak avlusuna bakan kuzeybatı duvarına bitişik durumdaki çeşme haznesine ait duvarın örgü tekniğinin farklı olması, bu haznenin sonradan eklendiğini göstermektedir.
- Çeşme haznesinin yanındaki duvarda bulunan **H.1181 (M.1768)** tarihli kitabe metninde, çeşmenin yapıldığı tarihe ilişkin bir bilgi bulunmamasına karşın, 1768 yılında *Helvahane*de bir onarım yapıldığı anlaşılmaktadır.
- Z05-2 mekanının kuzeybatı duvarının zeminden 3,15 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülü olup, bu hizadan yukarısında farklı bir örgü tekniğinin kullanılmış olması, bu kısımda bir müdahale gerçekleştirildiğini göstermektedir. Buna göre alt kotta yer alan kesme taş örgülü kısım, kaba yonu taş örgülü kısma göre daha erken tarihli olmalıdır.

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilebilen taş kaplama boyutlarından birkaçı şunlardır: 27 x 44 cm, 28 x 33cm, 12 x 20 cm ve 17 x 11 cm dir.

3.1.6 Z06 Mekanı

Z06 mekanı, Z05 mekanının güneydoğusunda yer almakta olup, Eldem'in "*Harem ve Birun Mutfakları"* içerisindeki "*Divan-u Hümayun Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13]. Z06 mekanı kubbeli kare planlı bir ana mekan ve ona doğrudan geçişli tüteklikli bir ön mekandan oluşur.

Z06-1 Mekanı

(6,69–6,91) x (7,96–8,08) m ölçülerindeki Z06-1 mekanının duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin yükünü ilettiği taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.53). Taşıyıcı ayaklardan kuzey yönünde olanı 3 sıra tuğla[1] + 1 sıra kesme taş örgülü, batı yönündeki ise kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesinin yerden yüksekliği 3,08 m'dir. Yüksekliği 2,95 m ve açıklığı 6,31 m olan kemerin genişliği iki tam tuğla (77 cm); derinliği ise beş tam tuğla (194 cm) ölçüsündedir. Ayrıca kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı, iki tuğla[2] sıralı çift hatıllı kaba yonu taş örgülüdür (Şekil A.54). Bu duvarın önünde, duvara bitişik olarak konumlanmış yüksekliği 81 cm ve genişliği 91 cm olan kaba yonu taş örgülü bir seki[3] bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarının her iki yanında taşıyıcı ayaklar, 3 sıra tuğla[4]+1 sıra kesme taş örgülüdür. Taşıyıcı ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi yerden 3,34 m yüksektedir. 2,88 m yüksekliğinde ve 6,69 m açıklığındaki kemerin genişliği iki tam tuğla (77 cm), derinliği ise bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir.

---

[1] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 18 cm dir.

[2] Bu kısımda kullanılan tuğlalar farklı boyutlarda olup, görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

[3] Bu sekinin üstü 6 cm kalınlığında mermer bir levha ile kaplıdır.

[4] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 21 cm dir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, alt kısımlarda kısmen dört sıralı tuğla hatıl, üst kısımlarda ise iki sıralı tuğla[1] hatıl görülmektedir (Bkz. Şekil A.55).

Bu duvarda derinliği 96 cm, genişliği 130 cm ve yüksekliği 173 cm olan bir niş bulunmaktadır. Nişin üst kısmında genişliği 127 cm, yüksekliği 230 cm olan penci kemerli bir pencere vardır. Bu pencerenin parapet yüksekliği 3,06 m olup, alçı dışlığı[2] yenilenmiştir. Pencerenin her iki yanında yerden 4,14 m yükseklikte 7 x 10 cm kesit ölçülerinde birer adet gergi demiri bulunmaktadır.

Güneydoğu duvarının her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla[3] + 1 sıra kesme taş örgülüdür. Taşıyıcı ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,06 m, açıklığı 6,37 m olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, üst kısımlarda iki sıralı bir tuğla[4] hatıl görülmektedir (Şekil A.56).

Bu duvarın önünde duvara bitişik olarak konumlanmış yerden yüksekliği 65 cm, genişliği 72 cm olan kaba yonu taş örgülü bir seki bulunmaktadır.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklardan güneydoğu yönünde olanı 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü, güneybatı yönündeki ayak ise kesme taş örgülüdür. Taşıyıcı ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü kemerin yüksekliği 2,66 m, açıklığı 6,37 m olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 6,97 m, yüksekliği 5,32 m olup, örgüde 93 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin merkezinde 130 cm çapında daire kesitli bir fener bulunmaktadır (Şekil A.57). Bu fener 187 cm yüksekliğinde olup, iç kısmı horasan sıvalıdır.

---

[1] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[2] Bu pencerenin alçı dışlığı, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

[4] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

Kubbe kasnağının yerden yüksekliği 8,17 m'dir. Kubbe kasnağında yedi adet pencere ve sonradan kapatılmış bir baca çıkışı bulunmaktadır.

Pandantiflerin yüksekliği 164 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 1 sıra kesme taş + 7 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş, 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş +7 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 9 sıra tuğla; **güney pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 8 sıra tuğla; **batı pandantifi** 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 11 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Marmara mermeri kaplanarak yenilenmiştir[1]. Mermer boyutları Z04 ve Z05 mekanlarında olduğu gibi değişkenlik göstermektedir.

Z06-2 Mekanı

Z06-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z06-2 mekanı, (5,01–5,10) x (6,79–6,90) m ölçülerinde tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 3,15 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür (Şekil A. 58). Bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] malzeme kullanılmıştır.

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla P11 penceresi (130 x 155 cm), P11/1 penceresi (157 x 206 cm), üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

P11 penceresinin parapet yüksekliği 64 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[3]. Pencere ara kayıtlarla yatayda iki, düşeyde üç bölmeli olarak bölümlenmiştir.

[1] 2009-2011 onarımı öncesinde dökme mozaik olan döşeme kaplaması, restorasyon sırasında tamamen kaldırılarak yerine Marmara mermeri kaplama yapılmıştır.

[2] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] P11 penceresinin doğramaları 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

Pencerenin dış sövesi üzerine tespit edilmiş muhdes[1] demir parmaklıklar bulunmaktadır.

P11/1 penceresinin parapet yüksekliği 141 cm olup, muhdes doğramaları ahşaptır. Bu pencerenin altında 200 x 203 cm ölçülerinde tek parça bir mermer bulunmaktadır.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,50 m'dir. Penci kemerli olan bu pencerelerin alçı dışlıkları yenilenmiştir[2].

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülüdür (Şekil A. 59). Bu duvarda 54 x 100 x 131 cm ölçülerinde tuğla kemerli bir niş bulunmaktadır.

Duvarın üstünde bulunan 2,71 m yüksekliğinde, 5,09 m açıklığındaki tuğla örgülü kemerin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm), derinliği ise iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu yönünde Z06-1 mekanına doğrudan geçiş olduğundan, bu yönde bulunan kemer, Z06-1 mekanının kuzeybatı kemeri ile aynı özelliklere sahiptir.

Güneybatı yönünde, yalnızca tuğla örgülü bir kemer ile bu kemerin yükünü taşıyan kesme taş örgülü ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.60).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatıda yönünde olan, 115 x 258 cm, güneydoğuda olan 81 x 257 cm ölçülerindedir.

Kesme taş ayaklara yükünü aktaran tuğla kemerin yüksekliği 1,60 m, açıklığı ise 3,08 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin yerden 4,45 m yüksekte olan üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapındaki silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.61). Bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[3].

---

[1] Özgün olmadığı anlaşılan bu parmaklıkların hangi dönemde eklendiği tespit edilememiştir.

[2] P16 pencerelerinin dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

Dikdörtgen plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, 1,48 m yüksekliğindeki tuğla örgülü ve sıvasız ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır. Trompların yerden yüksekliği 6,71 m'dir.

Döşeme, Marmara mermeri ile kaplanarak yenilenmiştir[1]. Mermer kaplama boyutları Z06-1 mekanında olduğu gibi değişkenlik göstermektedir.

Mevcut verilere göre Z06 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z06-1 mekanının güneydoğu duvarında bulunan niş ve aynı yönde kubbe kasnağında görülen kapatılmış baca çıkışı erken dönemde bu duvarda bir ocak bulunduğu varsayımını güçlendirmektedir.
- Z06-2 mekanı kuzeybatı duvarındaki P11/1 penceresinin parapet yüksekliği ve boyutları, yanında bulunan P11 penceresinden farklıdır. Ayrıca bu pencerenin altında bulunan çeşme aynası niteliğindeki mermer parçası, P11/1 penceresinin özgün durumda P11 penceresi ile aynı boyutta olduğu ve sonradan geçirdiği bir müdahale ile küçültülerek önüne bir çeşme yapıldığı olasılığını desteklemektedir.
- Z04-2 ve Z05-2 mekanlarında olduğu gibi, Z06-2 mekanının mutfak avlusuna bakan kuzeybatı duvarında zeminden üst pencere denizlik seviyesine kadar daha düzenli olan taş duvar örgü tekniğinin üst kısımda farklılık göstermesi, bu cephede bir onarım yapıldığını göstermektedir. Buna göre kesme taş örgülü olan alt kısım daha eski bir döneme ait olup, kaba yonu taş ve tuğla örgüden oluşan düzensiz almaşık örgülü olan üst kısım sonradan yapılmış olmalıdır.

3.1.7 Z07 Mekanı

Z06 mekanının güneydoğusunda yer alan Z07 mekanı, Eldem' in "*Harem ve Birun Mutfakları"* içerisindeki "*Cariyeler* Mutfağı" olarak isimlendirdiği mekandır [13].

[1] 2009-2011 onarımı öncesinde dökme mozaik olan döşeme kaplaması, restorasyon sırasında tamamen kaldırılarak yerine Marmara mermeri kaplama yapılmıştır.

Z07 mekanı, kubbeli bir ana mekan ve ona doğrudan bağlantılı tüteklikli bir ön mekandan oluşur.

Z07-1 Mekanı

Z07-1 mekanı, Z06 mekanına kuzeydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, (6,95–7,03) x (8,01–8,06) m boyutlarındadır. Duvarları kaba yonu taş örgülü olmakla birlikte yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanıldığı görülmektedir.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca kubbe yükünü taşıyan tuğla örgülü bir kemer ve bu kemere yükünü ileten taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.62).

Taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı kesme taş örgülü, güneybatı yönündeki ise yerden 110 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülü olup, yukarısında 3 sıra tuğla[1] + 1 sıra kesme taş örgülü olarak devam etmektedir.

Taşıyıcı ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü kuzeybatı kemeri 2,86 m yüksekliğinde ve 6,36 m açıklığında olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm); derinliği ise dört tam + bir yarım tuğla (173 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin yerden 3,08 m yüksekte bulunan üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Bkz. Şekil A.63). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları[2] birbirinden farklıdır.

Kuzeydoğu duvarının her iki yanında yer alan kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemeri 2,56 m yüksekliğinde ve 7,03 m açıklığında olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm), derinliği ise bir tam tuğla (38 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[3] kullanılmıştır (Şekil A.64). Duvarın alt kısmında belirli bir alanın zeminden 60 cm

[1] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 21 cm dir.

[2] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

yüksekliğe kadar tuğla örgülü olduğu görülmektedir (Şekil A.65). Tuğla örgülü bu kısımda kısmen açığa çıkmış bir gergi demiri[1] vardır (Şekil A.66).

Bu duvarda yerden 5 cm yükseklikte, derinliği 90 cm, genişliği 108 cm ve yüksekliği 167 cm olan bir niş ve bu nişin üst kısmında ise parapet yüksekliği 3,17 m olan penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin genişliği 127 cm, yüksekliği ise 230 cm olup, alçı dışlığı yenilenmiştir[2]. Pencerenin her iki yanında yerden 3,96 m yükseklikte 7 x 10 cm kesit ölçülerinde birer gergi demiri vardır.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı kesme taş örgülü, güneybatı yönündeki ise 3 sıra tuğla[3] + 1 sıra kesme taş örgülüdür. Bu ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü güneydoğu kemerinin üzengi seviyesi yerden 3,41 m yüksekte olup, yüksekliği 2,94 m, açıklığı 6,30 m, genişliği ise iki tam tuğla (72 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, iki sıralı tuğla[4] hatıl kullanılmıştır (Şekil A.67).

Taşıyıcı ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü kemerin yüksekliği 2,65 m, açıklığı 6,99 m olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 6,68 m, yüksekliği 5,32 m olup, 94 sıra tuğla örgülüdür (Şekil A.68). Kubbenin merkezinde 130 cm çapında ve 183 cm yüksekliğinde daire kesitli bir fener bulunmaktadır. Bu fenerin içi yüzeyi horasan harcı ile sıvanmıştır[5].

Yerden 8,32 m yükseklikteki kubbe kasnağında yedi adet pencere ve sonradan kapatılmış bir baca çıkışı bulunmaktadır.

---

[1] Büyük bir kısmı duvarın içinde gömülü durumda olan bu demirin yerden yüksekliği 10 cm, kalınlığı 3,5 cm ve görülebilen uzunluğu 160 cm dir.

[2] Bu pencerenin alçı dışlığı 2009-2011 onarımı sırasında yenilenmiştir.

[3] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

[4] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[5] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

Dört köşede yer alan pandantiflerin yüksekliği 174 cm olup, tuğla ve kesme taştan oluşan düzensiz almaşık örgülüdür. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 9 sıra tuğla; **güney pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla; **batı pandantifi** 1 sıra kesme taş+ 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Marmara mermeri ile kaplanarak yenilenmiştir[1]. Mermer boyutları değişkenlik göstermektedir.

Z07-2 Mekanı

Z07-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z07-2 mekanı, (4,82–5,04) x (6,56–7,15) m ölçülerinde tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, yerden 3,13 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülü, bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] malzeme kullanılmıştır (Şekil A.69).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla K2 kapısı (167 x 263 cm), P10 penceresi (157 x 215 cm), üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

P10 penceresinin parapet yüksekliği 57 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[3]. Pencerenin dış sövesi üzerine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır.

K2 kapısı, Z07-2 mekanının mutfak avlusuna açılan özgün kapısıdır. Dövme demirden yapılmış olup, iki kanatlıdır.

---

[1] 2009-2011 onarımı öncesinde dökme mozaik olan döşeme kaplaması, restorasyon sırasında tamamen kaldırılarak yerine Marmara mermeri kaplama yapılmıştır. Restorasyon çalışması sırasında Kuzeybatı yönündeki taşıyıcı ayağın çevresinde açılan 142 x 521 cm ölçülerindeki araştırma çukurunda, döşeme kotunun 20 cm aşağısında kuzeybatı-güneydoğu yönünde yerleştirilmiş 8 x 10 cm kesitinde bir gergi demiri bulunmuştur. Ancak bu gergi demirinin eklendiği tarihe ilişkin bir veri elde edilememiştir (Bkz. Şekil A.73–74).

[2] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] P10 penceresi, 2009-2011 onarımlarında yenilenmiştir.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,85 m olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[1].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,60 m, açıklığı ise 3,08 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z06-2 mekanına doğrudan bağlanmaktadır (Şekil A.70).

Güneydoğu yönünde, 2,86 m yüksekliğinde ve 6,36 m açıklığındaki tuğla kemerle Z06-1 mekanına doğrudan geçiş bulunmaktadır.

Güneybatı duvarı[2], kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanılmıştır[3] (Şekil A.71). Duvarın üst kısmında 3,17 m yüksekliğinde ve 5,04 m açıklığında ve bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) genişliğinde tuğla örgülü bir kemer bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 180 cm çapında silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.72). Bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[4].

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, tuğla örgülü 1,45 m yüksekliğindeki ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır. Bu trompların yerden yüksekliği 6,71 m'dir.

Döşeme, farklı boyutlarda Marmara mermeri ile kaplanarak yenilenmiştir[5].

Mevcut verilere göre Z07 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z07-1 mekanının güneydoğu duvarında bulunan nişin çevresindeki onarım izleri, üst pencerenin her iki yanında bulunan demir askılar ve kubbe kasnağında deniz tarafına bakan yönde bulunan kapatılmış baca çıkışı muhdes bir ocak bulunduğunu göstermektedir.

---

[1] P16 pencerelerinin alçı dışlıkları 2009-2011 onarımlarında yenilenmiştir.

[2] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] Bu duvarda 2009–2011 onarımı öncesinde muhdes bir geçit bulunmaktaydı. Uygulamayı yapan müteahhit firmadan alınan bilgilere göre, onarım sırasında özgün olmadığı düşünülen bu duvar tamamen sökülerek Z07-2 ve Z08-2 mekanları birbirine doğrudan geçişli hale getirilmiştir. Ancak bu yönde bulunan kemerin üst örtünün yükünü taşıyacak mukavemete sahip olmamasından dolayı, sökülen duvar yeniden örülmüştür.

[4] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[5] 2009-2011 onarımı öncesinde dökme mozaik olan döşeme kaplaması, restorasyon sırasında tamamen kaldırılarak yerine Marmara mermeri kaplama yapılmıştır.

- 2009–2011 onarımları sırasında Z07-1 mekanının batı yönündeki taşıyıcı ayağın çevresinde yapılan araştırma kazısında ortaya çıkarılan gergi demiri ile güneydoğu duvarının içinde yer alan ve kısmen görülebilen demir, bu mekanda bir onarım ve güçlendirme yapıldığını göstermektedir. Ancak araştırma kazısının sınırlı bir alanda yapılmış olması nedeniyle, yapılan onarımın tarihine ve bu iki gergi demirinin bağlantılı olup olmadığına ilişkin detaylı bilgi edinmek mümkün olmamıştır.
- Z07-2 mekanının mutfak avlusuna bakan kuzeybatı duvarında zeminden üst pencere denizlik seviyesine kadar kesme taş örgülü olmasına karşın, bu seviyeden tütekliğe kadar kaba yonu taş ve yer yer tuğla kullanımından oluşan düzensiz bir örgü tekniğinin kullanılmış olması, bu duvarda bir onarım yapıldığını göstermektedir.

3.1.8 Z08 Mekanı

Kubbeli bir ana mekan ve bu mekana doğrudan geçişli tüteklikli bir ön mekandan oluşan Z08 mekanı, Z07 mekanının güneydoğusunda yer almakta olup, Eldem'in "*Harem ve Birun Mutfakları"* içerisinde *"Saray Has Ağaları Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13].

Z08-1 Mekanı

(7,02–7,07) x (7,81–7,84) m boyutlarındaki Z08-1 mekanının duvarları sıvasız ve kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca iki adet taşıyıcı ayak ve bu ayaklar arasında tuğla bir kemer bulunmaktadır (Şekil A.75).

Taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönündeki yerden 172 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülü olup, yukarısında tuğla kemerin başlangıç seviyesine kadar 3 sıra tuğla[1] + 1 sıra kesme taş örgülü olarak devam etmektedir. Güneybatı yönündeki ayak ise kesme taş örgülüdür.

[1] Bu kısımda kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi yerden 3,16 m yükseklikte olup, kemer yüksekliği 3,18 m, açıklığı 6,26 m dir. Genişliği iki tam tuğla (73 cm); derinliği ise dört tam + bir yarım tuğla (165 cm) ölçüsündeki kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülü olup ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Şekil A.76). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları birbirinden farklıdır[1]. Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar kesme taş örgülüdür. Kesme taş ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü kuzeydoğu kemeri 2,71 m yüksekliğinde ve 7,02 m açıklığındadır. Bu kemerin genişliği iki tam tuğla (73 cm), derinliği ise bir tam tuğla (36 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] kullanılmıştır (Şekil A.77).

Bu duvarda genişliği 120 cm, yüksekliği ise 216 cm olan penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin parapet yüksekliği 3,25 m olup, alçı dışlığı yenilenmiştir[3].

Kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklar arasında bulunan tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi yerden 3,20 m yüksektedir. Bu kemerin yüksekliği 2,95 m, açıklığı 6,28 m olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm), derinliği bir tam tuğla (38 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, kaba yonu taş örgülü olup ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Şekil A.78). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları birbirinden farklıdır[4].

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar kesme taş örgülü olup, bu ayakların üzerine oturan tuğla örgülü güneybatı kemerinin yüksekliği 3,06 m, açıklığı 7,07 m ve genişliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

---

[1] Tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[2] Tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] Bu pencerenin alçı dışlığı 2009–2011 onarımında yenilenmiştir.

[4] Bu kısımda tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

Kemer yayındaki şekil bozukluğu, önemli yapısal bozulmaları işaret etmektedir.

Kubbenin çapı 3,91 m, yüksekliği 5,15 m olup, örgüde 99 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin merkezinde 130 cm çapında daire kesitli bir fener bulunmaktadır (Şekil A.79). İçi horasan sıvalı[1] bu fenerin yüksekliği 199 cm'dir.

Yerden 8,36 m yükseklikte olan kubbe kasnağında sonradan kapatılmış bir baca çıkışı ve yedi adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerden üçü tamamen, biri yarıya kadar tuğla dolgu ile kapatılmıştır.

Kubbe üzerinde dışlık pencerelerin kemerlerinden başlayarak kubbe merkezine doğru ilerleyen çatlaklar gözlenmektedir.

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 195 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 1 sıra kesme taş + 7 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 8 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 8 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 12 sıra tuğla; **güney pandantifi** 1 sıra kesme taş + 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla; **batı pandantifi** 2 sıra kesme taş+ 5 sıra tuğla + 4 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[2].

Z08-2 Mekanı

Z08-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z08-2 mekanı, (4,92–5,03) x (7,01–7,04) m boyutlarında tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 3,39 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülü, bu seviyeden yukarısında horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda[3] tuğla malzeme kullanılmıştır (Şekil A.80).

---

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilen kaplama ölçülerinden birkaçı şunlardır: 56 x 90 cm, 75 x 89 cm, 72 x 108 cm, 68 x 116 cm dir.

[3] Bu kısımda tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 2. 1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 21 cm dir.

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla K3 kapısı, (168 x 283 cm), P09 penceresi (157 x 206 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

K3 kapısı muhdes, iki kanatlı ve dövme demir bir kapıdır.

P09 penceresinin parapet yüksekliği 61 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[1]. Pencerenin dış sövesine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,82 m dir ve alçı dışlıkları yenilenmiştir[2].

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar[3] kullanılmıştır (Şekil A.81).

Kuzeydoğu duvarının üzerine oturan ve yüksekliği 3,17 m, açıklığı 5,03 m olan kuzeydoğu kemerinin genişliği bir tam + bir yarım tuğla (52 cm), derinliği ise iki tam tuğla (68 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu yönünde, Z08-1 mekanına 3,18 m yüksekliğinde, 6,26 m açıklığında tuğla örgülü bir kemerle doğrudan bağlantılıdır.

Güneybatı yönünde, yalnızca kesme taş ayaklar ve bu ayaklar üzerine oturan tuğla örgülü bir kemer bulunmaktadır (Şekil A.82).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatı yönünde olanı 95 x 259 cm, güneydoğudaki ise 79 x 256 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklar arasındaki tuğla kemerin yüksekliği 1,84 m, açıklığı ise 3,17 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (57 cm), derinliği ise altı tam + bir yarım tuğla (252 cm) ölçüsündedir. Kemerin yerden 4,50 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 185 cm çapında silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.83). Bu bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[1].

---

[1] P11 penceresinin doğramaları 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[2] P16 pencerelerinin alçı dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] Bu duvarda tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

Dikdörtgen plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, tuğla örgülü ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır. Ayrıtlı trompların yerden yüksekliği 6,71 m'dir.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Mermer boyutları değişkenlik göstermektedir[2].

Mevcut verilere göre Z08 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z08-1 mekanının güneydoğu duvarının alt kısmında belli bir alanda yatay derz sırasının değiştiği ve bu alanda duvarın bütününde kullanılan ortalama taş boyutundan daha büyük taşların kullanıldığı gözlenmektedir. Ayrıca bu izle aynı yönde bulunan kubbe kasnağındaki kapatılmış baca çıkışı da, bu duvarda bir ocak bulunduğu ve sonradan doldurularak kapatıldığı olasılığını düşündürmektedir.
- Mutfak avlusuna bakan diğer ön mekanlarda olduğu gibi, Z08-2 mekanının kuzeybatı duvarında da belli bir seviyeden sonra taş duvar örgü tekniğinin farklılaşması, bu duvarda da bir müdahale gerçekleştirildiğini göstermektedir.

3.1.9 Z09 Mekanı

Kubbeli ana mekan ve ana mekana doğrudan geçişli tüteklikli ön mekandan oluşan, Z09 mekanı, Z08 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, Eldem' in "*Enderun Mutfağı"* içerisindeki *"Kiler Ağası Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13].

Z09-1 Mekanı

(7,00–7,01) x (8,13–8,31) m boyutlarındaki Z09-1 mekanının duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca kubbenin yükünü taşıyan tuğla örgülü kemer ve bu kemeri taşıyan kesme taş ayaklar bulunmaktadır (Şekil A. 84).

Kesme taş ayaklar arasındaki tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,00 m, açıklığı 6,86 m olup, genişliği iki tam tuğla (73 cm); derinliği ise beş tam tuğla (163 cm) ölçüsündedir.

---

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilen kaplama ölçülerinden birkaçı şunlardır: 72 x 73 cm, 68 x 76 cm, 42 x 124 cm, 42 x 70 cm.

Kemerin yerden 3,18 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Şekil A.85). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları birbirinden farklıdır[1].

Kuzeydoğu duvarının her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklardan kuzeybatı yönünde olanı kesme taş örgülü, güneydoğu yönündeki ise 3 sıra tuğla[2] + 1 sıra kesme taş almaşık örgülüdür.

Kesme taş ayaklar arasındaki tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesinin zeminden yüksekliği 3,21 m'dir. 2,72 m yüksekliğinde ve 7,01 m açıklığındaki bu kemerin genişliği iki tam tuğla (64 cm), derinliği ise bir tam tuğla (32 cm) ölçüsündedir.

Ayrıca kemer yayının duvarla birleşim hattında yer yer görülen kaymalar ve kemer yayındaki şekil bozukluğu önemli strüktürel bozulmaları işaret etmektedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[3] kullanılmıştır (Şekil A.86).

Bu duvarın üst kısmında 113 cm genişliğinde ve 228 cm yüksekliğinde penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin parapet yüksekliği 3,20 m olup, alçı dışlığı yenilenmiştir.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla[4] + 1 sıra kesme taş örgülü dür.

Taşıyıcı ayaklar arasında yüksekliği 2,94 m, açıklığı 6,86 m olan tuğla örgülü kemerin genişliği iki tam tuğla (77cm), derinliği ise yarım tuğla (20 cm) ölçüsündedir.

---

[1] Tespit edilebilen tuğla boyutlarının tamamı Çizelge 3.1 de verilmiş olup, en çok kullanılan tuğla boyutu, 4 x 28 cm dir.

[2] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

[3] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 32 cm dir.

[4] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 21 cm dir.

Güneybatı duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Şekil A.87). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları birbirinden farklıdır[1].

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklardan güneydoğu yönündeki 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü; kuzeybatı yönündeki ise kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin yüksekliği 2,71 m, açıklığı 7,01 m olup, genişliği iki tam tuğla (64 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 7,66 m, yüksekliği 5,59 cm olup, örgüde 105 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin üstünde bulunan 130 cm çapında ve 177 cm yüksekliğindeki daire kesitli fenerin iç yüzeyi horasan sıvalıdır[2].

Kubbe kasnağında genişliği 83 cm, yüksekliği ise 147 cm olan sekiz adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin alçı dışlıkları yenilenmiştir.

Köşelerde yer alan pandantiflerin yüksekliği 185 cm olup, tuğla ve kesme taştan oluşan düzensiz almaşık örgülüdür. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 1 sıra kesme taş + 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla; **güney pandantifi** 4 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 6 sıra tuğla; **batı pandantifi** 1 sıra kesme taş+ 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 2 sıra tuğla örgü +1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Mermer boyutları değişkenlik göstermektedir[3].

Z09-2 Mekanı

Z09-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z09-2 mekanı (4,77–4,89) x (6,82–6,83) m boyutlarında ve tüteklikli bir mekandır.

---

[1] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 32 cm dir.

[2] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

[3] Tespit edilen kaplama ölçülerinden birkaçı 70 x 108 cm, 68 x 74 cm, 56 x 88 cm, 30 x 62 cm dir.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 3,14 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür. Bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda[1] tuğla kullanılmıştır (Şekil A.88).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla K2 kapısı, (167 x 283 cm), P08 penceresi (135 x 206 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

K3 kapısı, Z09-2 mekanının mutfak avlusuna açılan özgün kapısı olup, dövme demirden iki kanatlıdır.

P08 penceresinin, parapet yüksekliği 60 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[2].

Pencerenin dış sövesine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 393 cm olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[3].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,84 m ve açıklığı 3,17 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z08-2 mekanına doğrudan bağlanmaktadır (Şekil A.89).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,00 m, açıklığı 6,86 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z09-1 mekanına doğrudan geçişlidir.

Güneybatı yönünde, yalnızca iki adet kesme taş örgülü taşıyıcı ayak ve bu ayaklar arasında bir tuğla kemer bulunmaktadır (Şekil A.90).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatıda yönünde olanı 79 x 256 cm, güneydoğuda olanı ise, 78 x 256 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklar arasında bulunan tuğla kemerin yüksekliği 1,85 m, açıklığı ise 3,17 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin yerden 4,47 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapındaki tuğla örgülü silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır[1] (Şekil A.91).

---

[1] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[2] P08 penceresinin doğramaları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] P16 pencerelerinin alçı dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

Dikdörtgen plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, tuğla örgülü ve sıvasız ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır. Trompların yerden yüksekliği 6,94 m'dir.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[2].

Mevcut verilere göre Z09 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z09-1 mekanındaki kemerlerde görülen kaymalar ve şekil bozukluklarına bakarak, bu mekanın önemli bir müdahale geçirdiği söylenebilir.
- Diğer tüteklikli ön mekanlarda olduğu gibi, Z09-2 mekanının da kuzeybatı duvarında zeminden üst pencerenin parapet hizasına kadar olan kesme taş duvar örgülü kısım daha erken bir döneme ait olup, üzerindeki kaba yonu taş ve tuğla örgülü kısım sonraki bir müdahaleye ait olmalıdır.

3.1.10 Z10 Mekanı

Kubbeli bir ana mekan ve ona doğrudan geçişli tüteklikli bir ön mekandan oluşan Z10 mekanı, Z09 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, Eldem' in "*Enderun Mutfağı"* içerisindeki *"Kapı Ağası Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13].

Z10-1 Mekanı

Z10-1 mekanı (6,84–699) x (8,03–7,83) m ölçülerinde kubbeli bir mekandır. Duvarları sıvasız ve kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca kesme taşıyıcı ayaklar ve bu ayaklar üzerine oturan bir tuğla kemer bulunmaktadır (Şekil A.92).

Kesme taş ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi yerden 2,96 m yükseklikte olup, yüksekliği 3,04 m, açıklığı ise 7,12 m dir. Bu kemerin genişliği iki tam tuğla (72 cm); derinliği ise dört tam + bir yarım tuğla (165 cm) ölçüsündedir. Kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesitli bir gergi demiri bulunmaktadır.

---

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

[2] Tespit edilebilen mermer kaplama ölçüleri: 75 x 78 cm, 42 x 70 cm, 46 x 80 cm, 30 x 96 cm dir.

Kuzeydoğu duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, ikişer sıralı tuğla hatıllar kullanılmıştır (Şekil A.93). Duvar örgüsü içinde yer alan tuğlaların boyutları birbirinden farklıdır[1].

Kuzeydoğu duvarının her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklardan kuzeybatı yönündeki kesme taş örgülü, güneydoğu yönündeki ise 3 sıra tuğla[2] + 1 sıra kesme taş almaşık örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 2,98 m ve açıklığı 6,99 m olup, genişliği iki tam tuğla (72 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[3] kullanılmıştır (Şekil A.94).

Bu duvarda genişliği 115 cm ve yüksekliği 237 cm olan penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin parapet yüksekliği 3,16 m olup, alçı dışlığı yenilenmiştir.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,35 m, açıklığı 6,92 m dir. Bu kemerin genişliği iki tam tuğla (77 cm); derinliği ise yarım tuğla (19 cm) ölçüsündedir.

Güneydoğu duvarının kemerle birleştiği hat boyunca tek sıra bir tuğla dizisi olduğu görülmektedir.

Güneybatı yönünde, yalnızca kubbenin yükünü taşıyan ayaklar ve bu ayaklar arasında üst üste oturtulmuş iki adet tuğla örgülü kemer bulunmaktadır (Şekil A.95).

Taşıyıcı ayaklardan güneydoğu yönündeki 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü; kuzeybatı yönündeki ise kesme taş örgülüdür.

---

[1] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[2] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 24 cm dir.

[3] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3.5 x 28 cm dir.

Taşıyıcı ayaklar arasında yer alan iki kemerden üstteki, ana taşıyıcı ayaklara yükünü iletmektedir. Bu kemerin yüksekliği 2,71 m, açıklığı 6,84 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (56 cm) ölçüsündedir. Alttaki kemer ise yükünü ana taşıyıcı ayakların bitişiğine sonradan eklenmiş ikinci ayaklara iletmektedir. Bu kemerin yüksekliği 2,05 m, açıklığı 5,31 m olup, genişliği iki tam tuğla (78 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 7,74 m, yüksekliği 5,35 m olup, örgüde 103 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin merkezinde 130 cm çapında daire kesitli bir fener bulunmaktadır. İçi horasan sıvalı bu fenerin yüksekliği 194 cm dir[1].

Yerden yüksekliği 8,30 m olan kubbe kasnağında 92 x 158 cm ölçülerinde sekiz adet pencere bulunmaktadır.

Dört köşede bulunan pandantiflerin yüksekliği 189 cm olup, her biri farklı taş-tuğla dizilimine sahiptir. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 9 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 7 sıra tuğla; **güney pandantifi** 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 8 sıra tuğla; **batı pandantifi** 1 sıra kesme taş+ 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla örgü +1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[2].

Z10 Ön Mekanı

Z10-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z10 ön mekanı (5,01–5,08) x (7,10–7,12) m ölçülerinde tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 312 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür. Bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 75 x 76 cm, 76 x 174 cm, 72 x 124 cm, 56 x 75 cm dir.

örgülü olup yer yer farklı boyutlarda[1] tuğla malzeme kullanılmıştır (Şekil A.96).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla P07 kapısı, (156 x 206 cm), P06 penceresi (135 x 206 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

P07 ve P06 pencerelerinin parapet yükseklikleri sırasıyla 63 cm ve 65 cm'dir. Bu pencerenin ahşap doğramaları yenilenmiştir. Her iki pencerenin dış sövelerine muhdes demir parmaklıkların tespit edildiği görülmektedir.

P16 pencerelerinin parapet yükseklikleri 396 cm olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[2].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,85 m ve açıklığı 3,17 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z09-2 mekanına doğrudan geçişlidir (Şekil A.97).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,04 m, açıklığı ise 7,12 m olan tuğla örgülü bir kemerle, Z10-1 mekanına doğrudan geçişlidir.

Güneybatı yönünde, yalnızca kesme taş ayaklar ve bu ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü bir kemer bulunmaktadır (Şekil A.98).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatı yönünde olanı 109 x 258 cm, güneydoğu yönündeki ise, 74 x 259 cm ölçülerindedir.

Kesme taş ayaklar arasında bulunan tuğla kemerin üzengi seviyesi zeminden 4,53 m yükseklikte olup, yüksekliği 1,84 m, açıklığı ise 3,27 m dir. Genişliği bir tam + bir yarım tuğla (55 cm) ölçüsünde olan bu kemerin üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapındaki silindirik bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.99). Baca ve kaide kısmı tuğla örgülü olan tütekliğin baca çıkışı içeriden horasan harcı ile sıvalıdır[3].

---

[1] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 32 cm dir.

[2] P16 pencerelerinin dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

Dikdörtgen plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, tuğla örgülü ve sıvasız ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır. Ayrıtlı trompların zeminden yüksekliği 6,86 m dir.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Mermer boyutları değişkenlik göstermektedir[1].

Mevcut verilere göre Z10 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z10-1 mekanında güneydoğu duvarının kemerle birleştiği hat boyunca tek sıra bir tuğla dizisinin olması ile kuzeydoğu ve güneybatı yönündeki kemerlerde görülen şekil bozukluğu, bu mekanın taşıyıcı sistem açısından kapsamlı bir müdahale geçirdiğinin göstergesidir.
- Z10-1 mekanının güneybatı yönünde üst üste iki tuğla örgülü kemer bulunması, alttaki kemerin sonradan güçlendirme amacıyla yapılmış olma olasılığını düşündürmektedir. Ancak araştırma sürecinde bu müdahalenin yapıldığı döneme ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.1.11 Z11 Mekanı

Z11 mekanı Z10 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, Eldem'in "*Enderun Mutfağı"* içerisindeki *"Kızlar Ağası Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13].

Z11 mekanı kubbeli bir ana mekan ve ona doğrudan geçişli tüteklikli bir ön mekandan oluşur.

Z11-1 Mekanı

Z11-1 mekanı (6,83–6,86) x (7,36–7,41) m ölçülerinde kubbeli bir mekandır. Duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca kubbenin yükünü taşıyan tuğla örgülü bir kemer ve bu kemerin yükünü aktardığı taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.100).

Taşıyıcı ayaklardan güneybatı yönünde olanı 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülü, kuzeybatı yönündeki ise kesme taş örgülüdür.

[1] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 76 x 89 cm, 45 x 75 cm, 76 x 82 cm, 42 x 37 cm dir.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,09 m, açıklığı 6,27 m olup, genişliği iki tam tuğla (78 cm), derinliği ise dört tam + bir yarım tuğla (174 cm) ölçüsündedir. Kemerin yerden 3,05 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde bir gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 2,71 m ve açıklığı 6,84 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z10-1 mekanına doğrudan geçişlidir (Şekil A.101).

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır (Şekil A.102).

Bu duvarda parapet yüksekliği 320 cm olan 114 cm genişliğinde ve 241 cm yüksekliğinde penci kemerli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin alçı dışlığı yenilenmiştir.

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar, 3 sıra tuğla[2] + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,03 m, açıklığı 6,23 m olup, genişliği iki tam tuğla (78 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin üzengi seviyesinin yerden yüksekliği 3,42 m dir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda tuğla[3] kullanılmıştır (Şekil A.103).

Bu cephede, duvarın içine niş yaparak yerleşmiş, 204 cm genişliğinde, 75 cm derinliğinde bir ocak bulunmaktadır. Ocağın döşemesi mekanın döşemesi ile hemzemin olup, baca çıkışı kapalıdır (Şekil A.104).

Duvarın her iki yanında yer alan taşıyıcı ayaklar, 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgülüdür.

Taşıyıcı ayaklara yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 2,91 m, açıklığı 6,83 m ve genişliği iki tam tuğla (73 cm) ölçüsündedir.

---

[1] Görünen tuğla boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[2] Görünen tuğla boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 28 cm dir.

[3] Görünen tuğla boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 24 cm dir.

Kubbenin çapı 6,97 m, yüksekliği 5,17 m olup, kubbe örgüsünde 94 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin merkezinde 130 cm çapında daire kesitli bir fener bulunmaktadır (Şekil A.106). İçi horasan sıvalı bu fenerin yüksekliği 190 cm dir[1].

Zeminden yüksekliği 8,36 m olan kubbe kasnağında, 91 x 160 cm ölçülerinde sekiz adet pencere bulunmaktadır.

Kubbe üzerinde pencerelerin kemer hizalarından başlayarak kubbenin merkezine kadar ilerleyen çatlaklar mevcuttur.

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 180 cm olup, kesme taş ve tuğladan oluşan düzensiz almaşık örgülüdür. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 2 sıra kesme taş + 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 1 sıra kesme taş + 1 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 12 sıra tuğla; **güney pandantifi** 1 sıra kesme taş + 5 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 9 sıra tuğla; **batı pandantifi** 1 sıra kesme taş + 2 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 4 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 9 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, farklı boyutlardaki[2] Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplamaların kalınlığı 6–8 cm dir[3]. (Şekil A.107–108).

Z11-2 Mekanı

Z11-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z11-2 mekanı, (4,69–5,07) x (6,12–6,20) m boyutlarındadır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 3,24 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür. Bu seviyeden yukarısında tütekliğin başlangıç hizasına kadar horasan harçlı kaba yonu taş

[1] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 74 x 123 cm, 80 x 86 cm, 64 x 77 cm, 83 x 66 cm dir.

[3] Döşeme kaplamasının kalınlığı, 2009–2011 onarımları sırasında kuzeybatı yönündeki taşıyıcı ayağın bitişiğinde 178 x 462 cm ölçülerindeki bir alanda açılan 120 cm derinliğindeki muayene çukurundan tespit edilmiştir. Bu çukurda daha eski döneme ait bir döşeme izine rastlanmamıştır.

örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[1] tuğla malzeme kullanılmıştır (Şekil A.109).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla P05 kapısı, (152 x 206 cm), K2 kapısı (168 x 283 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (136 x 188 cm) bulunur.

P05 penceresinin parapet yüksekliği 69 cm olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir. Her iki pencerenin dış sövelerine muhdes demir parmaklıkların tespit edildiği görülmektedir.

K2 kapısı, Z11-2 mekanının mutfak avlusuna açılan özgün kapısıdır. Kapı kanatları dövme demirdir.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,99 m olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[2].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,84 m, açıklığı ise 3,27 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z10 ön mekanına doğrudan geçişlidir (Şekil A.110).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,09 m, açıklığı ise 6,27 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z11-1 mekanına doğrudan geçişlidir.

Güneybatı yönünde, yalnızca kesme taş ayaklar ve bu ayaklara kubbenin yükünü aktaran bir tuğla kemer bulunmaktadır (Şekil A.111).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatıda yönünde olanı 71 x 317 cm, güneydoğu yönündeki ise, 77 x 320 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklar arasındaki tuğla kemerin yüksekliği 1,61 m, açıklığı ise 3,23 m olup genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin yerden 4,58 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesitli iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapında silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.112). Bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[3].

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, yerden 6,89 m yükseklikteki tuğla örgülü ayrıtlı tromplarla sağlanmıştır.

---

[1] Tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 4 x 36 cm dir.

[2] P16 pencerelerinin dışlıkları, 2009-2011 onarımında yenilenmiştir.

[3] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[1].

Mevcut verilere göre Z11 mekanına ilişkin şu saptamalar yapılabilir:

- Z11-1 mekanının kuzeydoğu kemerine yapılmış olan takviye ile kubbede görülen çatlaklar bu mekanın taşıyıcı sistem açısından kapsamlı bir müdahale geçirdiğini göstermektedir.
- Diğer mekanların tüteklikli ön mekanlarında olduğu gibi, Z11-2 mekanının da kuzeybatı duvarında zeminden üst pencerenin parapetine kadar devam eden kesme taş örgülü kısım daha eski bir döneme ait olup, üst pencerenin parapetinden yukarısındaki düzensiz almaşık örgülü kısım sonradan yapılmış olmalıdır.

3.1.12 Z12 Mekanı

Kubbeli ana mekan ve ona doğrudan bağlantılı tüteklikli bir ön mekandan oluşan Z12 mekanı, Z11 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, Eldem'in "*Has Mutfak"* içerisindeki *"Valide Sultan Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13].

Z12-1 Mekanı

Z12-1 mekanı (7,22–7,28) x (7,80–7,84) m boyutlarında kubbeli bir mekandır. Duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanılmıştır.

Kuzeybatı yönünde, yalnızca ana kubbeyi taşıyan kemerler ve bu kemerlerin ilettiği yükü taşıyan kesme taş örgülü ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.113).

Kesme taş örgülü ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı 92 x 270 cm, güneybatı yönündeki 226 x 276 cm boyutlarındadır.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü aktaran tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,46 m ve açıklığı 7,23 m olup, genişliği iki tam (76 cm) tuğla; derinliği ise dört tam tuğla (155 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin zeminden 3,20 m yükseklikteki üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

[1] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 75 x 81 cm, 62 x 100 cm, 42 x 70 cm, 47 x 60 cm dir.

Kuzeydoğu yönünde, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır (Şekil A.114).

Duvarın üst kısmında yer alan tuğla örgülü kuzeydoğu kemerinin yüksekliği 3,24 m, açıklığı 7,53 m olup, genişliği iki tam tuğla (78 cm) ölçüsüdedir.

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[2] kullanılmıştır (Şekil A.115).

Bu duvarda alt kotta (129 x 187) cm ölçülerindeki P17 penceresi, üst kotta ise (110 x 167 cm) ölçülerindeki P15 penceresi bulunmaktadır.

P17 penceresinin parapet yüksekliği 131 cm olup, pencere üzerinde tuğla[3] örgülü bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin yüksekliği 1,04 m, açıklığı ise 1,75 m dir. P17 penceresinin ahşap doğramaları yenilenmiştir.

P17 penceresinin üst kısmında yer alan P15 penceresinin parapet yüksekliği 4,76 m olup, ahşap doğramaları yenilenmiştir[4].

Duvarın her iki yanında yer alan kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı 30 x 92 cm, güneybatı yönündeki ise 32 x 221 cm boyutlarındadır

Taşıyıcı ayaklar arasında yüksekliği 3,50 m, açıklığı 7,29 m olan tuğla örgülü kemerin genişliği iki tam tuğla (76 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı yönünde, kubbenin yükünü taşıyan tuğla örgülü bir kemer ve bu kemerin yükünü ilettiği kesme taş örgülü ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.118).

Kesme taş örgülü ayaklardan güneydoğu yönünde olanı 32 x 221 cm, kuzeybatı yönündeki ise 226 x 276 cm boyutlarındadır.

Taşıyıcı ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,10 m yüksektedir. 3,58 m yüksekliğinde ve 7,48 m açıklığındaki bu kemerin genişliği iki tam

---

[1] Tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 24 cm dir.

[2] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 24 cm dir.

[3] Görünen tuğla boyutu:3 x 34 cm dir (Şekil A.116–117).

[4] Bu doğramalar 2009–2011 onarımı sırasında yenilenmiştir.

tuğla (77 cm); derinliği ise altı tam tuğla (231 cm) ölçüsündedir. Kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesitli iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Kubbenin çapı 7,22 m, yüksekliği 4,60 m olup, örgüde 80 sıra tuğla izlenebilmektedir. Kubbenin merkezinde 130 cm çapında daire kesitli bir fener bulunmaktadır. İçi horasan sıvalı bu fenerin yüksekliği 182 cm'dir[1].

Kubbede genişliği 85 cm, yüksekliği ise 118 cm olan üç adet muhdes[2] pencere bulunmaktadır (Şekil A.119).

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantifler 194 cm yüksekliğinde olup, düzensiz almaşık örgülüdür. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey ve batı pandantifleri** 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 13 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 7 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 12 sıra tuğla; **güney pandantifi** 8 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 11 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[3].

Z12-2 Mekanı

Z12-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z12-2 mekanı (5,22–5,32) x (7,29–7,33) m boyutlarında tüteklikli bir mekandır.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 327 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülüdür. Bu seviyeden yukarısında horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[4] tuğlalar kullanılmıştır (Şekil A.120).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla P04 penceresi, (151 x 206 cm), P03 penceresi (151 x 256 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (132 x 189 cm) bulunur.

---

[1] 2009 - 2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Bu pencerelerin, diğer mekanlardaki kubbe pencereleri gibi kubbe kasnağında yer alması gerekirken, kubbe gövdesinde açılmış olması muhdes olduğunu göstermektedir.

[3] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 79 x 97 cm, 78 x 68 cm, 34 x 74 cm, 76 x 104, 76 x 82 cm dir.

[4] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 28 cm dir.

P04 ve P03 pencerelerinin parapet yükseklikleri 74 cm dir. Pencerelerin ahşap doğramaları yenilenmiştir. Her iki pencerenin dış sövelerine tespit edilmiş muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır.

P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 4,01 m olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[1].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,61 m, açıklığı ise 3,23 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z11-2 mekanına doğrudan geçiş bulunmaktadır (Şekil A.121).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,46 m ve açıklığı 7,23 m olan bir tuğla kemerle Z12-1 mekanına doğrudan geçişlidir.

Güneybatı yönünde, kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklar ve bu ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü bir kemer bulunmaktadır (Şekil A.122).

Kesme taş ayaklardan kuzeybatıda yönünde olanı 85 x 226 cm, güneydoğu yönündeki ise 276 x 225 cm boyutlarındadır.

Kesme taş ayaklar üzerine oturan tuğla kemerin yüksekliği 1,60 m, açıklığı ise 3,22 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir. Bu kemerin zeminden 4,56 m yüksekte olan üzengi seviyesinde 7 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapında tuğla örgülü bir silindirik gövdeli bacadan oluşmaktadır. Bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[2] (Şekil A.123).

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçişi sağlayan tuğla örgülü ayrıtlı trompların yerden yüksekliği 7,19 m dir.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[3].

---

[1] P16 pencereleri, 2009 - 2011 onarımında yenilenmiştir.

[2] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmındaki çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

[3] Tespit edilen kaplama ölçülerinden birkaçı, 79 x 136 cm, 78 x 112 cm, 71 x 128 cm, 68 x 118 cm dir.

Mevcut verilere göre Z12 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z12-1 mekanının kubbe yapısı ve güneydoğu duvarındaki pencerelerinin yerleşimi bakımından diğer kubbeli ana mekanlardan farklı olduğu gözlenmektedir.
- Diğer mekanlarda kubbe kasnağında yer alan pencerelerden farklı olarak, Z12 kubbesinin pencereleri kubbenin gövdesinde açılmıştır. Bu durum kubbe pencerelerinin muhdes olduğunu göstermektedir.
- Diğer mekanlardan farklı olarak, Z12-1 mekanında dört yönde bulunan kemerlerin tümünde gergi demiri bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu ve güneydoğu kemerlerindeki şekil bozukluğu ve kaymalar da göz önünde bulundurulduğunda, bu mekanın kapsamlı bir müdahale geçirdiği söylenebilir.
- 2009–2011 onarımı sırasında kubbenin dış yüzeyinde ve fenerlerinde yapılan sıva raspası sonucunda Z12 kubbesi dışındaki tüm kubbelerde bulunan fenerlerin, daire kesitli tuğla örgülü olduğu ortaya çıkmıştır. Z12 mekanında ise, 30 cm yüksekliğinde sekizgen kesitli bir fener ve bu fenerin üst kısmında diğer kubbelerde olduğu gibi daire kesitli ikinci bir fener bulunmaktadır (Şekil C.2). Bu durum altta bulunan sekizgen kesitli kısmın daha erken döneme ait olabileceğini düşündürmektedir.

3.1.13 Z13 Mekanı

Z13 mekanı Z12 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olup, Eldem'in "*Has Mutfak"* içerisindeki *"Hünkar Mutfağı"* olarak isimlendirdiği mekandır [13]. Z13 mekanı kubbeli bir ana mekan ve ona doğrudan geçişli tüteklikli bir ön mekandan oluşur.

Z13-1 Mekanı

Z13-1 mekanı (7,33–7,35) x (7,72–7,77) m boyutlarında kubbeli bir mekandır. Duvarları kaba yonu taş örgülü ve sıvasız olup, yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanıldığı görülmektedir.

Kuzeybatı yönünde, ana kubbeyi taşıyan tuğla kemer ve bu kemerin ilettiği yükü taşıyan kesme taş ayaklar bulunmaktadır (Şekil A.124).

Kesme taş ayaklardan, kuzeydoğu yönünde olanı 225 x 280 cm, güneybatı yönündeki ise 111 x 242 cm ölçülerindedir.

Taşıyıcı ayaklar arasında yer alan tuğla örgülü kemerin üzengi seviyesi zeminden 3,20 m yükseklikte olup, kemer yüksekliği 3,46 m ve açıklığı 7,33 m dir. Genişliği iki tam tuğla (77 cm); derinliği ise dört tam tuğla (154 cm) ölçüsünde olan kemerin üzengi seviyesinde 8 x 10 cm kesit ölçülerinde iki adet gergi demiri bulunmaktadır.

Kuzeydoğu yönünde, 3,58 m yüksekliğinde ve 7,48 m açıklığındaki tuğla örgülü bir kemerle Z12-1 mekanına doğrudan geçişlidir (Şekil A.125).

Güneydoğu duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda tuğla[1] kullanılmıştır (Şekil A.126).Bu duvarda alt kotta (122 x 187) cm ölçülerindeki P14 penceresi, üst kotta ise (105 x 172 cm) ölçülerindeki P18 penceresi bulunmaktadır. P14 penceresinin parapet yüksekliği 129 cm olup, üst kısmında tuğla dolgulu bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin yüksekliği 1,06 m, açıklığı ise 1,76 m dir. P14 penceresinin üst kısmında yer alan P18 penceresinin parapet yüksekliği 4,76 m dir. Her iki pencerenin de ahşap doğramaları yenilenmiştir.

Duvarın her iki yanında yer alan kesme taş örgülü taşıyıcı ayaklardan kuzeydoğu yönünde olanı 30 x 221 cm, güneybatı yönündeki ise 30 x 96 cm boyutlarındadır.

Taşıyıcı ayaklara kubbenin yükünü ileten tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,54 m, açıklığı 7,35 m olup, genişliği iki tam tuğla (68 cm) ölçüsündedir.

Güneybatı duvarı, horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[2] tuğla kullanılmıştır. Bu cephede, duvarın içine niş yaparak yerleşmiş, 198 cm genişliğinde, 70 cm derinliğinde bir ocak bulunmaktadır. Ocağın yüksekliği 4,61 m olup, baca çıkışı kapatılmıştır (Şekil A.127).

---

[1] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3,5 x 31 cm dir.

[2] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 36 cm dir.

Duvarın üst kısmında bulunan tuğla örgülü kemerin yüksekliği 3,61 m ve açıklığı 7,42 m olup, genişliği iki tam tuğla (77 cm) ölçüsündedir.

Kubbenin çapı 7,32 m, yüksekliği 4,59 m olup, 84 sıra tuğla örgülüdür. Kubbenin merkezinde bulunan 130 cm çapında ve 187 cm yüksekliğindeki bacanın iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[1] (Şekil A.128).

Kubbede genişliği 85 cm, yüksekliği ise 120 cm olan üç adet muhdes pencere bulunmaktadır.

Plan düzleminden kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin yüksekliği 204 cm olup, düzensiz almaşık örgülüdür. Kubbe kasnağından itibaren **kuzey pandantifi** 8 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 11 sıra tuğla; **doğu pandantifi** 7 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 12 sıra tuğla; **güney ve batı pandantifleri** 6 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş + 13 sıra tuğla örgülüdür.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Farklı kaplama boyutları[2] kullanılmıştır.

Z13-2 Mekanı

Z13-1 mekanına güneydoğu yönünde doğrudan geçişli olan Z13-2 mekanının boyutları (5,22-5,31) x (7,29-7,33) m dir.

Kuzeybatı duvarı, zeminden 311 cm yüksekliğe kadar kesme taş örgülü, bu seviyeden yukarısında horasan harçlı kaba yonu taş örgülü olup yer yer farklı boyutlarda[3] tuğla malzeme kullanılmıştır (Şekil A.129).

Bu duvarda kuzeydoğudan itibaren alt kotta sırasıyla P02 penceresi, (153 x 206 cm), P01 penceresi (153 x 256 cm); üst kotta ise iki adet P16 penceresi (132 x 189 cm) bulunur. P02 ve P01 pencerelerinin parapet yükseklikleri 67 cm olup, yenilenmiş doğramaları ahşap ve iki kanatlıdır. Her iki pencerenin dış sövelerine tespit edilmiş

[1] 2009 - 2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile yeniden sıvanmıştır.

[2] Tespit edilebilen kaplama ölçüleri: 72 x 148 cm, 46 x 74cm, 41 x 76 cm, 32 x 76 cm dir.

[3] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu, 3 x 28 cm dir.

muhdes demir parmaklıklar bulunmaktadır. P16 pencerelerinin parapet yüksekliği 3,99 cm olup, alçı dışlıkları yenilenmiştir[1].

Kuzeydoğu yönünde, yüksekliği 1,60 m, açıklığı ise 3,22 m olan tuğla örgülü bir kemerle Z12-2 mekanına doğrudan bağlantılıdır (Şekil A.130).

Güneydoğu yönünde, yüksekliği 3,46 m ve açıklığı 7,33 m olan bir kemerle Z13-1 mekanına doğrudan bağlantılıdır.

Güneybatı duvarı, kaba yonu taş örgülü olup, yer yer farklı boyutlarda[2] tuğla kullanılmıştır (Şekil A.131). Duvarın üst kısmında bulunan tuğla kemerin yüksekliği 1,85 m, açıklığı ise 3,72 m olup, genişliği bir tam + bir yarım tuğla (58 cm) ölçüsündedir.

Tüteklik, tuğla örgülü sekizgen bir kaideye oturan 177 cm çapındaki silindirik gövdeli bir bacadan oluşmaktadır (Şekil A.132). Bu baca tuğla örgülü olup, iç kısmı horasan harcı ile sıvalıdır[3].

Plan düzleminden sekizgen kaideye geçiş, tuğla örgülü ve sıvasız ayrıtlı tromplarla sağlanmış olup, trompların yerden yüksekliği 7,24 m dir.

Döşeme, Bilecik mermeri ile kaplıdır. Mermer kaplama boyutları değişkenlik göstermektedir[4].

Mevcut verilere göre Z13 mekanı ile ilgili şu saptamalar yapılabilir:

- Z13 mekanında ocağın bulunduğu güneybatı duvarının örgüsündeki taşların, 2009-2011 onarımında temizlenmiş olmasına karşın, bünyesindeki isi dışa vurmuş olması, bu mekanın bir dönem mutfaklarda meydana geldiği bilinen yangının izlerini taşıdığını göstermektedir.
- Bu mekanın Z12 mekanı ile kubbe yapısı ve denize bakan cephesindeki pencere düzeni bakımından benzer özelliklere sahip olduğu göz önünde

[1] P16 pencerelerinin doğramaları, 2009 - 2011 onarımında yenilenmiştir.

[2] Kullanılan tuğlaların görünen boyutları Çizelge 3.1 de verilmiştir. En çok kullanılan tuğla boyutu 3 x 24 cm dir.

[3] 2009-2011 onarımlarında bacanın iç kısmını saran çimento sıva raspa edilmiş, horasan harcı ile sıvanmıştır.

[4] Tespit edilebilen mermer kaplama ölçüleri: 76 x 98 cm, 51 x 67 cm, 77 x 148 cm, 55 x 87 cm dir.

bulundurulduğunda, Z12 ve Z13 mekanlarının aynı dönemden günümüze ulaşmış olma olasılığı ortaya çıkmaktadır.

3.2 Cephe Özellikleri

3.2.1 Kuzeybatı Cephesi

Kuzeybatı cephesi; Z04-2, Z05-2, Z06-2, Z07-2, Z08-2, Z09-2, Z10-2, Z11-2, Z12-2 ve Z13-2 mekanlarının mutfak avlusuna bakan cephesidir.

94,72 m uzunluğunda ve 9,70 m yüksekliğinde[1] olan kuzeybatı duvarı, zeminden 4,37 m yüksekliğe kadar kesme taş örgülü olup, bu hizadan yukarısında kaba yonu taş örgülüdür. Kaba yonu taş örgü içerisinde yer yer farklı boyutlarda tuğla kullanılmıştır (Şekil A.133). Duvarın kesme taş örgülü alt kısmında, düzensiz aralıklarla sıralanan 5–6 cm derinliğinde oyuklar vardır (Şekil A.134). Bu oyuklar duvar üzerinde bulundukları yere göre, yerden 2,30 m ve 1,50 m yükseklikte olmak üzere iki dizi halinde açılmışlardır. Üst kottaki oyuk dizisi, alt kottakine oranla daha çok sayıda ve daha sık aralıklarla yerleştirilmiştir[2].

Ayrıca duvar üzerinde kesme taş örgülü kısım ile kaba yonu taş örgülü kısmın birleştiği hat boyunca ortalama 2,50–3,00 m aralıklarla yerleştirilmiş 2x4x16 cm boyutlarında askı demirleri vardır (Şekil A.135, 136).

Bu cephede *Matbah-ı amire* ile ilgili bilgi veren üç adet kitabe vardır. Bunlardan kuzeyden güneye doğru ilki, Z04 mekanına ait K1 kapısının üzerinde, ikincisi Z09 mekanına ait K2 kapısı yanında, üçüncüsü Z13 mekanının P02 ile P01 pencerelerinin arasında bulunmaktadır.

K01 kapısı üzerinde bulunan kitabede 35 x 213 cm boyutlarında mermer bir yüzey üzerine altın yaldızla ***"La ilahe illallah Muhammedün Resulullah"*** yazılıdır (Şekil A.137). Yazının tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte, K01 kapısının açılışı ile eş zamanlı olması mümkün görünmektedir.K02 kapısının yanında yer alan kitabe tarihsiz olup, Mısırlı

[1] Avlunun döşeme kotundan saçak silmesi hizasına kadar olan yüksekliği ifade eder.

[2] Yerden ortalama 2,30 m yükseklikte olan izlerden 21 adet olup, boyutları 9-12 x 14-16 cm'dir. Bu izlerin aralıkları eşit olmamakla birlikte en kısa aralık 90 cm, en geniş aralık ise 271 cm uzunluğundadır. Yerden ortalama 1,80 m yükseklikte olan izlerden 7 adet olup, boyutları 15-17 x 22-24 cm'dir.

Osman Ağa'nın *Madbah-ı amire'* ye çeşmeler yaptırdığını göstermektedir: ***"Say edüb Osman Ağa ya'ni Mısırlı dai'ma/ Kıldı bu çeşmeleri Allah için bunda bina/ Kim görürse hacetin bu çeşmelerden lutf edüb/ Okusun bir Fatiha anın için Rahmet bula."*** [16] (Şekil A.138).

P02 ve P01 pencerelerinin arasında yer alan kitabe ise şu şekildedir: ***"Ramazan-ı Şerifde Hane-i Seferliye giden iki aded kuş beglik sofraları için tutma üzere her birine ikişer sahan ta'am ve birer tava yumurta ve haftada ikişer kadaif verilmek için Seferli vakfından peşkir gulamı yediyle hasekiye yüz doksan kuruş verilir. Haseki bu akçeyi alur ise, bunlara verir akçe almaz ise bu ziyade olanları vermez. Sene 1224 (1809)"***[1] [16] (Şekil A.139).

Mutfak avlusunun döşemesi, kuzeyden güneye doğru azalan eğimde olup, kuzey-güney arasında 85 cm kot farkı vardır.

3.2.2 Güneydoğu Cephesi

Güneydoğu cephesi; Z03-1, Z04-1, Z05-1, Z06-1, Z07-1, Z08-1, Z09-1, Z10-1, Z11-1, Z12-1 ve Z13-1 mekanlarının Marmara Denizi'ne bakan cephesidir (Şekil A.140).

Kaba yonu taş örgülü olan güneydoğu duvarının uzunluğu 104,60 m olup, yüksekliği arazi kotundaki eğim nedeniyle kuzeyden güneye doğru azalmaktadır[2]. Buna göre, duvar yüksekliği mutfakların en kuzeyindeki birimde (Z03) 21,23 m, en güneyindeki birimde (Z13) ise 10,47 m'dir. Temel seviyesinin zeminden 2,10 m derinliğe[3] kadar indiği tespit edilen güneydoğu duvarının bir kısmı beş adet taş örgülü payanda ile desteklenmektedir (Şekil A.143). Bu payandalar Z05-Z06, Z06-Z07, Z07-Z08, Z08-Z09 ve Z09-Z10 no lu birimler arasında yer alır. Mutfak iç zemininin 3,00 m altından itibaren başlayan payandaların yüksekliği yaklaşık 11 m dir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan

[1] Bu kitabe Enderun' da yer alan Seferli Koğuşu iç oğlanları, ramazanda sahur vakti yeterince doymadıklarından, ikişer tabak yemek, kişi başına birer tava yumurta, haftada iki kez de kadayıf verilmesi için, Seferli Koğuşu vakıf sandığına yüz doksan kuruşluk bir vakıf desteğinde bulunulması ile ilgilidir [16].

[2] Duvar yüksekliğinin kuzeyden güneye doğru azalmasının sebeplerinden biri, arazi kotundaki eğim; diğeri ise, Z11 mekanının duvarında bulunan 9,80 m yüksekliğindeki settir (Şekil A.142)

[3] Bu derinlik 2009-2011 onarımı sırasında güneydoğu duvarı bitişiğinde açılan inceleme çukurunda gözlemlenmiştir.

kesitleri olan bu payandalar, yaklaşık 2,30 m yüksekliğinde piramidal bir külahla sonlanmaktadır.

Cephedeki sağır duvarların arkasında kalan bodrum kata ilişkin bir tespit yapılamamıştır. Ancak arazi kotundan 30 cm yükseklikte üç adet havalandırma kanalının girişleri[1] görülmektedir (Şekil A.144, 145). Bu kanalların bodrum katla ilişkili olma olasılığı yüksektir.

3.3 Yapının Taşıyıcı Sisteminin Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından Değerlendirilmesi

Yapının taşıyıcı sistemi kubbeli ana mekanı ve tüteklikli ön mekanı taşıyan dış duvarlar, bölücü ara duvarlar ile taşıyıcı ayaklardan oluşmaktadır. Taşıyıcı sistem elemanlarında farklı malzeme ve yapım teknikleri kullanıldığı görülmektedir (Çizelge 3.2). Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında; dış duvarlarla birlikte ara duvarların kaba yonu taş örgülü olup, duvar örgüsü içinde yer yer farklı boyutlarda tuğlalar kullanıldığı, taşıyıcı ayaklarda ise, kesme taş örgü ve 3 sıra tuğla + 1 sıra kesme taş örgü olmak üzere iki farklı yapım tekniğinin uygulandığı söylenebilir. Tüm mekanlarda kubbe ve tütekliklerin tamamı tuğla örgülü olmakla birlikte, kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin her birinin tuğla ve kesme taştan oluşan düzensiz almaşık örgülü olduğu görülmektedir (Çizelge 3.2).

Mekanların zaman içinde geçirdiği müdahaleler ile ilgili öngörülerde bulunmak amacıyla tüm mekanlarda kullanılan tuğla boyutları Çizelge 3.1'de incelenmiştir. Buna göre; Z01, Z02 ve Z03 mekanlarında kullanılan tuğlalar boyutları diğer mekanlardan farklılık göstermektedir. Bu mekanlarda en sık kullanılan tuğlaların yükseklikleri 3 cm olmasına karşın, her biri kubbeli ana mekan ve tüteklikli ön mekandan oluşan on birimlik kısımda ise en çok kullanılan tuğlaların yüksekliği 4 cm'dir.

Sonuç olarak Çizelge 3.1 ve Çizelge 3.2, plan tipi olarak diğer mekanlardan farklılık gösteren Z01, Z02 ve Z03 mekanlarının malzeme ve yapım tekniği bakımından da farklı olduğuna işaret etmektedir.

[1] Kuzeyden güneye doğru havalandırma kanallarının girişleri, 76 x 102 cm, 103 x 88 cm ve 64 x 80 cm ölçülerindedir.

BÖLÜM 4

BELGELER IŞIĞINDA RESTİTÜSYONA İLİŞKİN KARARLARIN VERİLMESİ

Topkapı Sarayı mutfaklarının mevcut durumu ile ilgili yapılan analiz çalışmalarında (Bkz. 3. Bölüm) zaman içinde yapılan müdahaleler nedeniyle iç mekanda ve cephede farklı dönemlere ait katmanların oluştuğu görülmüştür. Bu katmanları birbirinden ayırmak ve ait oldukları dönemleri tespit etmek amacıyla, bu bölümde öncelikle yapının geçirdiği müdahalelere ve yapının mimarisine ilişkin bilgi veren yazılı ve görsel belgeler sınıflandırılacak, ardından elde edilen bilgiler doğrultusunda mutfakların inşa edildiği tarihten günümüze kadarki değişim süreci dönemlere ayrılarak incelenecektir.

4.1 Restitüsyona İlişkin Bilgi Veren Kaynaklar

Yapının mimarisine ve zaman içinde geçirdiği müdahalelere ilişkin bilgi veren kaynaklar "Arşiv Belgeleri", "Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler", "Görsel Kaynaklar" ve "Araştırma ve Çalışmalar" başlıkları altında sınıflandırılabilir.

4.1.1 Arşiv Belgeleri

İncelenen arşiv belgeleri[1] arasında mutfaklarda yapılan müdahalelere ilişkin bilgi veren en eski belge 16.yy'ın ikinci yarısına ait Mühimme Defterleri[2] hükümleridir. H. 27 Receb

[1] Bu çalışma kapsamında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmada Divan Kalemine bağlı Mühimme Defterleri Tasnifi, Maliyeden Müdevver Defter Tasnifleri içindeki Mevacib Defterleri ve Kamil Kepeci Tasnifi'ne ait evraklar incelenmiştir.

[2] Bu defterler Divan toplantılarında konuşulan siyasi, askeri ve iktisadi önemli kararların kaydedildiği defterlerdir [17].

975 (M. 27 Ocak 1568) tarihli 51 numaralı hükümde[1] şehremini, mimarbaşı ağalara ve saray ağasına "*Matbah-ı Amire ardında kademeli ve kemerli yedi sekiz zira*[2] *bir oda yapılması*" emrinin verildiği görülmektedir [18]. Aynı tarihli 51 Numaralı hüküm[3] ise, "*mutfak arkasında yapılması emrolunan odanın yapılacağı yerin bu işle görevli kişilere gösterilmesi"* ile ilgilidir [18]. Bu belgeler 1568 yılında mutfaklara bir mekan eklenerek genişletildiğini göstermektedir.

Mutfakların 16. yy'daki durumuna ilişkin bilgi veren bir diğer belge, BOA KK tasnifi içindeki Büyük Ruznamçe[4] Kalemi Defterleri'nin H. 982 (M.1574–1575) tarihli kayıtlarında yer almaktadır [19]. Mutfaklar, helvahane ve kilerin onarımında kullanılan inşaat malzemelerinin yer aldığı bu kayıtlardan, mutfakların 1574–1575 yıllarında kapsamlı bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (Şekil B.1, 2, 3, 4, 5).

18. yy'a ait incelenen arşiv belgelerinden TSMA içindeki H. 1180 (M. 1766) tarihli kayıtlarda[5], o dönemde meydana gelen deprem sonrasında helvahane ve mutfakların bazı bölümlerinde hasar gören kubbe ve duvarların onarıldığı, helvahanede bulunan bir

---

[1] *"İstanbul şehr-eminine ve mi' mar başına hüküm ki: Darü's-sa'ade' de matbah ardında kademe ile ve kemer ile yedi-sekiz zira' bir oda yapılmak lazım olup, mahal saray ağasınun ma'lumı olmağın buyurdum ki: Emrüm üzre müşarun-ileyh ta'yin eyledüği mahalde yedi-sekiz zira bir oda yapup amma, külli harcolunmayup itlaf u israftan hazer olunup, gayet mükellef ola."* [18].

[2] 1 zira-i mimari (mimar arşını) = 0,7577 m olup, 7 - 8 zira olarak tanımlanan uzunluk yaklaşık 5,50 – 6,00 m ye karşılık gelmektedir.

[3] *"Saray-ı Amire Ağasına hüküm ki: Haliya Darü's-sa'ade' de matbah ardında kademe ve kemer ile yedi-sekiz zira bir oda yapılmak emrüm olmağın ol husus için İstanbul Hassa harcına ve mi' marbaşına hükm-i şerifüm gönderilüp zikrolunan mahal senün ma'lumun olmağın buyurdum ki: Vusul buldukda, zikrolunan mahalli müşarun-ileyhimaya ta'yin idüp gösteresin ki, emrüm üzre mezkur odanun binasına mübaşeret idüp itmama irişdüreler."* [18].

[4] Rûznâmçe, günlük tutulan defter ya da yevmiye defteri anlamına gelmektedir. Bu defterlerin başında merkezi hazine gelir gider kayıtları olduğunu ifade eden *"defter-i vâridât ve masârifât-ı hazine-i âmire"* ibaresi yazılıdır [17].

[5] "Helvahâne-i hâssa ve hâs matbah ve hazînedârbaşı ve kapu ağası ve dîvân matbahlarının zelzeleden rahnedâr olan kubbe ve duvarları çivileme vechiyle ta'mîr ve kalfalar enkazıyla cümlesine istihkâm içün helvahâne-i âmire kemeri derûnuna dört arşun temel hafr ve kazıklar kakılarak üç aded kârkir ve som pâye ve iki kemer ve odaları ve kargir duvar inşâ ve üzerlerinde zelzeleden mâil-i inhidâm olan kebîr ve sağîr sekiz aded ocaklar ve bir aded fenar hedm ve müceddeden inşâ ve sâir ocakların ve bacaların iktizâsı üzere ta'mîri ve bi'l-istîzân sâdır olan emr-i hümâyûn-i inâyet-makrûn mûcibince zikr olunan matbahların od taşları tecdîdi ve döşeme taşlarının ta'mîri ve dolab ve raf ve sâir bazı lâzımelerinin tecdîdi rızâsı has matbah fırını hedm ve döşeme taşları ve kubbesi tecdîd ve hazînedâr başı ve kapu ağası matbahlarının fırınları ta'mîri ve iskele mesârifi ve ocaklar kurşununun amed-şud ameleden fersûde olan kurşunların tebdîli ve hadîd kurşun bahâsı ve ücret-i misliyle ve navl-i sefâin ve masârif-i sâire-i müteferrikanın müfredâtıdır" [20].

kemere takviye yapıldığı, döşeme taşları ile ocak ve bacaların od taşlarının yenilendiği bilgisi verilmektedir [20] (Şekil B.6). Aynı tarihli bir diğer belgeden[1], o dönemde mutfaklar içinde bir hamamın varolduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bu belgede hamamın deprem sonrasında yıkılan duvarlarının, külhan taşlarının ve su yollarının onarıldığından bahsedilmektedir [21] (Şekil B.7). H. 1180 tarihli BOA Başmuhasebe Kalemi'ne ait kayıtlarda[2] da bu dönemde yapılan onarımlar sırasında mutfaklarda çalıştırılan marangoz, lağımcı ve diğer işçilere ödenen maaşlar görülmektedir [22] (Şekil B.8, 9, 10).

Arşiv belgeleri içinde yapılan araştırmaların birçoğunda mutfak onarımları dışında, mutfaklar için alınan erzak kayıtlarına ve mutfak personelinin sayılarına ulaşılmıştır. Erzak kayıtlarından mimariye yönelik bir saptama yapmak mümkün değildir. Ancak yıllara göre personel sayısında meydana gelen önemli artışların, mutfaklar binasında yapılmış bir düzenlemeden kaynaklanması olasılığı üzerinde durulabilir.

Çizelge 4.1'de *Mevacib Defterleri'*ndeki kayıtlardan yıllara göre çıkarılan mutfak personeli sayıları listelenmiştir. Bu tabloya göre, I. Süleyman (1520–1566) ve II. Selim'in (1566–1574) saltanatı boyunca artış gösteren mutfak personelinin sayısının, 1520 yılından 1593 yılına kadar dört katını aştığı görülmektedir.

Çizelge 4. 1'de yer alan bilgiler doğrultusunda, personel sayısındaki bu önemli artış, 16. yy'da mutfaklarda bir düzenleme ya da genişletme çalışması yapıldığını düşündürmektedir.

---

[1] *"Matbahlar derûnunda olan aşçılar hamamının zelzeleden rahnedâr olan duvarları ta'mîrâtı ve müceddeden mücevvefleri ve su yollarının kurşun boruları ve külhan taşları ve sıvalarının tecdîdi ve camekânın tevsî'i mesârifi…"* [21].

[2] Bu kayıtlarda, H. 1179 (M. 1766) yılı Zilhicce ayından H. 1180 (M. 1766) Ramazan ayına kadar yaklaşık on aylık bir süre içerisinde mutfaklarda çalıştırılan işçi sayısı verilmektedir. Onarım süresinin uzun olması bu dönemde mutfaklarda kapsamlı bir onarım yapıldığı olasılığını düşündürmektedir.

Çizelge 4. 1 Mevacib defterlerindeki veriler doğrultusunda mutfak personelinin yıllara göre artışı

DÖNEM	KAYITLI PERSONEL SAYISI[1]
1478–1479	**<100 kişi**[2] [24]
1520 (Eylül-Aralık) (Bkz. Şekil B.11)	**277 kişi** [25]
1566 (Temmuz-Ekim) (Bkz. Şekil B.12)	**470 kişi** [26]
1566–1567 (Ekim-Ocak) (Bkz. Şekil B.13)	**633 kişi** [27]
1582 (Ocak-Mart) (Bkz. Şekil B.14)	**844 kişi** [28]
1594 (Nisan-Temmuz) (Bkz. Şekil B.15)	**1093 kişi** [29]
1596 (Ocak- Mart) (Bkz. Şekil B.16)	**1089 kişi** [30]
1652 (Mayıs-Temmuz) (Bkz. Şekil B.17)	**1219 kişi** [31]
1703 (Şubat- Nisan)	**1312 kişi** [32]

4.1.2 Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler

4.1.2.1 15. Yüzyıla Ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler

Bu çalışma sürecinde 15. yy'a ait incelenen kaynaklarda[3], İstanbul'un fethi ve Topkapı Sarayı'nın yapılışından bahsedilmesine karşın, saray mutfaklarının mimarisine ilişkin bir bilgi verilmediği saptanmıştır.

[1] Resmi kayıtlarda yer alan personel sayısına, mutfaklarda çalışmasına rağmen kadrolu olmadıkları için sayıya dahil edilmeyen acemi oğlanların sayısı da dahil edilirse, bu sayının daha fazla olması beklenir [23].

[2] Bu bilgi Ahmed Refik'in 1478-79 tarihli Rüus Kalemi Defterleri'ndeki kayıtların derlemesinden oluşan "Fatih Devrine Aid Vesikalar" isimli makalesinden alınmıştır. Bu evrakta H. 883 (M. 1478) senesi Safer-Rebiül ahir aylarında sarayda bulunan maaşlı personel sayısının 726 olduğu, bunlardan 13'ünün zevvak (çeşnigir), 24'ünün aşçı, 9'unun ekmekçi olarak görevlendirildiği bilgisi verilmektedir [24].

[3] İmrozlu Kritovoulos'a ait *"History of Mehmed the Conqueror*", Dursun Bey'e ait *"Târîh-i Ebü'l-Feth"*, Aşıkpaşazade'ye ait *"Tevarih- i Ali Osman"* (Osmanoğullarının Tarihçesi).

4.1.2.2 16. Yüzyıla Ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler

Bu dönemde sarayda iç oğlanı ya da elçi olarak bulunmuş kişilerin kaleme aldıkları anı ve seyahatnamelerde, saray mutfağına ilişkin tanıtıcı bilgilerin verildiği görülmektedir.

16.yy'ın ilk çeyreğinde saray mutfakları ile yeme-içme adetlerine dair bilgiler veren Menavino[1], sarayda "*biri gizli, diğeri umumi yani aileye açık olmak üzere iki mutfak*[2] *kullanıldığını* ve *buralarda usta ve hizmetkarlar olmak üzere takriben yüz altmış kişi çalıştığını"* söylemektedir [33].

Saray mutfağı ile ilgili bilgi veren bir diğer kaynak, Pierre Gyllius'a[3] ait seyahatnamedir. Gyllius, "*mutfakların sekiz kubbeli, içerde yarım daire kemerleri, kubbelerinin üstünde küçük bir ev gibi aydınlatma fenerleri ayrıca uzun bacaları ile dikkat çektiğini*" nakletmektedir [35] (Şekil B.18).

Bu döneme ait incelenen tarih yazmalarında ise, doğrudan mutfakların mimarisine ilişkin bilgiler verilmezken, saray yapılarını etkileyen yangın, deprem gibi afetlerin detaylı anlatımlarına yer verildiği görülmektedir. Bu anlatımlardan mutfaklarda meydana gelen hasarlar ve sonrasında yapılan onarımlara ilişkin bilgi edinilebilmektedir.

16. yy tarih yazmalarında nakledilen olaylardan ilki 1509 İstanbul depremidir. *Kıyamet-i Sugra*[4] olarak anılan bu depremin İstanbul genelinde pek çok yıkım ve hasara neden olduğu bilinmektedir [36].

---

[1] Giovan Antonio Menavino, 1501 yılında babasının ticaret gemisiyle seyahat ederken Adriyatik Denizi'nde korsanlar tarafından ele geçirilip esir düşmüştür. Daha sonra Osmanlı sarayına satılmış ve 1505–1514 yılları arasında *"Büyük Türk"* olarak isimlendirdiği Sultan II. Bâyezid'a içoğlanı olarak hizmet etmiştir [33].

[2] *"Gizli ve umumi mutfak"* olarak nitelendirdiği yapılar, sarayın tümü için yemek hazırlanan büyük mutfak ile yalnızca padişah ve padişahın yakınları için yemek hazırlanan kuşhane mutfağı olmalıdır.

[3] Gyllius, 1540' lı yılların sonunda Fransa elçisi olarak İstanbul' a gelmiş ve bir süre Topkapı Sarayı'nda bulunmuştur [34].

[4] Gelibolulu Mustafa Ali, *"Memalik-i Rum' da kıyamet-i sugra deyü şayi' zelzele –i azimdir ki ol ana dek ne olmuş idi ve ne kütüb-i tevarihde yazılub sıhhati vuku bulmuş idi."* diyerek 1509 depremini Küçük Kıyamet olarak nitelendirmektedir [36].

Etkilerinin 18. yy'a ait kaynaklarda[1] dahi geniş bir şekilde anlatılmış olması, bu depremin saray mutfaklarında da hasara neden olduğu olasılığını düşündürmektedir. Ancak Edirneli Ruhi Çelebi'nin deprem sonrasında II. Beyazıd'ın sarayında (duvarlarında birkaç çatlak meydana gelen bir hamam dışında) fazla hasar olmadığı yönündeki ifadeleri bu olasılığı desteklememektedir [38].

Bu dönemde sarayla ilgili nakledilen bir diğer önemli olay, 1574 yılı Haziran ayında saray mutfağında çıkan büyük yangındır [9]. Selaniki Mustafa Efendi, yangını söndürmenin mümkün olmadığını, yayılarak hizmetkarların odalarına, kiler ve helvahaneye kadar ulaştığını ve büyük zarara yol açtığını nakletmektedir. Yangından bir kaç gün sonra Mimar Sinan tarafından çizimi yapılan mutfakların onarımı sırasında, İkinci Avlu'dan iki buçuk zira (=1.85 m) yer alınarak mutfaklar kısmına katıldığı bilinmektedir[2] [39].

Sai Mustafa Çelebi de Mimar Sinan'ın inşa ettiği yapıları kaleme aldığı Tezkiret-ül Bünyan isimli eserinde tarih belirtmeden "*Saray-ı Sultani'de matbah ve kiler inşa edildiğini"* ifade ederek, Mimar Sinan'ın saray mutfaklarının onarımında bulunduğunu desteklemektedir [40] (Bkz. Şekil B.19).

4.1.2.3 17. Yüzyıla Ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler

Bu çalışma kapsamında incelenen ve 17. yy saray mutfaklarının mimarisi hakkında bilgi veren kaynakların en eskisi Venedik Balyosu olarak Saray'da bulunan Ottoviano Bon'un

---

[1] 18. yy tarihçilerinden Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Müri't-Tevarih isimli eserinde İstanbul genelinde büyük yıkımlara neden olan 1766 depremi ile rivayetler doğrultusunda bilgi sahibi olduğu 1509 depremini kıyaslayarak, 1509 depreminin çok daha şiddetli ve yıkıcı etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir [37].

[2] *"Matbah-ı amirede kebab çevrilürken, kaza-i rabbani, tabede yağ dutuşup, yukarı kuruma âteş-i alev yapışur, hiçbir vechile söyündürmeğe mecalü imkan olmayup, alev karşuda hidmetkarlar odalarına ulaşur, kilara ve helva-haneye varur. Azim ihrak oldı. Nagehani olmak ile külli şaşkınlık oldı. Cümle vüzera-i izam gelüp ve yeniçeri ağası yetişüp çare idemediler. Ancak bu denli fa' ide eylediler ki içerü saray-ı amireye el-iyazü bi'llah sirayet ide yazdı. Heman bir dıvar ha' il oldı. … ve kilar-i amirede ve helva-hanede selatin-i maziyeden intikal eyleyen anv-i tuhaf-ı mergube fagfuri ve zarf ve alat ve esbab ki nazır ü adili bulunmak muhal ü mümteni olanlar bi'külliye hebaen mensuren oldı. Ve gündüz vaki olmak ile dahi hiçbir nesne kurtulmağa mecal olmayup, Allah Te'ala hazretlerinin satveti kahiresi ve sahtı zuhur eyledi…. Ba'dehu birkaç günden Kapudan Paşa ve Yeniçeri Ağası ve İstanbul Ağası gelüp Mi'mar Sinan Ağa uslub-ı ahar üzre resm ü binasını tarh eyleyüp, mahalli pak olundı. Divan-ı ali meydanından iki buçuk zira yer tulen alınup matbah-ı amire yerine katıldı. Matbah tevsi buyurıldı."* [39].

eseridir. Bon, yazdığı eserde mutfakların hiyerarşik bir sistemle yan yana sıralanan dokuz birimden oluştuğunu ve bu birimlerin güneyden itibaren "*Sultan", "Valide Sultan", "Sultanlar" (Hasekiler), "Kapuağası", "Divan Üyeleri", "İç Oğlanları", "Saray Hademeleri", "Cariyeler" ve "Divan Memurları"* olarak isimlendirildiğini ifade etmektedir [41].

1631 yılında İstanbul'a gelen ve bir süre burada kalan Tavernier ise, Saray mutfaklarının eskiden dokuz bölümlü olduğunu ancak sonradan yedi bölüme indirildiğini söylemektedir[1]. Ayrıca mutfakların güneyden itibaren hiyerarşik olarak "*Has Mutfak", "Valide Sultan Mutfağı", "Kızlarağası mutfağı", "Babüssaade Ağasının Mutfağı", "Hazinedarbaşının Mutfağı" "Kilercibaşı Mutfağı"* ve *"Sarayağası Mutfağı"* şeklinde sıralandığını da nakletmektedir [42].

4.1.2.4 18. Yüzyıl ve Sonrasına Ait Tarih Yazmaları, Anı ve Seyahatnameler

18.yy'a ait incelenen kaynaklarda saray yapılarını etkilediği rivayet edilen en önemli olay 1766 depremidir. Depremle ilgili detaylı bilgiler nakleden Süleyman ibni Şemdanizade depremin 1766 yılında Kurban Bayramı'nın üçüncü günü meydana geldiğini ve İstanbul'da pekçok yapıyı etkilediğini söylemektedir[2]. Süleyman Efendi'nin ifadelerine göre, bu depremden yetmiş beş gün sonra meydana gelen ikinci bir deprem, ortaya çıkan hasarların artmasına neden olmuş ve birçok binada acil onarımlar gerektirecek şekilde ciddi hasar ve yıkımlar ortaya çıkmıştır. İkinci deprem sonrasında İstanbul genelinde yapılacak onarımları takip etmek üzere pek çok kişi görevlendirilmiş, bunlardan El-Hacc Mehmed Ağa sarayı çevreleyen surların harap olan kısımlarını ve

---

[1] *"…Sağ yanda, Divan günlerinde yeniçerilerin sıralandıkları revakın arkasında saray mutfakları ve kilerleri bulunur; bunlar birbirinden ayrılmıştır ve her birinin kendi görevleri vardır. Eskiden dokuz mutfak varmış; bugün bu sayı yediye inmiş. Her kilerin ya da mutfağın bir kahyası ve bunların hepsinin üstünde de dört yüz aşçıya hükmeden bir amir, başka bir deyişle aşçıbaşı bulunur…"* [42].

[2] *"Tulu-ı Şemsden nısıf sa'at mürurunda bir zelzele-i azime-i negehani zuhur ve şiddet-i hareketinden herkes canından me'yus ve harekete mecal olmayup, cemi' ebniyye ve nüfus-ı insani ve hayvani helak olmakla… dört dakikadan sonra hafifrek oldukda, İstanbul duman içinde, ba'dehu duman fekk oldukda, Ebu'l Feth Cami bi'l külliye münhedim olup, Sultan Beyazid Cami ile Edirne Kapısında Mihr ü Mah Sultan Camileri hedme karib tahrip, Şekerciler Hanı ve Çarşı'da ve Du'a-Meydanı ve Bezzazistan etrafı ve Saray-ı Atik ve Hisar-ı İstanbul duvarları ve Küçük<çekmece ve sair hanlar ve kagir cevami' ve ba'zen ahşabtan olan binalar ve Galata ve Üsküdar da ba'zen rahnedir."* [37].

Şehremini Efendi ise, Enderun-ı Hümayun'da hasar gören binaların onarımını denetlemişlerdir [37]. Süleyman Efendi'nin depremle ilgili detaylı bilgiler vermiş olmasına karşın, depremin saray mutfakları üzerindeki etkilerine değinmediği görülmektedir. Ancak İstanbul surlarının, mutfakların bitişiğinde yer alan Enderun Hamamı'nın onarım gerektirecek şekilde hasar görmesi, mutfaklarda da bir onarım yapılmış olduğu olasılığını düşündürmektedir.

4.1.3 Görsel Kaynaklar (Gravür, Minyatür Ve Haritalar)

4.1.3.1 15. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar

Bu çalışma sürecinde, 15. yy'a ait bulunan görsel kaynaklar, Avrupalı tüccar ve gezginlerin çizdiği panoramik görünümler ve kuşbakışı tasvirlerden oluşmaktadır. Topkapı Sarayı ile ilgili günümüze ulaşmış olan en eski tarihli görsel belgelerden biri 1481 tarihli Cristofo Buondelmonti'nin İstanbul Haritası'dır (Şekil B.21). Birinci ve İkinci Avlu'nun sınırları gösterilen bu gravürde, bugünkü mutfakların bulunduğu yerde iki kubbeli bir yapı vardır.

Giovanni Andrea Vavassore'nin 1479 tarihli kayıp bir çizimine dayanılarak hazırlanan 1520 tarihli bir belgede (Şekil B.22), Topkapı Sarayı ile birlikte Tarihi Yarımada'nın tümü resmedilmiş ancak bugünkü mutfakların yerinde birbirinden bağımsız üç kubbe çizilmiştir.

4.1.3.2 16. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar

16. yy'da tarihi olayları saptama anlayışının "şehnâmecilik" adıyla resmi bir görev halini alması ve Türk Minyatür Sanatı'nın klasik devrini yaşaması [43] nedeniyle, bu döneme ait görsel kaynak araştırmasında minyatürlerden ve arşiv belgelerinden faydalanılmıştır.

Arşiv belgeleri içinde 1509 yılına ait, üzerinde Enderun Hamamı'nın onarım çizimi olduğu belirtilen bir haritada mutfaklar binasının İkinci Avlu'yu Üçüncü Avlu'dan ayıran duvara kadar dayandığı yazı ile ifade edilmiştir (Şekil B.23) [44].

16. yy ın ilk yarısında Matrakçı Nasuh'un I. Süleyman'ın Irak Seferi sırasında hazırladığı *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn* isimli eseri, figürsüz manzaralar ve kuşbakışı topoğrafik tasvirlerin yer aldığı önemli Osmanlı görsel kaynaklarındandır [43]. Bu kaynakta yer alan Topkapı Sarayı'nın Birinci ve İkinci Avlu'sunun betimlendiği bir minyatürde, İkinci Avlu'nun güney revaklarının arkasında kalan mutfakların altı kubbeli olarak ifade edildiği görülmektedir (Şekil B.24) [10].

16.yy'ın ikinci yarısında Seyyid Lokman tarafından hazırlanan Hünername isimli eserde bulunan bir minyatürde ise, İkinci Avlu'da gerçekleştirilen bir törenin resmedildiği ve bu avlunun güney revaklarından mutfaklara açılan üç kapı bulunduğu görülmektedir (Şekil B.25) [45].

4.1.3.3 17. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar

Bu çalışma sürecinde 17.yy'a ait bulunan görsel kaynaklardan, mutfakların o dönemdeki mimarisine ilişkin önemli bilgiler edinilebilmektedir. Saray mutfaklarının bu çalışma kapsamında ulaşılabilen en eski planı, Albert Bobovi'nin[1] 1657 tarihli saray planıdır (Şekil B.26) [9]. Bu plan saray teşkilatının numaralandırılarak adım adım tariflendiği şematik bir çizim olmasına rağmen, Helvahane yapısının o dönemde var olduğunu ve mutfakların Helvahane ile ilişkisini göstermektedir. Planda 23 numara Helvahane'yi, 24 numara mutfakları ifade etmektedir.

1686 tarihli Scarella'ya ait bir çizimde ise, Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi'ne bakan cephesi resmedilmiştir (Şekil B.27) [9]. Mutfakların dokuz kubbeli olarak ifade edildiği bu çizimde, mutfaklara ait en kuzeydeki kubbenin yanında düz çatılı bir birim daha görünmektedir. Ayrıca bu çizimde bugün mutfakların deniz cephesinde bulunan payandaların çizilmemiş olması, o dönemde henüz yapılmamış olduğunu düşündürmektedir.

[1] Albert Bobovi (Ali Ufki Bey), Tatarlar tarafından tutsak edilip saraya satılmış ve iç oğlanı olarak 19 yıl müzik alanında uzmanlaşmıştır [9].

4.1.3.4 18. ve 19. Yüzyıla Ait Görsel Kaynaklar

18. ve 19. yy'da Saray mutfaklarına ilişkin görsel kaynaklar arasında harita çizimleri ve Avrupalı ressamların yağlı boya tabloları yer almaktadır. 18. yy sonlarında pek çok yağlıboya resmin derlendiği Mouradgea D'Ohsson'un *Tableau General de L'Empire Othoman* adlı eserinde L'Espinasse, Barbier, Moreau, Gouffier gibi ressamların çizimleri yer almaktadır. Bu çizimlerde Topkapı Sarayı ve kent yaşamına dair ayrıntılı betimlemeler yapılmıştır [46].

1748 tarihli Topkapı su yolları haritasında İkinci Avlu'daki su dağılımı gösterilmiştir (Şekil B.28). Su kanallarından birinin mutfakların Üçüncü Avlu duvarına dayanan sarnıcına kadar gittiği görülmektedir. Bu çizimde mutfakların önünde yer alan revaklarda mutfak avlusuna açılan iki adet kapı bulunmaktadır[1].

D'Ohsson'un İkinci Avlu'da gerçekleştirilen bir töreni resmettiği 1790 tarihli gravüründe mutfakların tüteklikli ön mekanları görülmektedir (Şekil B.29) [47]. Ayrıca tütekliklerin alt kısmında mutfak avlusu boyunca devam eden bir saçak da çizilmiştir. 18. yy'a ait bir başka gravürde ise, Bab-üs Saade iç eyvanından görünen mutfakların tütekliklerinin çizimi, D'Ohsson'un çizimi ile benzer şekilde ifade edilmiştir (Şekil B.30) [16].

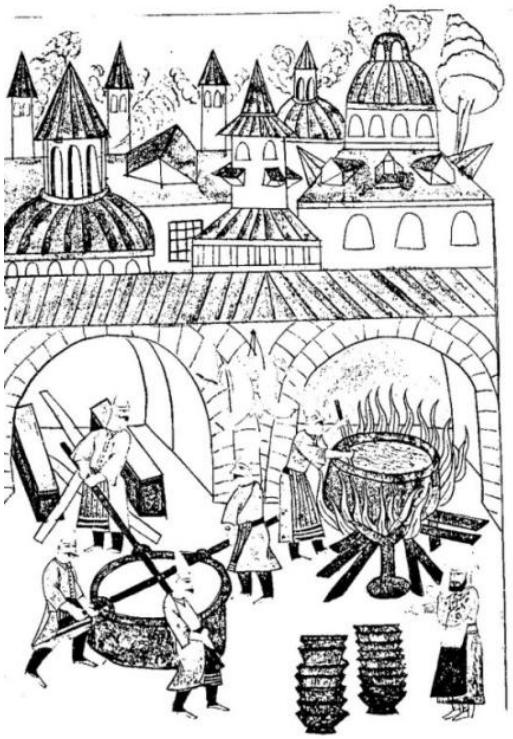
19. yy'ın ilk çeyreğinde Melling'e ait bir gravürde de İkinci Avlu aynı açıdan resmedilmiştir. Ancak güney revaklarının arkasından görülen mutfağın yalnızca kubbeli mekanları çizilmiş, tüteklikli ön mekanlar ifade edilmemiştir (Şekil B.32) [48].

1827 tarihli Le Barbier'in çizimi diğer iki gravür gibi İkinci Avlu'yu göstermektedir (Şekil B.33) [47]. Bu çizimde D'ohsson'un gravürüne benzer şekilde, mutfakların tüteklikli ön mekanları ile birlikte ön cephede mutfak avlusu boyunca uzanan bir saçak çizilmiştir.

1852 Fossati' nin Birinci Avlu'yu resmettiği gravüründe mutfaklar uzakta silik bir şekilde resmedilmiştir. Ancak mutfakların tüteklikli ön mekanları günümüzdeki durumuna birebir benzer şekilde bu çizimde ifade edilmiştir (Şekil B.34) [47].

[1] Bu çizim Hünername'de bulunan ve benzer perspektifle çizilmiş minyatürden farklıdır. Günümüzde İkinci Avlu'dan mutfak avlusuna açılan üç adet kapı bulunduğunu düşünürsek, bu belgedeki gösterimin hatalı olduğunu varsayabiliriz.

1856 yılında I. Abdülmecid tarafından Dolmabahçe Sarayı'nın yaptırılması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi değişmiş ve Topkapı Sarayı bazı önemli devlet törenlerinin gerçekleştirildiği sembolik bir mekan haline dönüşmüştür. Bu nedenle bu tarihten itibaren sarayla ilgili panoramik tasvirlerin azaldığı ve saray mutfaklarının kuşbakışı görünümler ve haritalarda günümüzdeki durumuna benzer şekilde ifade edildiği görülmektedir (Şekil B.35, 36, 37, 38).

Şekil 4. 1 Taeschner'in mutfak binasına ilişkin betimlemesi [50].

4.1.4 Araştırma ve Çalışmalar

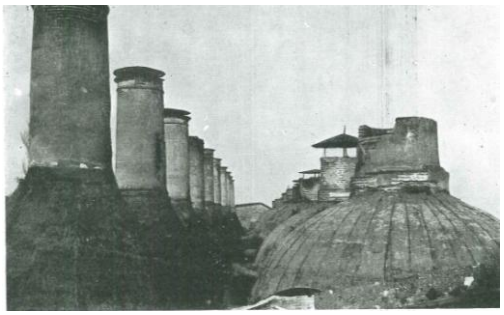
Topkapı Sarayı üzerine yapılan ilk bilimsel araştırmalar sarayın 1924 yılında müze olarak ziyarete açılmasından sonra başlamıştır[1]. Bu araştırmalardan ilki Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz'e aittir [51]. 1939–1944 yılları arasında mutfaklarda gerçekleştirilen onarımın yürütücülüğünü yapan Öz, Fatih devrinde mutfakların dört

[1] Sarayın ilk defa müze olarak kullanılması Sultan Abdülmecid'in Topkapı Sarayı dış avlusunda eski silahları elçilere göstermesi ile başlamıştır. Bundan sonra Abdülaziz zamanında, ampir üslupta camekânlı vitrinler yaptırılıp, Hazine'deki eserler bu vitrinler içinde sergilenmiştir. II. Abdülhamid tahttan indirildiği sıralarda Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayun'un pazar ve salı günleri olmak üzere halkın ziyaretine açılması düşünülmüşse de bu gerçekleşememiştir [51].

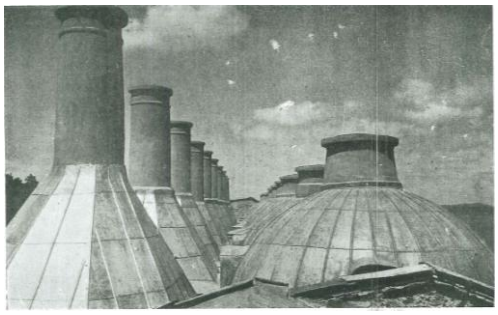
birimden oluştuğunu, Kanuni döneminde Eski Saray'dan haremin taşınması ile mutfaklara altı kubbenin daha eklenerek on birim haline getirildiğini ifade etmektedir. 1574 yangını sonrasında ise, mutfakların önemli derecede hasar gördüğünü belirterek, on birim halinde yeniden yapıldığı görüşünü desteklemektedir [15].

Öz'ün anlatımına göre, uzun süre kullanılmadığı için hasar gören mutfaklarda 1939–1944 yılları arasında gerçekleştirilen müdahaleler şunlardır:

1- Kubbeler, incir ve aylandoz ağaçlarından temizlenerek kurşunla kapatılmıştır. Bacalar restitüe edilmemiş, son şekli[1] ile onarılmıştır.

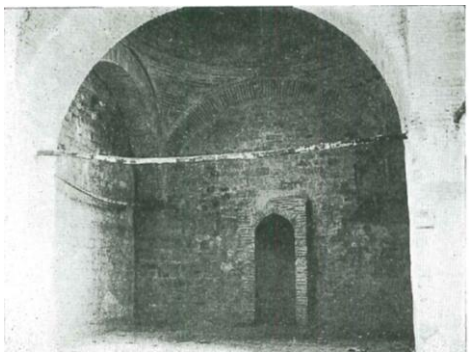

Şekil 4. 2 Restorasyondan Önce [15]

Şekil 4. 3 Restorasyondan Sonra [15]

2- Şekerciler Mescidi'nde yer alan mihrap açılarak bir geçit haline getirilmiştir. Böylece iki kubbeli Şekerciler Mescidi ile tek kubbeli Şerbethane birleştirilmiştir.

Şekil 4. 4 Restorasyondan Önce [15]

Şekil 4. 5 Restorasyondan Sonra [15]

[1] Tahsin Öz fenerlerin bu halini, Sultan I. Abdülmecid zamanında konulan büyük dökme ocakların sac borularının kubbe delinerek çıkarılması sonucunda aldığını belirtmektedir. 1939–1944 onarımları sırasında, mutfaklar ile benzer dönemde inşa edilen imaretlerden örnek alınarak tüteklik ve fenerlerin yeniden yapılması gerektiğini ancak yıkılmak üzere olan yapıya hızlı bir şekilde müdahale etmek gerektiğinden buna vakit olmadığını belirtmiştir [15].

3-Tüm mekanlarda kubbelerdeki sıvalar raspa edilmiş ve horasan sıva ile derz yapılmıştır[1]. Ayrıca derin çatlakların oluştuğu duvarlar onarılmış, almaşık örgülü taşıyıcı ayakların bir kısmı kesme taş ile kaplanmış, kırılmış pencere ve kapı söveleri yenilenmiştir.

Şekil 4. 6 Restorasyondan Önce [15]

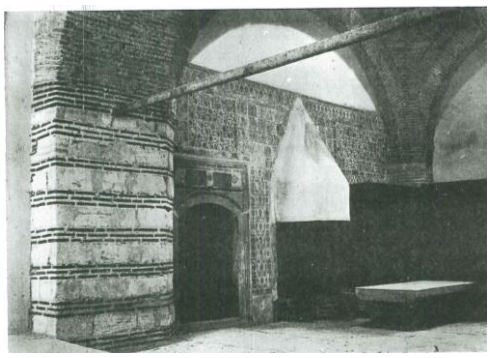

Şekil 4. 7 Restorasyondan Sonra [15]

4-Onarım öncesinde tüm mekanlarda zemin adi kaldırım taşı döşeli iken, onarım sonrasında Helvahane ve Şekerciler Mescidi zemini mozaikle, aşağı mutfak zemini Triyeste taşı ile kaplanmıştır.

Şekil 4. 8 Restorasyondan Önce [15]

Şekil 4. 9 Restorasyondan Sonra [15]

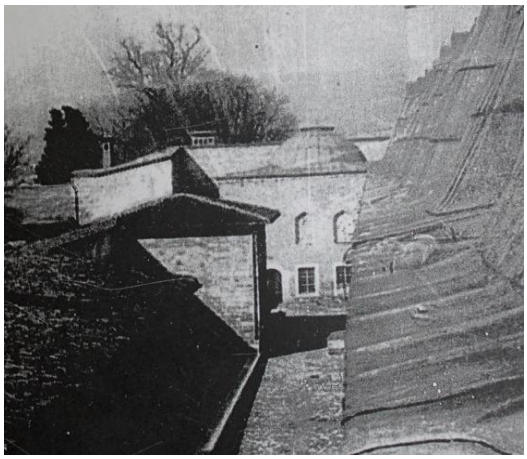
[1] Tahsin Öz, kubbelerdeki bu uygulamanın doğru olmadığını, özgün durumunda içleri sıvalı olduğu bilindiğinden aslına uygun şekilde onarılması gerektiğini belirtmiştir [15].

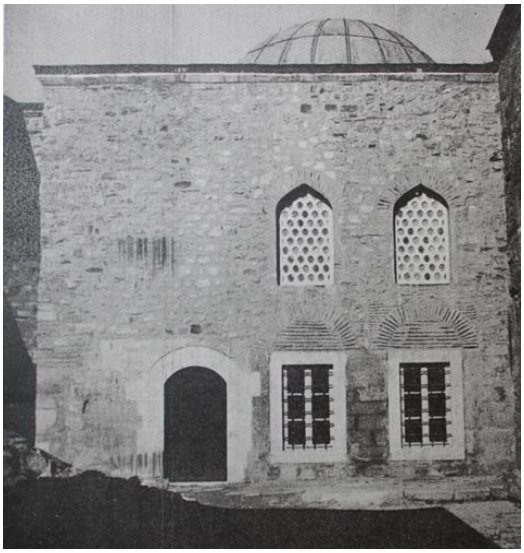
Şekil 4. 10 Restorasyondan Önce [15]

Şekil 4. 11 Restorasyondan Sonra [15]

Şekil 4. 12 Günümüzde cephesi kısmen kapanan Şekerciler Mescidi'nin mutfak avlusuna bakan cephesi [15]

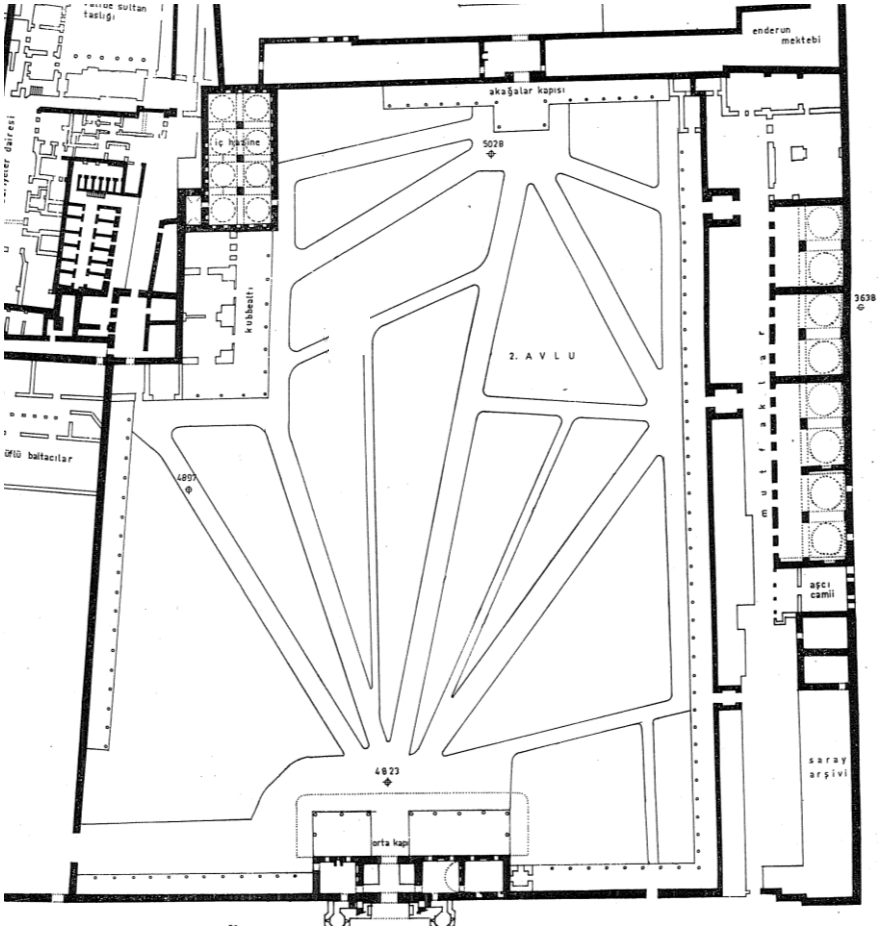
Şekil 4. 13 Günümüzde cephesi kısmen kapanan Şekerciler Mescidi'nin mutfak avlusuna bakan cephesi [15].

1940'lı yıllarda BOA belgeleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı üzerine araştırmalar yapan İ. H. Uzunçarşılı, saray mutfaklarının "*ilk devirde mahdud iken sonradan genişletildiği"*ni söylemektedir. Ayrıca Fatih döneminde üstü kurşun kaplı sekiz birimden oluştuğunu ekleyerek, her birimdeki aşçıbaşının ayrı bir ocağı ve emrinde çalışan hizmetlileri olduğunu da ifade etmektedir [52].

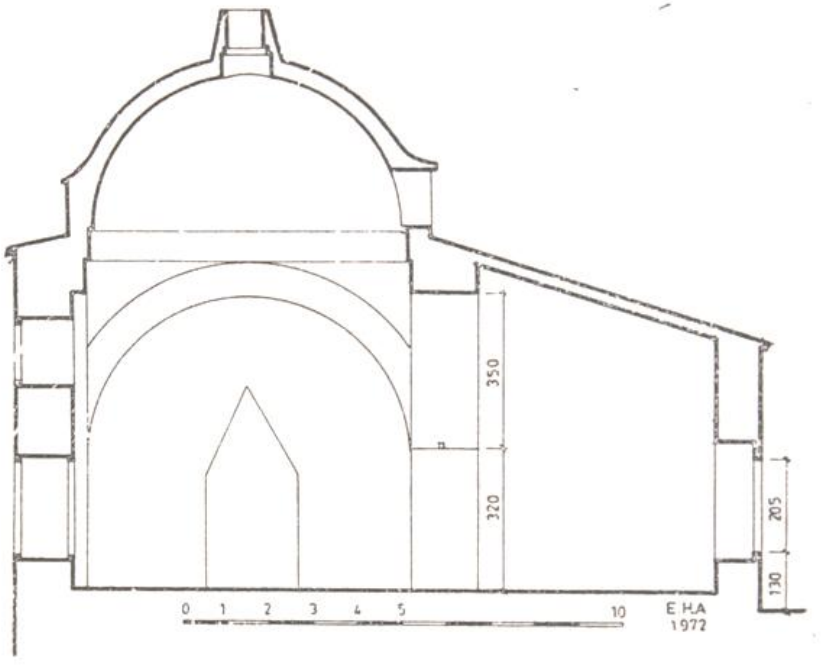
1950'li yıllarda saray yapılarının mimarisi üzerine çalışmalar yapan Ayverdi, Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı mimarisi hakkındaki incelemesinde, mutfakların günümüze kadar geliş sürecini Osmanlı tarih kitaplarından ilgili bölümleri derleyerek açıklamaktadır. Ayverdi, Fatih devrinde mutfakların sekiz kubbeli olduğunu kabul ederek, bu iddiayı iki nedene dayandırmaktadır. Birincisi o dönemde yemek hazırlanacak olan saray teşkilatının kalabalıklığı[1], ikincisi İstanbul'un fethinden sonra imparatorluk sıfatı kazanmış bir devletin Edirne Sarayı'ndakinden daha küçük bir mutfak yapılanmasını tercih etmeyeceği fikridir. Ayrıca mutfakların güney ucunda bulunan iki birimin diğerlerinden farklı olduğuna dikkat çekerek, bu iki birimin Fatih devrinden kalan özgün mekanlar olduğunu belirtmektedir. Tac'üt-Tevarih'te nakledilen bilgiye[2] dayanarak 1509 depreminde mutfakların en güneyde bulunan iki birime kadar yıkıldığını, hasar gördüğü halde yıkılmayan bu iki birimin ise, depremden sonra yapılan geniş bir payanda ile desteklendiğini iddia etmektedir [4].

[1] Ayverdi, saray nüfusunu Ahmed Refik'in "Fatih devrine aid vesikalar" isimli makalesinde verilen sarayda çalışan maaşlı personel sayısına göre tespit etmiştir.

[2] Bu kaynakta bir gecede İstanbul'da bulunan birçok yapı ile deniz surlarının neredeyse tamamının yıkıldığı bilgisi verilmiştir [53].

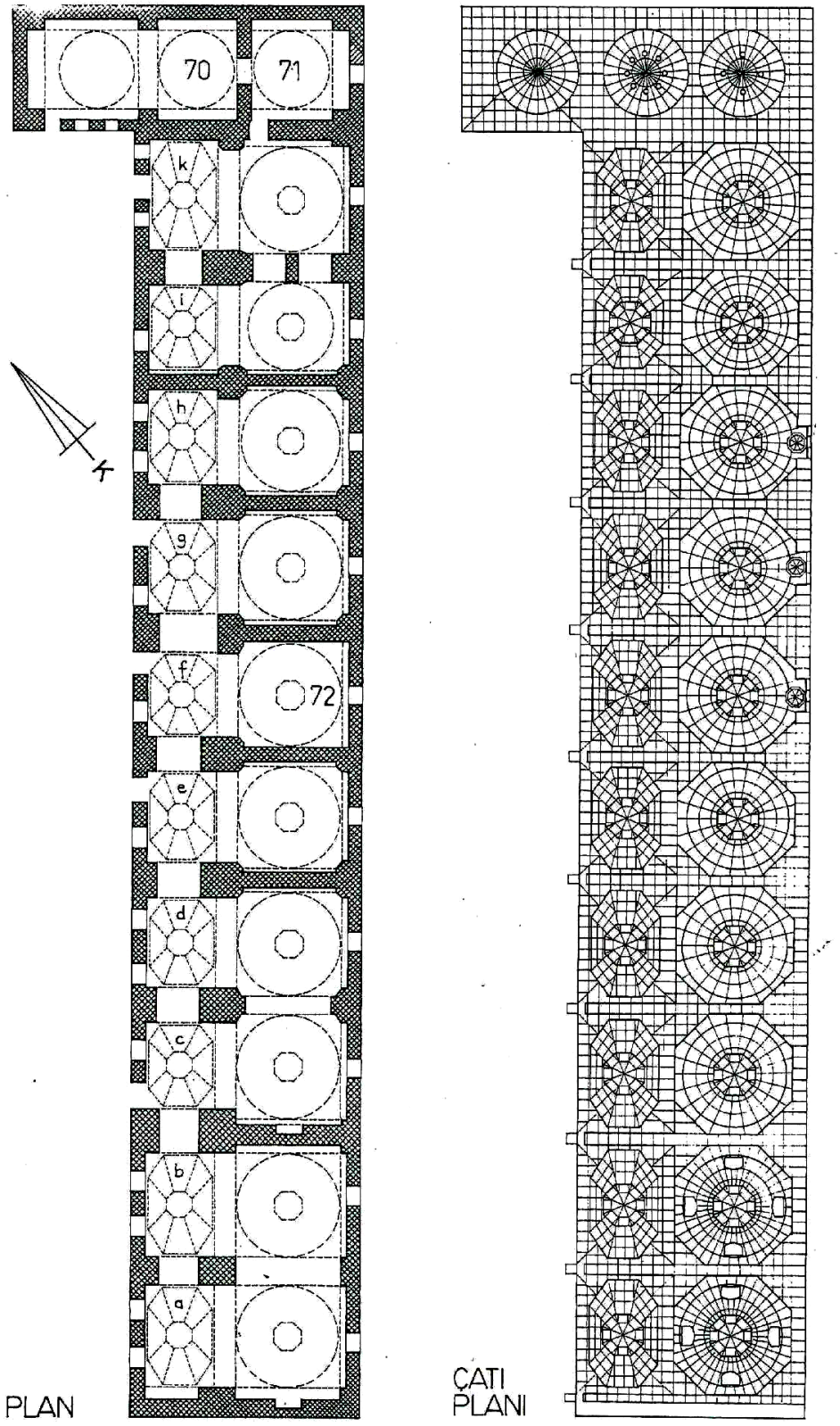
Şekil 4. 14 Mutfakların Fatih Devrine ait restitüsyon planı [4]

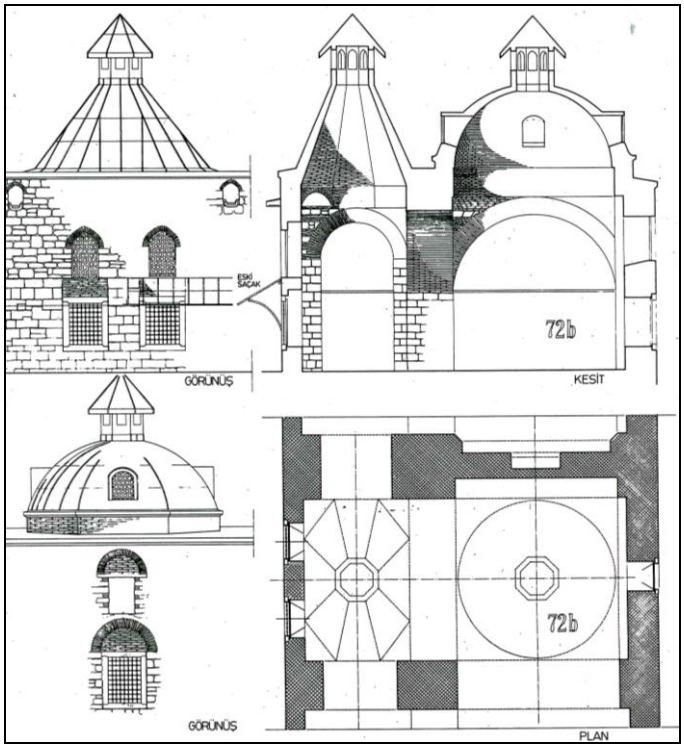
Şekil 4. 15 Mutfakların Fatih Devrine ait restitüsyon kesiti [4]

Ayverdi, mutfakların Fatih devrine ait restitüsyonunu hazırlarken, Edirne Sarayı mutfaklarını göz önünde bulundurmuş, sekiz birimden oluşan bir plan şeması ortaya çıkarmıştır (Şekil 4.14). Mutfak avlusuna bakan cephede tüteklikli ön mekanların yerine, tek yöne eğimli kurşun örtülü çatısı olan bir ön mekan eklemiştir (Şekil 4.15). Ayrıca kubbelerin üzerine Edirne Sarayı mutfaklarında olduğu gibi fenerler çizmiştir [4].

Ayverdi, saray mutfakları üzerine yaptığı çalışmasında Fatih Dönemi üzerine yoğunlaşırken, S. H. Eldem ve F. Akozan 1982 tarihli çalışmalarında mutfakların 18. yy restitüsyonuna yönelik görüş bildirmektedirler. Eldem ve Akozan, Fatih dönemine ait mutfakların özgün durumunun belirsizliğine karşın, mutfakların bugünkü halini 1574 yangını sonrasında Mimar Sinan'ın yaptığı onarımda aldığını nakletmektedirler [13]. Buna dayanarak 18. yy'a ait hazırladıkları restitüsyon çizimlerinde mutfakların bugünkü mimarisine benzer şekilde ifade edildiği görülmektedir (Şekil 4.15). Ancak bu çizimde güneyden itibaren ilk sekiz birim içerden bağlantılı, Helvahane olarak kullanılan sonraki iki birim ise diğerlerinden bağımsızdır. Ayrıca mutfak avlusuna bakan cephede günümüzde duvarda bulunan izlere dayanarak geniş bir saçak eklendiği de görülmektedir (Şekil 4.16).

Şekil 4. 16 Mutfakların 18. yy'a ait restitüsyon planı [13]

Şekil 4. 17 Mutfakların 18. yy'a ait restitüsyon kesit ve görünüşü [13]

4.2 Değerlendirme

Topkapı Sarayı mutfaklarının mevcut durumu ve restitüsyona ilişkin veriler değerlendirildiğinde mutfakların üç dönemli bir değişim sürecinden geçtiği söylenebilir. Buna göre; yapının inşa edildiği tarihten 1574 yangını sonrasında Mimar Sinan'ın yaptığı onarıma kadar **I. Dönem,** 1574 onarımından 1766 depremi sonrasında yapılan onarıma kadar **II. Dönem,** 1766 depremi sonrasında yapılan onarımdan 1944 yılında T. Öz'ün yaptığı onarıma kadar **III. Dönem** olarak adlandırılabilir.

I. Dönem: Mutfakların ilk inşa edildiği tarihten 1574 yangınına kadar olan sürecini tanımlayan I. Dönemde, incelenen kaynaklara göre yapının inşa edildikten sonra geçirdiği ilk onarım 1509 depremi sonrasına aittir. İstanbul'da pek çok önemli yapının yıkılmasına neden olan bu depremde mutfak duvarlarının kısmen yıkılmış ve sonrasında tekrar yapılmış olma olasılığı vardır. Ancak, bu çalışma kapsamında incelenen kaynaklardan bu fikri destekleyecek bir belge bulunamamıştır. Bu döneme ait bir diğer müdahale, 1568 tarihli bir belgeye göre mutfakların 5,50–6,00 m uzunluğunda bir mekan eklenerek genişletilmesidir. Ancak mevcut durumda

mutfaklarda 5,50–6,00 m ölçülerine sahip bir bölüm olmadığı saptandığından, 1568 tarihli belgede söz edilen eklentinin yeri tespit edilememiştir.

I. döneme ait restitüsyon önerisinde (Bkz. I. Dönem Restitüsyon çizimi), Fatih dönemi mutfaklarının durumu gösterilmektedir. Bu dönemde mutfakların, Edirne Sarayı'nın 8 birimli mutfaklarından daha büyük olma olasılığı yüksektir. Bu fikri destekleyen gerekçeler şöyle sıralanabilir:

1- İstanbul'un fethinden sonra imparatorluk sıfatı kazanmış bir devletin yeni sarayındaki mutfakların, önemi ve boyutları açısından fetihten önceki saray mutfaklarından farklı olması gerekir.

2- 1509 depremi sonrasında hazırlanan onarım çiziminde mutfak avlusunun Üçüncü Avlu'ya kadar uzandığı bilgisi verilmiştir. Fatih sonrasında II. Bayezid'in Topkapı Sarayı mutfaklarında ciddi bir inşai faaliyette bulunmadığı bilgisi de göz önünde bulundurulduğunda, bu büyüklükteki mutfak düzeninin Fatih döneminde tasarlanmış ve uygulanmış olma olasılığı yüksektir.

I. Dönem Restitüsyon Önerisinin Plan Özellikleri:

- Deniz cephesinde sıralanan mekanlardan plan şeması bakımından farklılık gösteren kuzeydeki üç kubbeli birimin (Z01, Z02 ve Z03), mutfaklardan farklı bir kullanım amacına sahip mekanlar olduğu söylenebilir. Bu üç birimin döşemesinin mutfaklara göre yaklaşık 50 cm daha yüksekte olması ve Z02 ile Z03 birimlerinin kubbelerinde ışıklıkların olması da bu fikri desteklemektedir. Kuzeydeki üç kubbeli birimin Üçüncü Avlu'daki büyük hamam külhanına bitişik konumda olduğu ve ışıklıklı kubbe tipinin genellikle hamam mekanlarında bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu birimlerin ilk dönemde hamam olarak kullanıldığı olasılığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca TSMA içindeki 1766 tarihli belgede mutfakların içinde yer alan bir hamamdan bahsedilmesi (Şekil B.7), Z01, Z02 ve Z03 mekanlarının özgün işlevinin hamam olduğu olasılığını desteklemektedir.
- Kuzeyde yer alan üç birimin dışında, Z04 mekanının da Fatih Dönemi mutfaklarının plan şemasına dahil olmadığı söylenebilir. Bu fikir, malzeme ve yapım tekniği itibariyle diğer mekanlardan farklı olması ve daha geç döneme (1686) ait bir gravürde dahi bugünkü kubbeli yapısından farklı şekilde düz çatılı

olarak betimlenmiş olmasıyla desteklenmektedir. Buna göre 1. dönem restitüsyonu plan önerisinde mutfakların 9 birimden oluşan bir düzenlemeye sahip olduğu söylenebilir.

- Mevcut durumu itibariyle Topkapı Sarayı mutfaklarının 15. yy'ın ilk çeyreğinde yapılmış Edirne Sarayı mutfakları ile benzerliklerinden faydalanılarak, mutfakların bu döneme ait plan şemasının Edirne Sarayı'nda olduğu gibi, kubbeli ana mekan ve önünde eğik çatılı bir ön mekan düzeninde olduğu söylenebilir.
- Fatih dönemine ait mutfaklarda ocakların konumu ile ilgili ara duvarlarda ve deniz cephesi duvarında olmak üzere iki ayrı görüş üzerinde durulabilir. Z11 ve Z13 mekanlarındaki mevcut ocak yerleri ve Edirne Sarayı mutfaklarındaki ocakların konumu dikkate alındığında, Fatih dönemi mutfaklarında ocakların ara duvarlarda yer aldığı olasılığı güçlenmektedir. Ayrıca ara duvar kalınlıklarının dış duvar kalınlıklarıyla hemen hemen aynı ölçülerde olması da bu olasılığı destekler niteliktedir.

I. Dönem Restitüsyon Önerisinin Cephe Özellikleri:

- Bu çalışma kapsamında Topkapı Sarayı'nın 15. ve 16. yy'ın ilk yarısındaki durumuna ilişkin yazılı ve görsel verilerin sınırlı olması nedeniyle kuzeybatı cephesinin restitüsyon önerisinde Edirne Saray mutfağının ön cephesinden faydalanılmıştır. Mevcut durumda üst kotta yer alan alçı pencereler, Fatih dönemine ait olmadığı bilgisi doğrultusunda çizimlerde gösterilmemiştir.
- Güneydoğu cephe duvarının restitüsyon önerisinde, Z12 ve Z13 mekanlarının Fatih devrinden kaldığı bilgisi[1] göz önünde bulundurularak, bu mekanlardaki cephe düzeni diğer mekanlarda da tekrarlanmıştır.

II. Dönem: 1574 yangınından 1766 depremi sonrasında yapılan onarıma kadar olan süreci tanımlayan II. Dönemde saray mutfakları pek çok müdahale geçirmiştir. II. Dönem restitüsyon önerisi, mutfakların 1574 tarihindeki yangın sonrası durumunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen kaynaklardan 1574 yangınının

[1] Ayverdi'nin Tac'üt Tevarih'ten naklettiği bilgi bu yöndedir.

ardından yapılan onarımda saray mutfaklarında yerleşim ve plan şemasına bir ölçüde müdahale edildiği anlaşılmaktadır.

Mutfaklar içinde bulunan ve 1574–1766 yılları arasına tarihlenen kitabelerden bu dönemde yapılan müdahalelere ilişkin bilgi edinmek mümkündür. 1970'li yıllarda yerinden sökülerek saray deposuna kaldırıldığı bilinen 1613–14 tarihli kitabe bunlardan biridir. Tezcan, bu kitabenin Z01 mekanının İkinci Avlu'ya bakan kapısının üst kısmında bulunduğunu, 1978 yılında kapının kapatılması ile kitabenin de kaldırıldığını ifade etmektedir. Üzerindeki kitabeye göre, 1613 yılında açıldığı düşünülen bu kapının yerinde günümüzde içi taş dolgulu bir kemer bulunmaktadır (Bkz. Bölüm 3.1.1 ve Şekil A.1). 1944 yılına ait fotoğraflarda ise, bu kapının mutfakların İkinci Avlu'ya bakan revaklarının bitiminde bulunan su maksemi ile bağlantılı olduğu görülmektedir (Şekil 4.12, 4.13). Mevcut verilere göre, 1. dönem restitüsyon önerisinde hamam olarak ön görülen Z01, Z02 ve Z03 mekanlarının 1613 yılında açılan bir kapı ile su makseminin bulunduğu bölüme bağlandığı söylenebilir.

Bu döneme ait bir başka onarım kitabesi de Z04 olarak isimlendirilen Helvahane'nin, Z03 mekanına açılan kapısı üzerinde bulunan 1699 tarihli kitabedir. Kapının 1699 yılında açıldığını gösteren bu kitabe dikkate alındığında, bu tarihe kadar kuzeydeki üç kubbeli kısmın (Z01, Z02 ve Z03) asıl mutfaklardan bağımsız olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen kaynaklar ve yapıda bulunan izler değerlendirildiğinde, 1699'dan 1766 onarımına kadar mutfakların bir müdahale geçirdiğine yönelik bilgi bulunamamıştır.

II. Dönem Restitüsyon Önerisinin Plan Özellikleri:

- İncelenen yazılı belgeler doğrultusunda 1574 yangını sonrasında, mutfak avlusunun Mimar Sinan tarafından İkinci Avlu'ya doğru 1,85 m genişletilerek, batı cephesine mutfak personeline ait koğuşların yeniden yapıldığı söylenebilir.
- Mimar Sinan'ın 1574 yangını sonrasında yaptığı uygulamada, kubbeli ana mekanların önünde yer alan ön mekanların üzerlerini örten eğik çatılı örtü kaldırılarak, tüteklikli birimler haline getirildiği söylenebilir. Yangın sonrasına ait

görsel kaynaklarda mutfakların tüteklikli olarak betimlenmesi bu fikri desteklemektedir.

- II. Dönem Restitüsyon önerisinde kubbeler ve kubbe üzerlerinde bulunan fenerlerin çiziminde, Mimar Sinan tarafından yapılan mutfaklarla aynı işleve sahip imaret yapılarından (Süleymaniye İmareti, Şehzade Külliyesi İmareti, Atik Valide Sultan İmareti ve Haseki Sultan İmareti) faydalanılmıştır. Bu yapılarda kubbe kasnaklarında pencereler olmadığı, mekan için gerekli olan ışığın kubbe üzerlerinde bulunan fenerlerden sağlandığı görülmüştür (Şekil 4. 18, 4. 19, 4. 20, 4. 21). Bu doğrultuda 2. Dönem Restitüsyon önerisinde kubbeler penceresiz ve fenerli olarak çizilmiştir.

Şekil 4. 18 Süleymaniye İmareti'nin kubbeleri

Şekil 4. 19 Şehzade Külliyesi İmareti'nin kubbeleri

Şekil 4. 20 Atik Valide Sultan İmareti'nin kubbeleri

Şekil 4. 21 Haseki Sultan İmareti'nin kubbeleri

II. Dönem Restitüsyon Önerisinin Cephe Özellikleri:

- Güneydoğu cephesinin bu döneme ait restitüsyon önerisinde Scarella'nın 1686 tarihli gravüründen faydalanılmıştır. Bu çizimde mutfakların deniz cephesinde güneyden itibaren dokuz kubbe ve çatılı bir birim görülmekte ve payandalar bulunmamaktadır. Payandaların daha geç bir dönemde eklendiği düşünülerek, bu cephede 1574 yangını sonrasında yapılan uygulamada payandaların mevcut olmadığı söylenebilir.
- Güneydoğu cephesinde Z06, Z07 ve Z08 mekanlarının ocakların bulunduğu, sonradan bu ocakların bacalarının kapatılarak pencereye dönüştürüldüğü

yapıdaki izlerden anlaşılmaktadır. Scarella'nın 17. yüzyıl çiziminde görülen her birimdeki tek pencere düzeni, bu mekanlar olduğu bilinen ocak yeri ve ocak bacalarının 1574 onarımı sonrasında pencereye dönüştürülmüş olduğunu göstermektedir.

- Kuzeybatı cephesinin 1574 yangını sonrasında tüteklikli ön mekanların eklenmesi nedeniyle kısmen yenilendiği söylenebilir. Bu cephenin mevcut durumda üst pencere denizlik seviyesine kadar daha düzenli olan taş duvar örgü tekniğinin üst kısımda farklılaştığının gözlenmesi de bu fikri desteklemektedir. Buna göre üst pencerenin denizlik seviyesinden altındaki duvar örgüsünün 1574 onarımından önceki döneme ait olduğu söylenebilir.

III. Dönem: III. Dönem restitüsyon önerisi, mutfakların 1766 onarımından sonraki durumunu göstermektedir. Bu döneme ait arşiv belgelerinden mutfakların depremde önemli derecede hasar gördüğü ve deprem sonrasında yapılan onarımlarda kubbe ve kemerlerin kısmen yenilendiği bilgisine ulaşılmaktadır.

1766 onarımından 1939–1944 onarımına kadar olan III. dönem, Topkapı Sarayı'nın önceleri kısa sürelerle, yüzyıl ortasında ise tamamen terk edilerek sadece çok özel törenlerde kullanıldığı bir dönemdir. Dolayısı ile saray mutfaklarında önemli bir değişikliği gerektirecek işlevsel bir neden yoktur. 1939–44 yıllarındaki onarımlarda ise; terk edilmişlik, bakımsızlık ve 1894 depremi gibi sebeplerle onarıma muhtaç durumda olan saray mutfaklarında, taşıyıcı sistem desteklerinde ve malzemede kısmi değişiklikler yapılmıştır.

III. Dönem Restitüsyon Önerisinin Plan Özellikleri:

- 1766 onarımından yaklaşık yüz yıl sonra (1856) Topkapı Sarayı'nın terk edildiği ve 1939–1944 onarımına kadar herhangi bir onarım geçirmediği bilgisine dayanarak, mutfakların günümüzdeki durumuna en yakın halini 1766 onarımı sonrasında aldığı söylenebilir.
- Arşiv belgelerine göre deprem sırasında kubbeleri yenilenen mekanlar, Has Mutfak (Z12 ve Z13), Kapı Ağası Helvahane Mutfağı (Z10), Hazinedarbaşı Mutfağı (Z09), Divan Mutfağı (Z06) ve (Z04 ve Z05) dir (Bkz. Şekil 4. 22). 1766 onarımında

sonra 1939-1944 onarımına kadar mutfakların başka bir onarım geçirmediği göz önünde bulundurulduğunda, III. Dönem Restitüsyon Önerisinde kubbeler günümüzdekine benzer şekilde çizilmiştir.

- 1766 yılına ait arşiv belgelerinde Kapı Ağası Mutfağı (Z10) ve Hazinedarbaşı Mutfağı'nda (Z09) bulunan fırınların tamirinden bahsedilmektedir. Günümüzde bu mekanlarda fırın ya da ocak benzeri pişirme üniteleri bulunmamasına karşın, güneydoğu duvarlarında bulunan izlerin (Bkz. Şekil A. 86, A. 94), sonradan içleri doldurulmuş ve pişirme amaçlı kullanılan nişlere ait olma olasılıkları vardır. Benzer izler Z08 ve Z11 mekanlarında da bulunmakla birlikte, mevcut durumda Z06 ve Z07 mekanlarının güneydoğu duvarında birer niş ve kubbede kapatılmış birer baca çıkışı bulunmaktadır. Yapı üzerindeki izler dikkate alındığında, 1766 yılında Has mutfak (Z12 ve Z13) dışındaki mutfak birimlerinin güneydoğu duvarlarında *"furun"* olarak adlandırılan bir pişirme ünitesi olduğu söylenebilir.
- Tahsin Öz'ün 1939–1944 onarımı öncesinde mutfakların durumu ile ilgili verdiği bilgilerden yola çıkılarak, 1766 onarımı sırasında kubbe ayaklarının 3 sıra tuğla + 1 sıra taş almaşık duvar ile kaplanarak kesitlerinin genişletildiği söylenebilir.

III. Dönem Restitüsyon Önerisinin Cephe Özellikleri:

- Güneydoğu cephesindeki payandaların 1686 tarihli Scarella çiziminde ifade edilmemiş olması, bu tarihten itibaren mutfakların geçirdiği en kapsamlı müdahale olan 1766 onarımı sırasında yapılmış olma olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca 2009–2011 yılındaki onarım çalışmaları sırasında iç mekanlarda döşemelerde yapılan sınırlı kazılarda ortaya çıkan gergilerin de bu payandalarla ilişkili olarak yapıldığı olasılığı araştırılması gereken bir konudur.
- Kuzeybatı cephesinde, tütekliklerin alt kısmında geniş bir saçak olduğu bilgisi, 1766 sonrasına ait incelenen görsel kaynaklarla desteklenmektedir. Ayrıca mevcut durumda cephede bulunan yaklaşık 15 x 15 cm ölçülerindeki oyukların bu saçağın desteklerine ait olma olasılığı güçlüdür.
- Tütekliklerin ve kubbe üzerlerinde bulunan fenerlerin çiziminde 18. yy'ın son çeyreğine ve 19. yy'ın ilk yarısına ait görsel kaynaklardan faydalanılmıştır. Tahsin

Öz tüteklik ve fenerlerin günümüzdeki halini, I. Abdülmecid zamanında konulan büyük dökme ocakların sac borularının kubbe delinerek çıkarılması sonucunda aldığını belirtmektedir. Fossati'nin 1852 (I. Abdülmecid dönemi) tarihli çiziminde tütekliklerin günümüzdekine benzer şekilde ifade edilmiş olması da bu düşünceyi destekler niteliktedir.

BÖLÜM 5

RESTORASYONA YÖNELİK MÜDAHALE KARARLARI

Çeşitli dönemlerde bir çok müdahale geçiren Topkapı Sarayı mutfaklarının geçirdiği en son ve kapsamlı restorasyon 2009–2011 yılları arasında yapılmıştır. Yapıya ilişkin önerilecek müdahalelerin pek çoğu bu restorasyonda gerçekleştirildiğinden, bu bölümde 2009–2011 restorasyonu sırasında yapılan müdahalelerden ve bu müdahalelere rağmen yapıya ilişkin çözümlenemeyen sorunlardan bahsedilecektir.

Bu restorasyonda yapılan müdahaleler, yapının zaman içinde yapılmış yanlış müdahalelerin izlerinden ve özgün olmayan eklerden ayıklanması, yapının özgün mimari özelliklerini yansıtan elemanlarının korunmasına yöneliktir. Ayrıca iç mekanda ve cephelerde zamanın yıpratıcılığına bağlı olarak malzemelerde meydana gelen bozulmalara karşı koruyucu önlemler alınmasına da önem verilmiştir.

2009-2011 restorasyonu kapsamında gerçekleştirilen müdahaleler, ilk olarak üst yapıda (kubbe ve tüteklikler), ardından iç mekan ve cephelerde tamamlanmıştır.

5.1 Üst Yapıda Yapılan Müdahaleler

1. Öncelikle kubbe ve tütekliklerin yıpranmış kurşun kaplamaları, işlevini yerine getiremez durumda olduğundan sökülerek izabeye gönderilmiştir (Şekil C.1).
2. Eski kurşun kaplamalar kaldırıldıktan sonra kubbelerde üstte 5-6 cm kalınlığındaki çamur sıva ve altta 3-4 cm kalınlığında çimento sıva olmak üzere iki farklı sıva tabakası

olduğu görülmüştür (Şekil C.2). Kubbeler ile çimento sıvalı olan fener ve tütekliklerin yüzeylerinin tamamı raspa edilmiştir[1] (Şekil C.3).

3. Sıva raspası sonucunda kubbe ve tütekliklerde farklı genişlikte çatlaklar gözlenmiş[2] ve çatlağın genişliğine göre farklı onarım teknikleri kullanılmıştır. Buna göre;

- Kılcal çatlaklar, *Alberia Illisione* adı verilen dolgu malzemesi kullanılarak enjeksiyon yöntemi ile doldurulmuştur[3] [54].
- 5 cm'ye kadar olan orta genişlikteki daha önemli çatlakların onarımında ise, enjeksiyon yöntemine ek olarak paslanmaz çelik çubuklarla[4] çatlağa dik yönde dikişler atılmıştır.

4. Çatlakların onarımı tamamlandıktan sonra, ana mekanları örten kubbeler öncelikle 3–4 cm kalınlığında horasan harcı, ardından 5–6 cm kalınlığında çamur harcı ile sıvanmış, son olarak izabeden gelen kurşun ile kaplanmıştır. Tütekliklerde ise, sekizgen kaide, horasan harcı ile sıvandıktan sonra kurşun ile kaplanmış, baca kısmına iki kat horasan sıva uygulanmıştır. Ayrıca baca üstlerine kurşun kaplamalı koruma çatısı yapılmıştır.

---

[1] Bu aşamada yapının olası bir depremde göreceği zararları en aza indirmek amacıyla, restorasyonu yürüten firma tarafından kubbe ve tütekliklerden malzeme örnekleri alınarak laboratuar ortamında incelenmiş ve yapının bilgisayarda hazırlanan üç boyutlu modellemesi üzerinde dayanıklılık testleri yapılarak deprem performans tablosu çıkarılmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre, yapının olası bir depremde genel bütünlüğünü koruyacağı ancak birtakım bölgesel hasarlar göreceği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle deprem yükünün etkisiyle tütekliklerin sekizgen kaidesi ile birleştiği kısımdan kırılarak devrileceği ön görülmüştür (Şekil C. 4). Bunu engellemek için tütekliklerde iki farklı güçlendirme yöntemi önerilmiştir. Bunlardan ilki, tütekliklerin ve oturduğu sekizgen kaidenin bazalt fiber ile sarılarak üzerinin sıva ile kapatılmasıdır (Şekil C. 5). İkinci yöntem ise, bacanın kubbe ile birleşim yerlerine çelik bir yelek giydirilmesi ve geri kalan kısmın çelik profiller yardımıyla desteklenerek bu çelik yeleğe bağlanmasıdır (Şekil C.6). Performans Analizi Raporunda (PAR) belirtilen güçlendirme önerilerine karşın, 2009-2011 restorasyonu sırasında tütekliklerin güçlendirilmesine ilişkin bir uygulama yapılmamıştır [54].

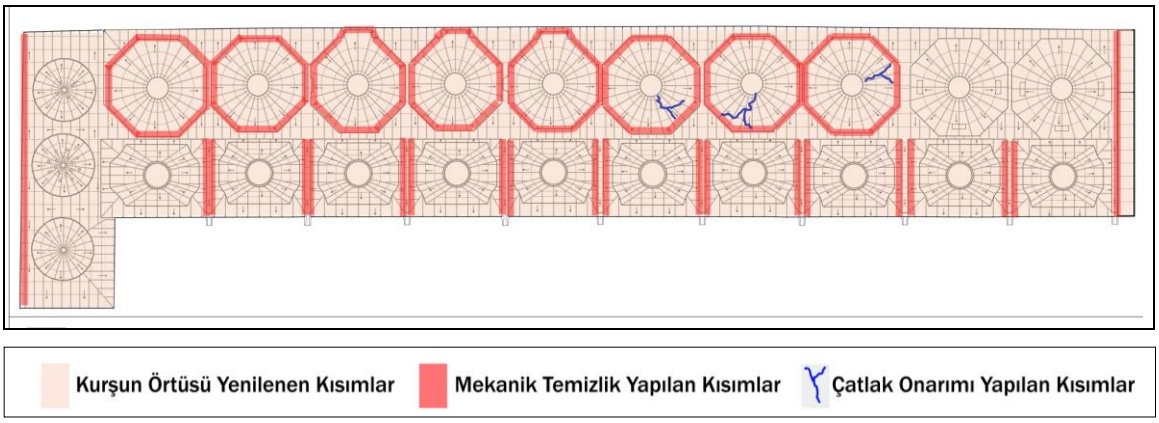
[2] Yüklenici firma tarafından hazırlatılan PAR'na göre, kubbe üzerindeki diagonal çatlakların, güneydoğu duvarının sismik faaliyet altında dışa doğru hareketi sonucunda oluştuğu belirtilmektedir [54].

[3] Bu uygulamada, çatlağın her iki yanında veya altında delikler açılarak, dolgu malzemesi ile çatlağa enjeksiyon yapılmakta, malzeme çatlaktan taşıncaya kadar işlem devam etmektedir.

[4] Dikiş işleminde kullanılacak çelik çubuklar 40-60 cm uzunluğunda olup, çatlağın iki tarafından içeri 10 cm gireceği düşünülerek U şeklinde bükülmüştür.

5. Kurşun işlerinin tamamlanmasının ardından, kubbe kasnaklarındaki onarım işlerine başlanmıştır. Öncelikle kesme taş örgülü diğer kubbe kasnaklarından farklı olan, Z12 ve Z13 mekanlarının çimento sıvalı kubbe kasnaklarında raspa yapılmış ve bu iki kubbe kasnağının tuğla örgülü olduğu görülmüştür (Şekil C. 7). Tuğla örgülü yüzeylerin derzlerindeki çimento harcı temizlendikten sonra, kubbe kasnağı horasan harcı ile iki kat sıvanmıştır.

6. Kesme taş örgülü kubbelerin kasnaklarında ise, öncelikle tel fırça ile tüm yüzeyler temizlenmiş, ardından yüzeyleri çeşitli nedenlerden dolayı aşınmış veya zarar görmüş olan taşların onarımı yapılmıştır. 5 cm'den az olan aşınmalarda tümleme, 5 cm'den fazla olanlarda çürütme işlemi yapılarak yeni taşlar kullanılmıştır.

Şekil 5. 1 Üst yapıda gerçekleştirilen müdahaleler

5.2 İç Mekanda Yapılan Müdahaleler

5.2.1 Duvarlar ve Taşıyıcı Ayaklarda Yapılan Müdahaleler

1. Tüm mekanlarda duvar yüzeylerindeki çimento sıvalar raspa edilmiş, kesme taş ayakların yüzeylerine akıtılarak bulaştırılmış olan çimento şerbeti ve boya kalıntıları bistüri yardımıyla temizlenmiştir (Şekil C.8-9).

2. Sıva raspası sonucunda duvar ve taşıyıcı ayaklarda çıkan çatlaklar, çatlak genişliğine göre farklı şekilde onarılmıştır.

- Kılcal çatlaklar, daha önce kubbede yapıldığı gibi enjeksiyon yöntemi ile doldurulmuştur.

- Genişliği 5 cm'den büyük olan çatlaklarda, açıklık çürütme yöntemi ile genişletilmiş ve boşluk duvar örgüsüne uygun malzeme ile doldurulmuştur (Şekil C.10).

3. Çatlak onarımları tamamlandıktan sonra yanık izleri görülen taş yüzeylerde kimyasal temizlik yapılmıştır. Tamamen karbonlaşmayıp kararan taş yüzeyler öncelikle çeşme suyu ile ıslatılıp doygun hale getirilmiştir. Ardından bu yüzeylere havlu kağıt ile *AB 57* adı verilen kimyasal temizleyici sürülmüş ve polyetilen naylon ile kapatılarak[1] beklemeye bırakılmıştır (Şekil C.11-12). Uygulanan yüzeyin kirlilik oranına göre farklı bekleme süreleri verilmiştir. Ortalama 4 ya da 8 saat olan bekleme süresi, yoğun karbonlaşma görülen Z12 mekanının güneydoğu duvarı ile Z13 mekanının güneydoğu ve güneybatı duvarlarında 24 saate kadar uzamıştır.

4. Taş yüzeylerin kimyasal maddelerden arındırılması aşamasında, bol su kullanmak mümkün olmadığından, hem tuzların giderilmesi, hem de kuruma esnasında yüzey lekelenmelerinin önüne geçmek için havlu kağıt ile saf su kompresi yapılmış ve yüzeyler tamamen kuruyana kadar havlu kağıtlar duvarda kalmaya devam etmiştir (Şekil C.13-14).

5. Yüzeyinde hafif toz olan taş ve tuğla örgülü yüzeyler için yalnızca havlu kağıt ile saf su kompresi yapılmıştır (Şekil C.15).

6. Tüm duvar ve taşıyıcı ayakların çimento harçlı derz dolguları temizlenmiştir (Şekil C.16).

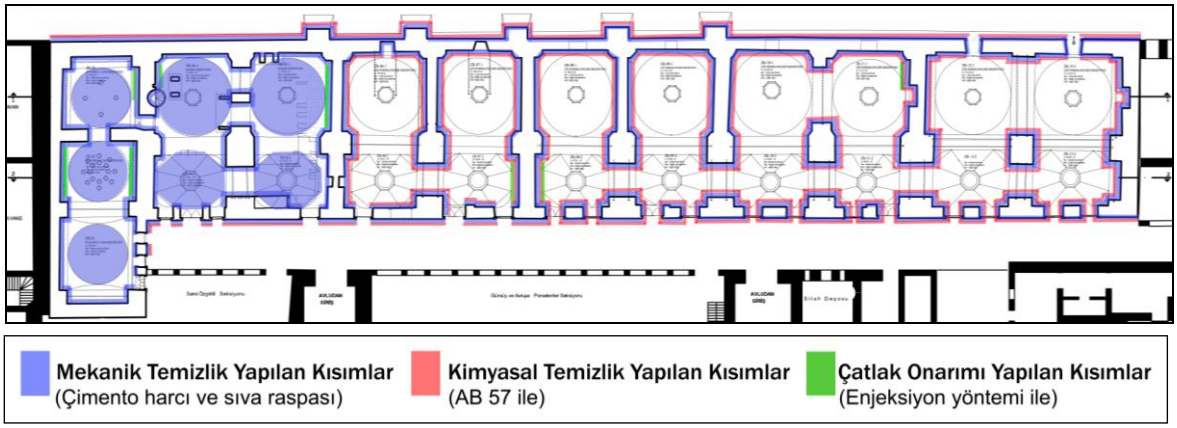
7. Kimyasal ve mekanik temizlik tamamlandıktan sonra, yüzey aşınmaları ve malzeme kayıpları görülen taşların onarımı yapılmıştır. 5 cm'den az malzeme kaybı görülen yüzeylerde taşın doğal rengine uygun tümleme yapılmış, 5 cm'den fazla olan malzeme kayıplarında ise, çürütme tekniği uygulandıktan sonra genişletilen boşluğa yeni taş yerleştirilmiştir (Şekil C.17). Üzerinde alçı ve çimento dolgular bulunan taşlarda ise, bu uygulamalar sökülmüş, taş tozu ve kireç karışımından oluşan malzeme ile tümleme yapılmıştır.

[1] Kimyasal malzeme sürülen yüzeylerin polyetilen naylon ile kapatılmasının sebebi, sürülen kimyasal malzemenin uçmasını engellemektir [54].

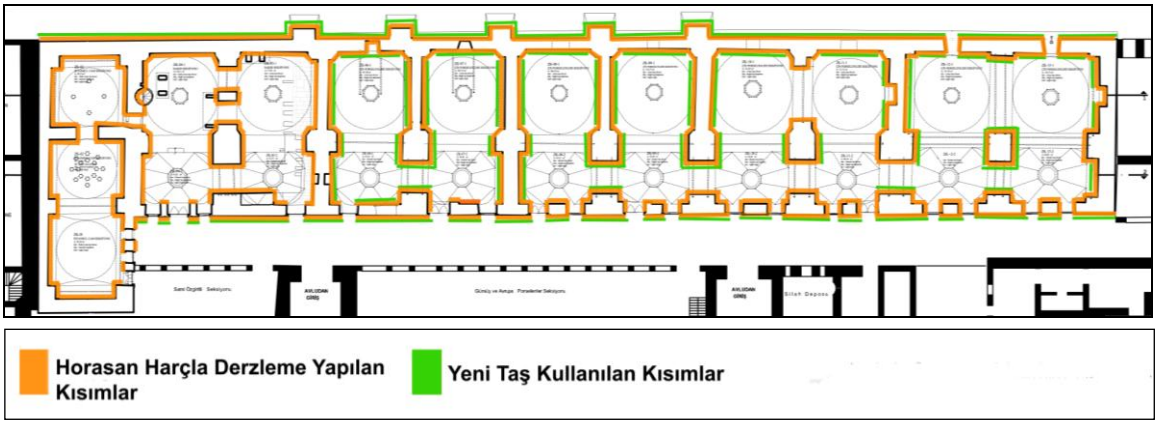
8. En son aşamada duvar ve taşıyıcı ayak yüzeylerine, taş tozu ve kireç karışımından oluşan yeni derz dolgusu yapılmıştır.

9. Z04 mekanının kuzeydoğu duvarında çini konservasyonu yapılmış ve sırasıyla şu işlemler uygulanmıştır:

- Duvarda bulunan tüm çinilerin envanteri çıkarılarak, numaralandırılmıştır (Şekil C.18).
- Numaralandırılan çinilerden düşme tehlikesi olanlar konservasyonu yapılmak üzere sökülmüştür (Şekil C.19).
- Sökülen çinilerin bisküvisine yapışmış olan çimento harçları temizlendikten sonra kırılmış çini parçaları sırlanarak yapıştırma harcı ile birleştirilmiştir (Şekil C.20-21).
- Konservasyonu tamamlanan çinilerin yapışacağı duvar yüzeyi, yapıştırma için uygun duruma getirilmiş, çini sökümü sırasında duvarda oluşan boşluklar, tuğla ile doldurulmuştur (Şekil C.22-23).
- Çiniler duvara yapıştırıldıktan sonra derz dolguları yapılmıştır. Ardından motifleri kısmen kaybolmuş kısımlarda çini boyası ile tümlemeler yapılarak, son aşamada tüm yüzeye şeffaf koruyucu astar sürülmüştür.
- Ayrıca bu duvarda bulunan ocağın çimento sıvalı yüzeyi raspa edilerek, hidrolik kireç sıva ile sıvanmıştır (Şekil C.24).

Şekil 5. 2 İç mekanda gerçekleştirilen müdahaleler

Şekil 5. 3 İç mekanda gerçekleştirilen müdahaleler

5.2.2 Kemer ve Kubbelerde Yapılan Müdahaleler

1. Z01, Z02, Z03, Z04 ve Z05 mekanlarında kubbe ve kemerler çimento sıvalı olduğundan öncelikle sıva raspası yapılmıştır (Şekil C.25). Ardından tuğlaların üzerine yapışan çimento sıva temizlenmiş ve çimento harçlı derzler sökülmüştür. Kılcal çatlakların enjeksiyon yöntemiyle doldurulmasından sonra, horasan harçlı yeni derz uygulaması yapılmıştır.

2. Z06, Z07, Z08, Z09, Z10, Z11, Z12 ve Z13 mekanlarındaki kubbe ve kemerlerdeki tuğlaların zarar göreceği düşünülerek, horasan harcı görünümlü fakat çimento bağlayıcılı derzler sökülmemiştir. Yalnızca tuz kristallenmesi görülen bölgeler mekanik yöntemlerle temizlenmiş, diğer bölgelerde elektrik süpürgesinin yumuşak ucuyla toz alma işlemi gerçekleştirilmiştir.

5.3 Cephede Yapılan Müdahaleler

5.3.1 Kuzeybatı Cephesinde Gerçekleştirilen Müdahaleler

1. Mutfak avlusuna bakan kuzeybatı cephesinde, öncelikle mekanik temizlik yapılmıştır. Çimento harçlı derz dolguları sökülerek, taşların yüzeyi tel fırça ile temizlenmiştir (Şekil C.27).

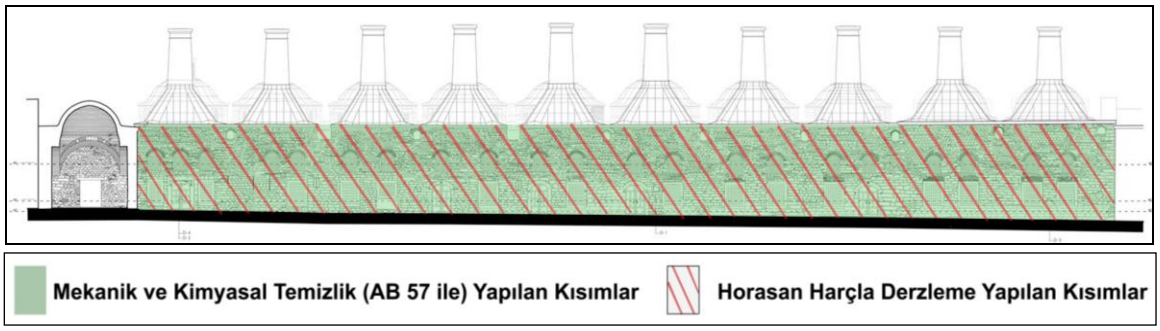
2. Cephede bulunan mermer kitabeler ile Z04 mekanının giriş kapısının mermer sövelerinin temizliğinde AB 57 adı verilen kimyasal malzeme kullanılmıştır.

3. Mekanik ve kimyasal temizliğin tamamlanmasının ardından cephe yüzeyi atomize su püskürtme yöntemi ile yıkanmıştır (Şekil C.28).

4. Yıkama işlemleri tamamlandıktan sonra, en son aşamada ise horasan harcı ile derz dolguları yapılmıştır (Şekil C.29).

5. Mutfak avlusundan girişi sağlayan demir kapıların yüzeyleri raspa edildikten sonra antipas ve yeni boya sürülmüştür.

6. Mutfak avlusuna bakan tüm pencerelerin doğramaları çıkarılmış, mevcut doğramalara uygun detayda yeni ahşap doğramalar takılmıştır.

Şekil 5. 4 Kuzeybatı cephesinde gerçekleştirilen müdahaleler

5.3.2 Güneydoğu Cephesinde Gerçekleştirilen Müdahaleler

1. Öncelikle tüm cephe atomize su püskürtme yöntemi ile yukarıdan aşağıya doğru yıkanmıştır (Şekil C.30-31).

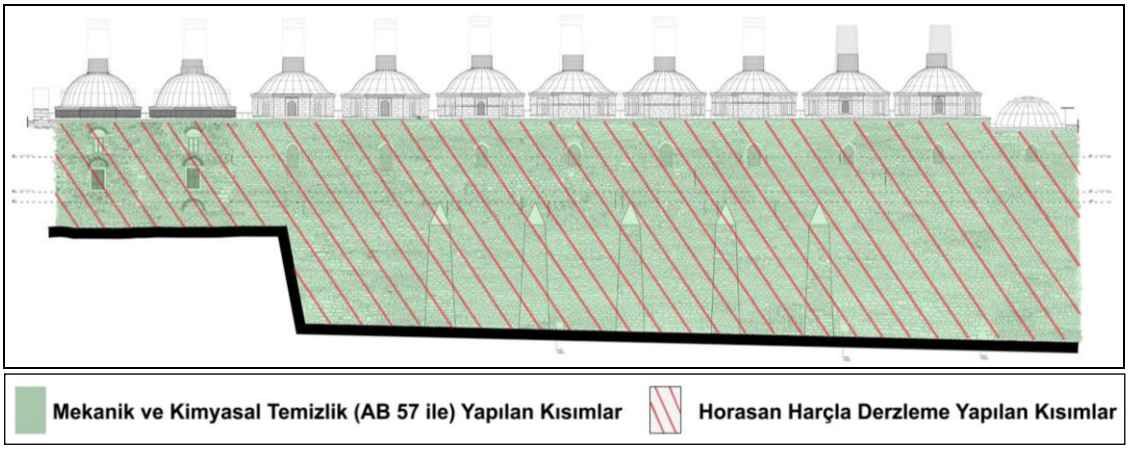
2. Cephedeki yoğun bitkilenme sorununun çözülebilmesi ve yoğun kirlilik görülen taşların temizlenebilmesi için belirli bölgelere kimyasal temizleyici sürülmüş ve üzeri polyetilen naylonla kapatılmıştır (Şekil C.32). Kimyasal temizlik sonrasında cephe yeniden atomize su püskürtme yöntemi ile yıkanmıştır.

3. Kimyasal temizlik tamamlandıktan sonra cephede çimento harçlı derz dolgular sökülmüştür[1] (Şekil C.33).

[1] Bu aşamada güneydoğu duvarının kalınlığını ölçmek amacıyla yapılan sondajda, arazi kotu seviyesinde 9.00 m kalınlığa sahip olan duvarın, üst kotlara çıkıldıkça incelerek 110 cm'e kadar düştüğü saptanmıştır [54].

4. 5 cm'den az malzeme kayıplarında tümleme yapılmış, 5 cm'den fazla malzeme kayıplarında ise yeni taş kesilip, horasan harcı kullanılarak yerleştirilmiştir (Şekil C.34).

5. En son aşamada horasan harcı ile yeni derz dolgusu yapılmıştır.

Şekil 5. 5 Güneydoğu cephesinde gerçekleştirilen müdahaleler

5.4 Değerlendirme

2009 yılında başlayıp 2011 yılında tamamlanan ve büyük ölçüde bu araştırma süreci ile çakışan restorasyon uygulaması sırasında, yapının zaman içinde yapılmış yanlış müdahalelerin izlerinden ayıklanması gibi günümüz restorasyon anlayışına uygun bir amaç benimsenmiştir. Sıva yapılması ve derzleme gibi işlemlerde ve çini restorasyonunda geleneksel malzeme ve yapım teknikleri kullanılmıştır. Yapıda gerçekleştirilen müdahalelerde doğru malzeme kullanılmış olmasına karşın, bazı kısımlarda yapılan uygulama hataları yapıda nem alma ve bitkilenme gibi sorunların giderilememesine ve uygulama sonrasında da devam etmesine neden olmuştur.

Yoğun bitkilenme sorunu görülen kısımlardan birisi, Marmara Denizi'ne bakan güneydoğu cephesidir. Bu cephe restorasyon sırasında aylandız bitkileri ve yosunlardan arındırılmış olmasına karşın, restorasyondan yaklaşık altı ay sonra derz aralarından yeni bitkilerin filizlendiği görülmüştür. Bu durum restorasyon sırasında uygulama adımlarının yanlış takip edilmesinden kaynaklanmaktadır. Şekil C.32'de görüldüğü üzere, güneydoğu cephesindeki uygulama sırasında çimento sıva kalıntıları henüz temizlenmeden, AB 57 ile kimyasal temizlik işlemi yapıldığı için bitkilenme sorununun

çözümünde verimli sonuç alınamamıştır. Ayrıca teknik bilgi bakımından yetersiz bir işçilikle, yanlış mevsimde uygulama yapılması da göz önünde bulundurulduğunda, uygulama için ayrılan kaynakların verimli kullanılmadığı söylenebilir.

Yapıda görülen bir diğer önemli sorun ise, iç mekanlarda deniz cephesine bakan tüm duvarlardaki yoğun nemdir (Bkz. Pafta No 60). Uygulamanın tamamlanmasının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına karşın, duvarların nem almaya devam etmesi, nem sorununun kaynağının yeterince araştırılmadan uygulama yapılmasından ileri gelmektedir.

Restorasyon sırasında çözümlenemeyen sorunlardan bir diğeri, özgün durumda ocak bulunduğu düşünülen Z06, Z07 ve Z08 mekanlarının güneydoğu duvarları ile mevcut durumda ocak bulunan Z11 ve Z13 mekanlarının güneybatı duvarlarındaki yoğun is ve kirdir. Bu mekanların duvarlarında kimyasal temizlik yapılmış olmasına karşın, kirlenme sorunu devam etmektedir.

Sonuç olarak, 2009-2011 restorasyon uygulaması, yapının özgün olmayan eklerden ve zaman içinde yapılmış yanlış uygulamaların izlerinden (çimento sıva, çimento harçlı derz uygulaması vb.) ayıklanması bakımından amacına ulaşmış olup, geleneksel yapım tekniği ve malzeme kullanımı bakımından başarılı bir uygulamadır. Buna karşın, uygulamaya ilişkin teknik şartnamede belirtilen iş süresinin kısıtlı olması nedeniyle, uygulama sırasında döşeme ve duvarlarda yapılan araştırmalarda saptanan ve restitüsyona kaynak oluşturacak veriler yeterli derecede incelenememiştir. Dolayısıyla yapılan restorasyon uygulaması, mutfakların geçmişten günümüze ulaşan yapılaşma sürecini kısmen de olsa aydınlatacak verilerin incelenmesi bakımından amacına ulaşamamıştır.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunun güneydoğu cephesini tümüyle sınırlayan saray mutfakları, etkileyici mimarisi ile sarayın Marmara Denizi yönündeki silüetinde Fatih Köşkü'nün devamında konumlanmış olması nedeniyle, Selçuklular'dan Osmanlılar'a kadar devam eden yemek yeme ve yedirmenin sultana bağlılık sembolü olarak kabul edildiği bir geleneğin saray mimarisine yansımış bir göstergesi niteliğindedir.

Yapımına Fatih döneminde başlanan ve sultanın Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasına kadar yaklaşık dört asır boyunca sultan, sultanın yakınları ve saray halkı için yemek hazırlanmak üzere kullanılan Mutfaklar, asıl mutfak binası, mutfak personeline ait koğuşlar, aşçılar mescidi, kiler ve yağhane gibi pek çok yapının bir araya gelmesinden oluşan büyük bir yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğu, İkinci Avlu'ya üç kapı ile bağlanan kuzeydoğu-güneybatı yönünde konumlanmış dar ve uzun bir mutfak avlusunun her iki yanında yer alacak şekilde planlanmıştır.

Mutfak avlusunun Marmara Denizi'ne bakan güneydoğu tarafında yer alan asıl mutfak binası, on birimden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Her birim, önde bir geçiş ve hazırlık bölümü niteliğinde olan tüteklikli bir mekan ve arkasında ona doğrudan bağlantılı, yemeklerin pişirildiği kubbeli bir mekandan oluşmaktadır. Güneyden itibaren ilk altı birim, tüteklikli ön mekânlarından birbirlerine geçişlidir. Ardından gelen dört birim de ikişer ikişer olmak üzere, yine ön mekanlarından birbirlerine geçişlidir.

Restitüsyona ilişkin incelenen belgelerde, mutfak birimlerinin, kuzeyden güneye yükselen hiyerarşik bir düzen içinde işlevlendirildiği ve her birimin hizmet verdiği kişiye göre adlandırıldığı görülmüştür. Buna göre, güneyden itibaren ilk iki birim "Has Mutfak"; üç, dört ve beşinci birimler "Enderun Mutfağı"; altı, yedi ve sekizinci

birimler ”Harem ve Birun Mutfağı”; dokuz ve onuncu birimler ise saray tatlılarının hazırlandığı “Helvahane” olarak kullanılmaktadır.

Restitüsyona ilişkin incelenen yazılı ve görsel belgeler doğrultusunda mutfakların yapıldığı tarihten günümüze kadar birçok müdahale geçirdiği ve bu müdahalelerden bazılarının yapının plan özelliklerini değiştirmeye yönelik olduğu saptanmıştır. Yapının geçirdiği müdahaleler ve 3. Bölümde incelenen yapının mevcut durumuna ilişkin veriler değerlendirildiğinde mutfakların üç dönemli bir değişim sürecinden geçtiği belirlenmiştir. Buna göre; yapının inşa edildiği tarihten 1574 yangını sonrasında Mimar Sinan’ın yaptığı onarıma kadar **I. Dönem,** 1574 onarımından 1766 depremi sonrasında yapılan onarıma kadar **II. Dönem,** 1766 depremi sonrasında yapılan onarımdan 1944 yılında T. Öz’ün yaptığı onarıma kadar **III. Dönem** olarak adlandırılmıştır.

I. Dönem restitüsyon önerisinde, Fatih dönemi mutfaklarının durumu gösterilmiştir. Bu dönemde mutfaklara ilişkin bilgi veren yazılı ve görsel kaynakların sınırlı oluşu nedeniyle, pişirme mekanının saray içindeki konumu ve plan özellikleri bakımından Topkapı Sarayı Mutfakları’nın prototipini oluşturan Edirne Sarayı mutfaklarından faydalanılmıştır. Ancak imparatorluk sıfatı kazanmış bir devletin yeni sarayındaki mutfakların, önemi ve boyutları açısından daha farklı olması gerektiği göz önünde bulundurularak, dokuz birimden oluştuğu öngörülmüştür.

II. Dönem restitüsyon önerisinde, mutfakların Mimar Sinan’ın yaptığı 1574 onarımından sonraki durumu gösterilmiştir. Arşiv belgeleri ve tarih yazmalarından elde edilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, 1574 yangını sonrasında mutfaklarda geniş kapsamlı bir müdahale gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapının bu dönemdeki durumunu saptamak için, 16. ve 17. yy’a ait görsel kaynaklardan faydalanılmış, ayrıca analoji yöntemine başvurularak, aynı dönemde Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş imaret binaları incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda mevcut durumda diğer mutfak birimlerinden farklı olan en güneydeki iki birimin (Has Mutfak), kubbe tipi ve pencere düzeni bakımından, Mimar Sinan’ın diğer imaret binalarıyla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle 2. Dönem restitüsyon önerisinde, en güneyde bulunan iki birimden faydalanılarak, diğer birimler çizilmiştir.

III. Dönem restitüsyon önerisi, mutfakların 1766 onarımından sonraki durumunu göstermektedir. 1766 onarımından sonra 1939–1944 müdahalelerine kadar mutfakların başka bir onarım geçirmediği belirlendiğinden, III. Dönem Restitüsyon çizimlerinde yapı günümüzdeki durumuna benzer şekilde ifade edilmiştir. Bu döneme ait arşiv belgelerinden mutfakların 1766 depreminde önemli derecede hasar gördüğü ve deprem sonrasında yapılan onarımlarda kubbe ve kemerlerin kısmen yenilendiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Mutfaklarda son yapılan restorasyon 2009–2011 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu restorasyon sırasında, yapılan gözlemlere dayanarak, yapının zaman içinde yapılmış özgün olmayan eklerden ayıklanması ilkesinin benimsendiği söylenebilir. Ancak gerçekleştirilen müdahalelerin birçoğunda geleneksel yapım tekniklerine uygun doğru malzemeler kullanılmış olmasına karşın, bazı kısımlarda yapılan uygulama hataları yapıda nem alma, bitkilenme gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anıt eser sınıfında yer alan ve Klasik Osmanlı mimarisinin izlerini taşıyan böylesine önemli bir yapının restorasyonu sırasında doğru uygulamalar yapılması, yapının ömrü için hayati bir öneme sahiptir.

Restorasyon sonrasında Topkapı Sarayı Müzesi'nin bir bölümü olarak kullanılmaya devam edilecek olan Mutfaklar, hizmet yapıları sınıfında olmasına karşın, kullanım amacını yansıtan sade bir mimariye sahip olması bakımından Topkapı Sarayı'nın değerli yapılarındandır. Bu nedenle bundan sonra yapılacak müdahalelerde yapının sağlamlaştırılması ve yaşatılması amacına hizmet etmek üzere uygulamayı yürüten ekiplerin teknik bilgilerinin en üst seviyede olması ve çalışmaların titizlikle yürütülmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

[1] Aslanapa, O., (1949). Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[2] Evliya Çelebi, (1682). Seyahatname; Çeviren: Danışman, Z., (1993). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Zuhuri Yayınevi, İstanbul.

[3] Demircanlı, Y.Y., (1989). İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

[4] Ayverdi, E.H., (1974). Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

[5] Osman, R., (1957). Edirne sarayı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[6] Kazancıgil, R., (1994). Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne.

[7] Bilge, S., (1998). Osmanlı İmparatorluk Dönemi Saraylarında Mutfaklar, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[8] Kuban, D., (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

[9] Necipoğlu,G., (2007). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

[10] Matrakçı Nasuh (1564), Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han; Yayına Hazırlayan: Yurdaydın, H. G., (1976). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[11] Tezcan, H., (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

[12] Sözen,M., (1998). Bir İmparatorluğun Doğuşu - Topkapı Sarayı, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul.

[13] Akozan, F. ve Eldem, S.H., (1981). Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

[14] Konyalı, A., (2000). Topkapı Sarayı, Akbank Yayınları, İstanbul.

[15] Öz, T., (1949). "Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları", Güzel Sanatlar Dergisi, 6: 30-48.

[16] Sakaoğlu, N., (2003). Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun, Creative Yayıncılık, İstanbul.

[17] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (2010). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Yayın No: 108, İstanbul.

[18] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (1998). 7 Numaralı Mühimme Defteri (1567- 1568), Yayın No: 37, Ankara.

[19] BOA, KK Tasnifi, Defter No: 1770: 30, 31, 34, 35, 36, 42, 47, 50, 52, 69, 71, 76, 79, 82.

[20] BOA, TSMA Defterleri, Defter No: 7722: 10.

[21] BOA, TSMA Defterleri, Defter No: 7722: 12.

[22] BOA, BŞM Defterleri, Defter No: 3807: 2-5.

[23] Bilgin, A., (2004). Osmanlı Saray Mutfağı (1453–1650), Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.

[24] Refik, A. (1998). "Fatih Devrine Aid Vesikalar", TOEM, 9: 1-59.

[25] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 23: 1.

[26] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 6196: 19.

[27] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 6196: 43.

[28] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 893: 6.

[29] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 7238: 66.

[30] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 7357: 66.

[31] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 1815: 154.

[32] BOA, MAD Tasnifi, Defter No: 22249: 180-211.

[33] Menavino, G.A.,(1551). I Costumi, et la Vita de Turchi; Çeviren: Mutluay, H.,(2011). Türklerin hayatı ve adetleri üzerine bir inceleme, Dergah Yayınları, İstanbul.

[34] Wikipedia, Petrus Gyllius, www.en.wikipedia.org/wiki/Petrus_Gyllius.htm, 21 Haziran 2011.

[35] Gyllius, P., (1547). De Topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri IV; Çeviren (Frans.'dan İng'ye): Ball, J., (1729). The Antiquities of Constantinople, Ithaka Yayınları, Newyork.

[36] Gelibolulu Mustafa Efendi (1600). Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar; Günümüz Türkçe'sine Çeviren: Uğur, A. (1997). Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar- Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki 901 ve 920 No. Lu Nüshalara Göre, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

[37] Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, (1779). Mür'i't-tevarih; Günümüz Türkçe'sine Çeviren: Aktepe, M. M., (1976). Mür'i't-tevarih, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[38] Menage, V.L.,(1988). “Edirneli Ruhi’ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça”, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan, TTK Yayınları, Ankara, 331.

[39] Selaniki Mustafa Efendi, (1600). Tarih-i Selaniki; Günümüz Türkçe’sine Çeviren: İpşirli, M.,(1989). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

[40] Sai Mustafa Çelebi, (1596). Tezkiretü’l-Bünyan. Derleyen ve Çeviren: Develi, H.,(2002). Yapılar kitabı: Tezkiretü’l-Bünyan ve Tezkiretü’l-Ebniye: Mimar Sinan’ın anıları.

[41] Bon, O., (1623). Descrizione del Serraglio del Gransignore; İng’ye Çeviren: Withers, R., (1650). A description of the Grand Signor's Seraglio, or Turkish emperours court; İng’den Türkçe’ye Çeviren: Kayra, C., (2010). Büyük Efendi’nin Sarayı, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

[42] Tavernier, J.B., (1689). Nouvelle Relation de L’interieur du Serrail du Grand Seigneur; Çeviren: Tunçdoğan, T. (2007). 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Kitap Yayınevi, İstanbul.

[43] Renda, G., (1994). “Minyatürde İstanbul”, İstanbul Ansiklopedisi, 5: 472-473.

[44] TSA, Evrak No: 12307: 2.

[45] Seyid Lokman, (1595). Hünername; Yayına Hazırlayan: Anafarta, N., (1969). Hünername minyatürleri ve sanatçıları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

[46] Hür, A., (1994). “Gravürler”, İstanbul Ansiklopedisi, 3: 417-423.

[47] D’ohsson M., (1788). Tablau General De l'Empire Ottoman, Paris; Derleyen: Sevim, M., (1996). Gravürlerle Türkiye, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

[48] Sevin, N., (2006). Gravürlerde Yaşayan Osmanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

[49] İBB, (2006). Alman Mavileri, Yayın No: 35, İstanbul.

[50] Taeschner , F., (1925). Alt-Stambuler Hof-und volksleben, Ein Türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert, I. Tafelband, Hannover.

[51] Esemenli, D., (1994). “Topkapı Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 7: 280-293.

[52] Uzunçarşılı, İ.H., (1984). Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

[53] Hoca Sadeddin Efendi, (1599). Tacü't-Tevarih**;** Yayına Hazırlayan: Parmaksız oğlu, İ., (1992). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

[54] Rua Mühendislik, (2009). Performans Analizi ve Ön Proje Raporu, Rua Mühendislik, Ankara.

[55] Internet Archieve, The Antiquities of Constantinople, www.archive.org/search php?query=pierre%20gilles%20the%20antiquities%20of%20constantinople.htm, 11 Mayıs 2011..

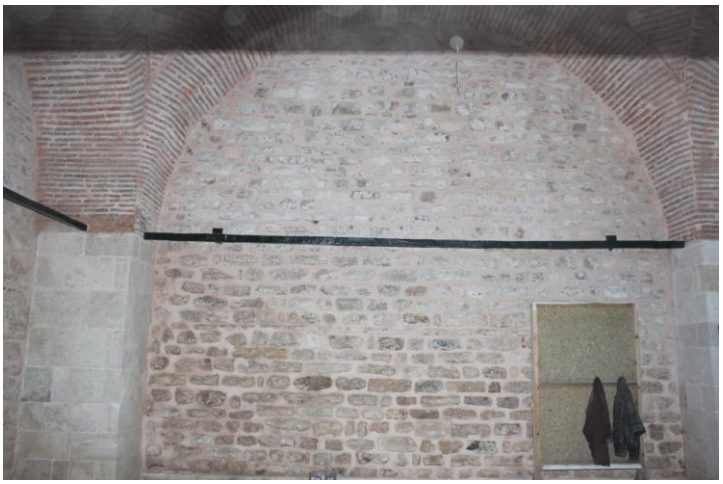
[56] Internet Archieve, Michael Baudier, www.archive.org/search.php?query=baudier.htm, 18 Mayıs 2011.

EK-A

MEVCUT DURUM FOTOĞRAF ALBÜMÜ

Şekil A. 1 Z01 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 2 Z01 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 3 Z01 mekanı güneydoğu kemeri

Şekil A. 4 Z01 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 5 Z01 mekanı güneybatı cephesinde yer alan K4 kapısının yanındaki raspa edilen duvar

Şekil A. 6 Z01 mekanı K4 kapısının yanındaki raspa edilen duvara ait tuğla boyutu

Şekil A. 7 Z01 mekanı özgün döşeme kotunu bulmak için açılan sondaj yeri (2009-2011 Restorasyonu)

Şekil A. 8 Z01 mekanı kubbesi

Şekil A. 9 Z02 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 10 Z02 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 11 Z02 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 12 Z02 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 13 Z02 mekanı kubbesi

Şekil A. 14 Z02 mekanı kubbesine ait filgözü

Şekil A. 15 Z03 mekanında bulunan helva taşı

Şekil A. 16 Z03 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 17 Z03 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 18 Z03 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 19 Z03 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 20 Z03 mekanı güneybatı duvarında bulunan kapı (2009-2011 Restorasyonu)

Şekil A. 21 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 22 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 23 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 24 Z03 mekanı güneybatı kemerine ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 25 Z03 mekanı kubbesi

Şekil A. 26 Z04-1 mekanı mermer tezgah

Şekil A. 27 Z04-1 mekanı mermer tezgah

Şekil A. 28 Z04-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 29 Z04-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 30 Z04-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 31 Z04-1 mekanı kuzeydoğu duvarında bulunan çini kaplamaları

Şekil A. 32 Z04-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 33 Z04-1 mekanı kubbesi

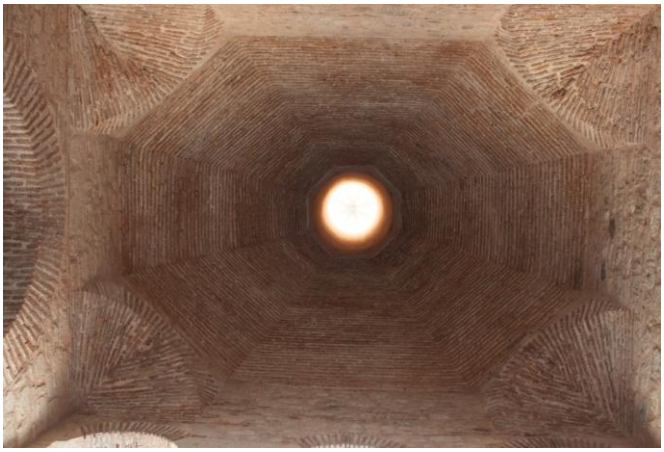
Şekil A. 34 Z04-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 35 Z04-2 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 36 Z04-2 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 37 Z04-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 38 Z05-1 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 39 Z05-1 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 40 Z05-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 41 Z05-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 42 Z05-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 43 Z05-1 mekanı mermer tezgah

Şekil A. 44 Z05-1 mekanı mermer tezgah

Şekil A. 45 Z05-1 mekanı taş ağırlıklar

Şekil A. 46 Z05-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 47 Z05-2 mekanı çeşme ve haznesi

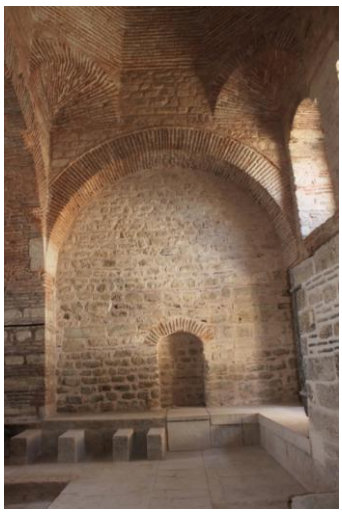
Şekil A. 48 Z05-2 mekanında bulunan mermer aynalı çeşme

Şekil A. 49 Z05-2 mekanı kuzeybatı duvarı üzerinde yer alan kitabe

Şekil A. 50 Z05-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 51 Z05-2 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 52 Z05-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 53 Z06-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 54 Z06-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 55 Z06-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 56 Z06-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 57 Z06-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 58 Z06-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 59 Z06-2 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 60 Z06-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 61 Z06-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 62 Z07-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 63 Z07-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 64 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 65 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarındaki tuğla örgülü yüzey

Şekil A. 66 Z07-1 mekanı güneydoğu duvarındaki tuğla örgülü yüzeyde görünen demir detayı

Şekil A. 67 Z07-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 68 Z07-1 mekanı kubbesi

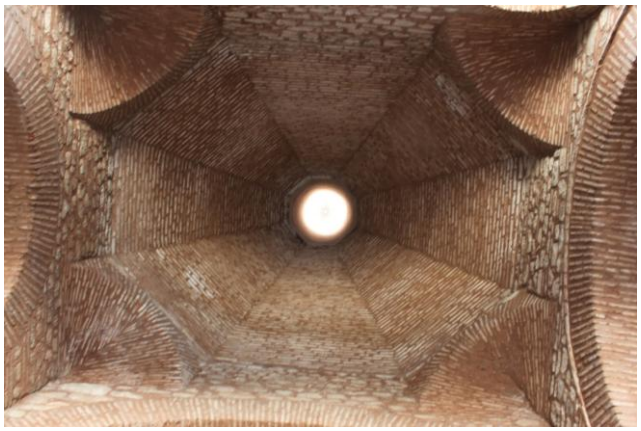
Şekil A. 69 Z07-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 70 Z07-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 71 Z07-2 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 72 Z07-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 73 Z07-1 mekanı batı kemer ayağının çevresinde açılan araştırma çukurunda bulunan gergi demiri (2009-2011 restorasyonu)

Şekil A. 74 Z07-1 mekanı batı kemer ayağının çevresinde açılan araştırma çukurunda bulunan gergi demiri detayı (2009-2011 restorasyonu)

Şekil A. 75 Z08-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 76 Z08-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 77 Z08-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 78 Z08-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 79 Z08-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 80 Z08-2 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 81 Z08-2 mekanı kuzeydoğu duvarı

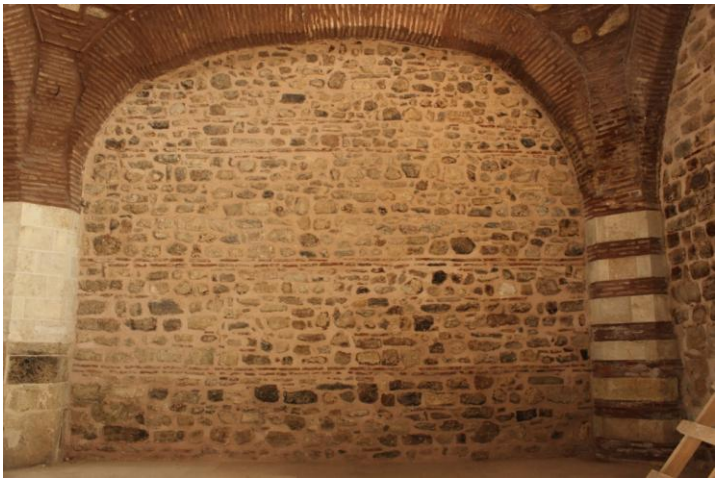
Şekil A. 82 Z08-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 83 Z08-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 84 Z09-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 85 Z09-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 86 Z09-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 87 Z09-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 88 Z09-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 89 Z09-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 90 Z09-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 91 Z09-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 92 Z10-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 93 Z10-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 94 Z10-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 95 Z10-1 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 96 Z10-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 97 Z10-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 98 Z10-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 99 Z10-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 100 Z11-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 101 Z11-1 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 102 Z11-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 103 Z11-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 104 Z11-1 mekanı güneybatı duvarındaki ocağın baca çıkışı

Şekil A. 105 Z10-1 mekanından Z11-1 mekanına bakış

Şekil A. 106 Z11-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 107 Z11-1 mekanı batı kubbe ayağının çevresinde yapılan araştırma kazısı (2009-2011 restorasyonu)

Şekil A. 108 Z11-1 mekanında kuzeybatı yönündeki taşıyıcı ayağın çevresinde yapılan araştırma kazısında ortaya çıkan döşeme kalınlığı (2009-2011 restorasyonu)

Şekil A. 109 Z11-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 110 Z11-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 111 Z11-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 112 Z11-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 113 Z12-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 114 Z12-1 mekanı kuzeydoğu duvarı

Şekil A. 115 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 116 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarında bulunan P17 penceresi üzerindeki kemere ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 117 Z12-1 mekanı güneydoğu duvarında bulunan P17 penceresi üzerindeki kemere ait tuğla ölçüsü

Şekil A. 118 Z12-1 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 119 Z12-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 120 Z12-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 121 Z12-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 122 Z12-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 123 Z12-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 124 Z13-1 mekanı kuzeybatı kemeri

Şekil A. 125 Z13-1 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 126 Z13-1 mekanı güneydoğu duvarı

Şekil A. 127 Z13-1 mekanı güneybatı duvarı

Şekil A. 128 Z13-1 mekanı kubbesi

Şekil A. 129 Z13-2 mekanı kuzeybatı duvarı

Şekil A. 130 Z13-2 mekanı kuzeydoğu kemeri

Şekil A. 131 Z13-2 mekanı güneybatı kemeri

Şekil A. 132 Z13-2 mekanı tütekliği

Şekil A. 133 Kuzeybatı cephesinin genel görünümü

Şekil A. 134 Kuzeybatı cephesinde görülen demir askı ve oyuk izleri

Şekil A. 135 Kuzeybatı cephesi genel görünüm

Şekil A. 136 Şekerciler Mescidi’nin cephesi

Şekil A. 137 Helvahane kapısı ve kapının üzerinde bulunan kitabe

Şekil A. 138 Kuzeybatı cephesinde Z09-2 mekanına ait duvardaki mermer kitabe

Şekil A. 139 Kuzeybatı cephesinde Z13-2 mekanının duvarındaki mermer kitabe

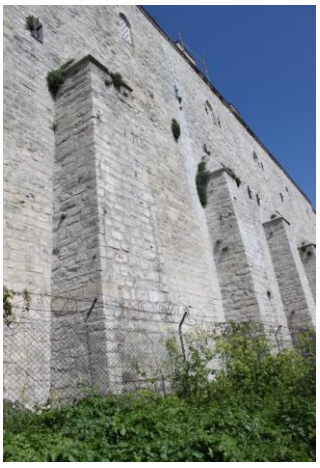
Şekil A. 140 Güneydoğu cephesi genel görünüm

Şekil A. 141 Güneydoğu cephesinin Aşçılar Mescidi ile komşu olan duvarı

Şekil A. 142 Güneydoğu cephesinde Z11 mekanında bulunan setin görünüşü

Şekil A. 143 Güneydoğu cephesinde bulunan payandalar

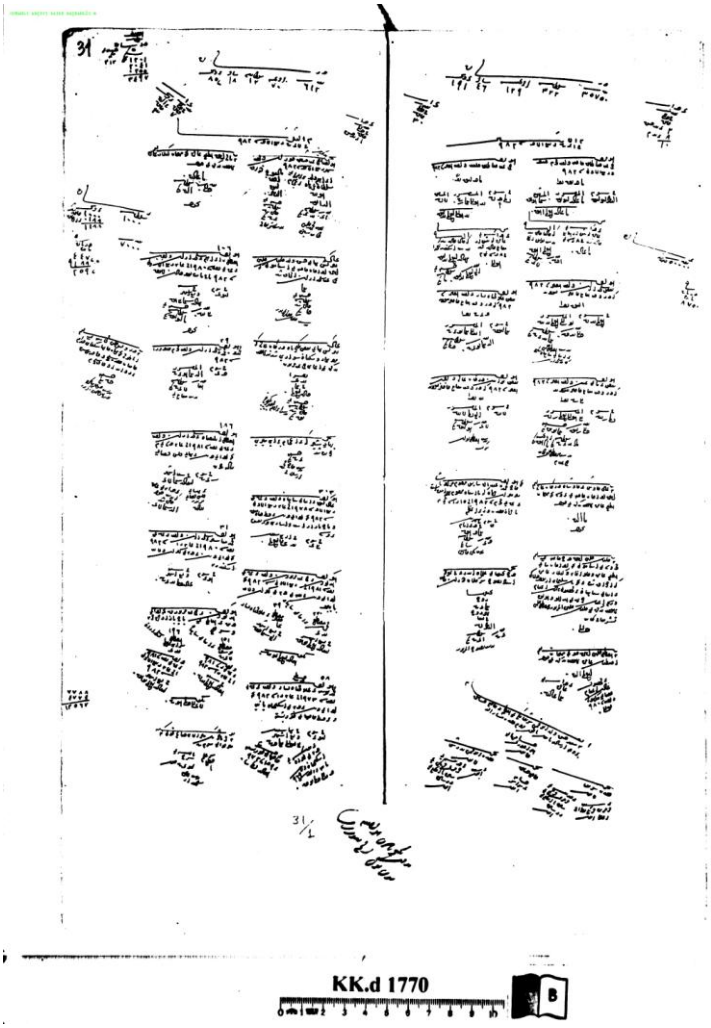
Şekil A. 144 Güneydoğu cephesinde havalandırma kanalları

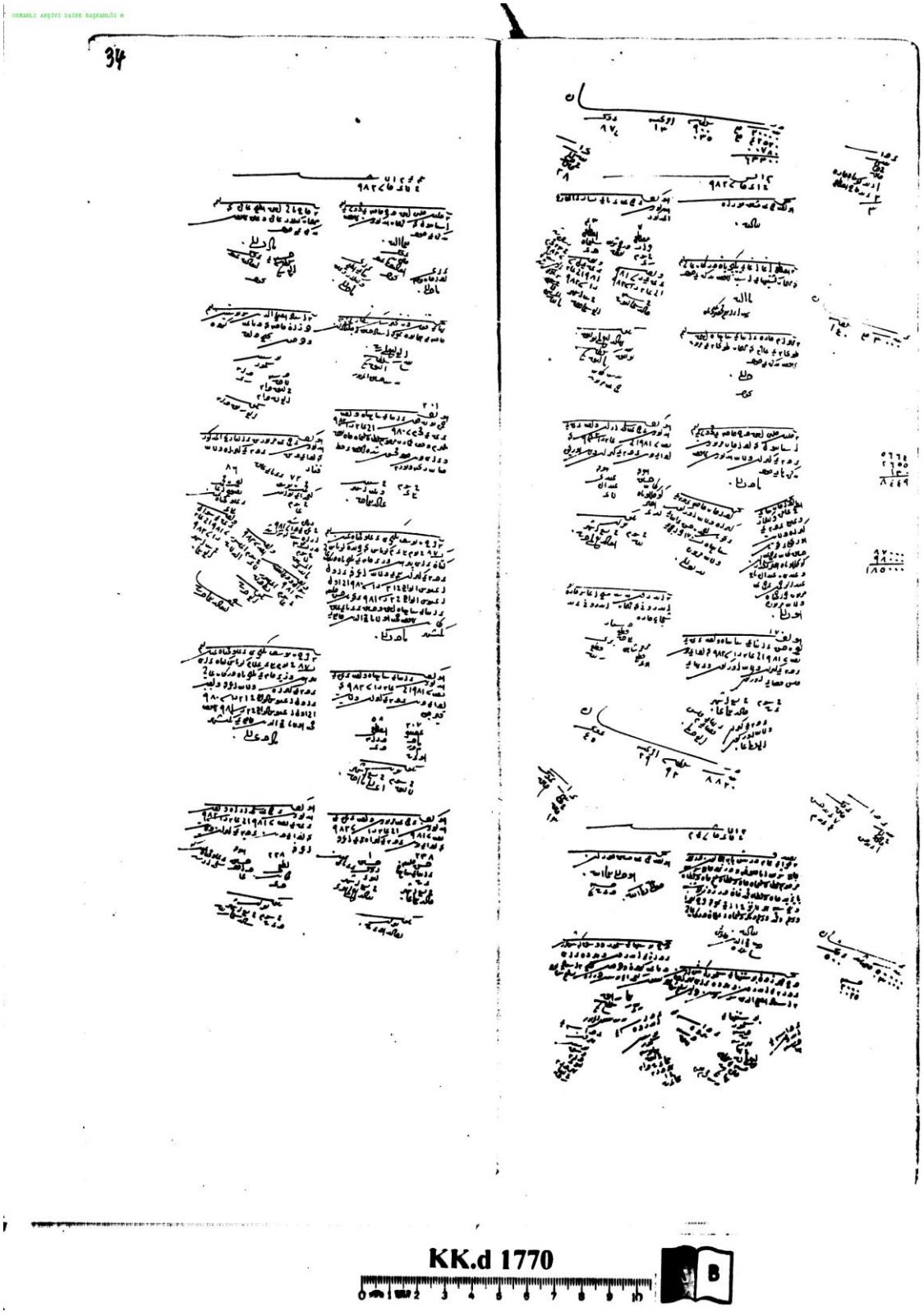
Şekil A. 145 Havalandırma kanalının önden görünüşü

EK-B

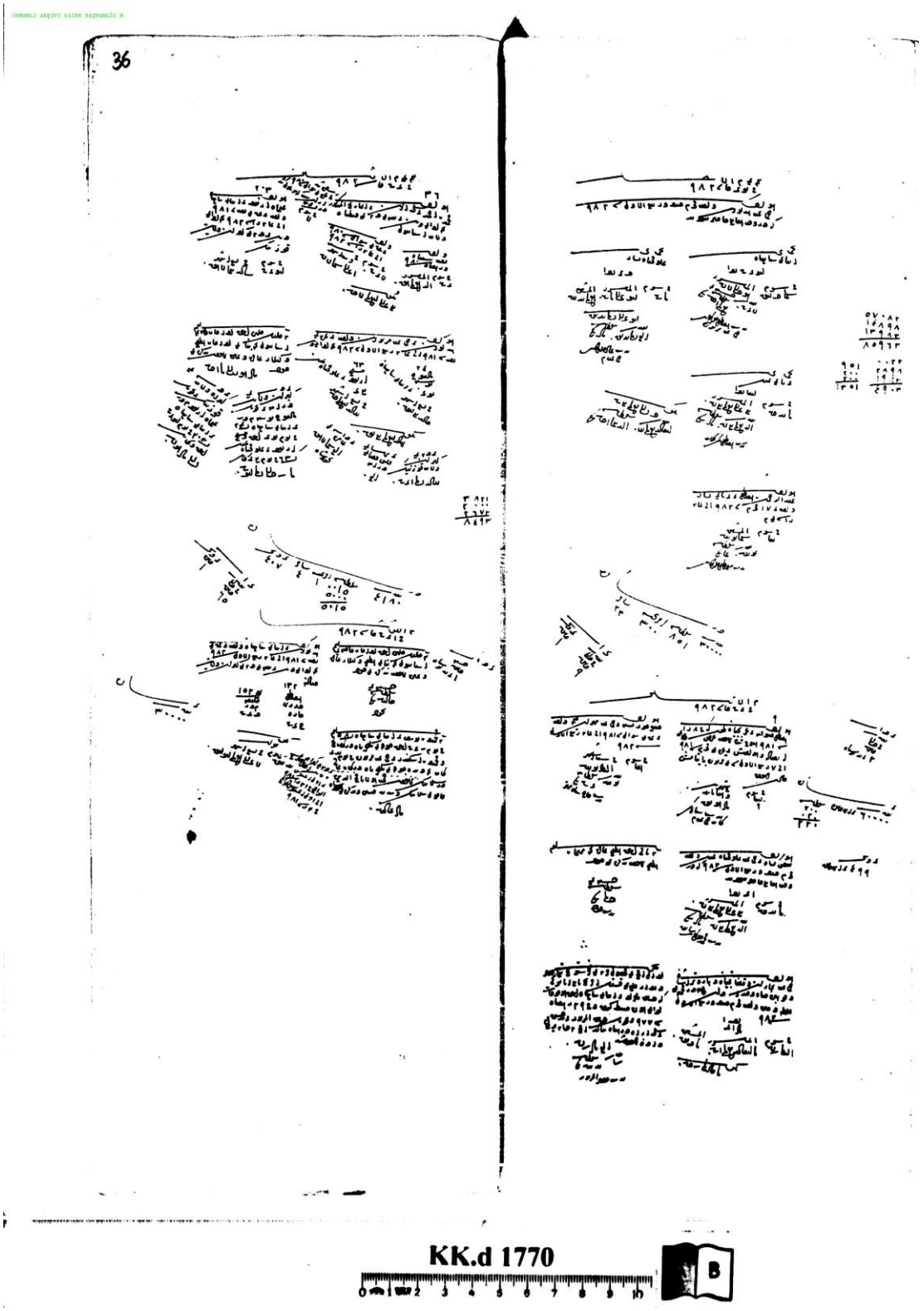
RESTİTÜSYONA İLİŞKİN BELGELER

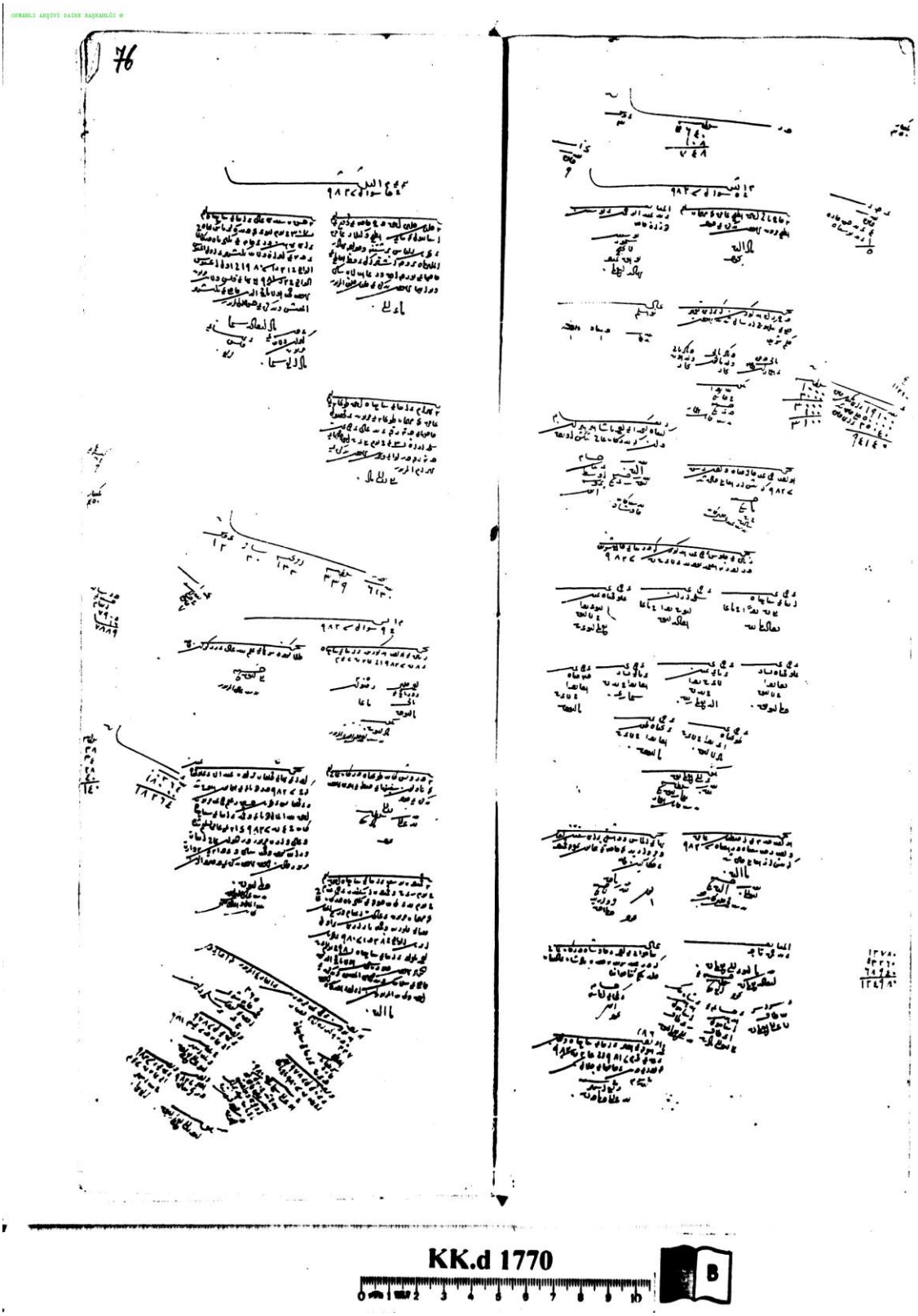
Şekil B. 1 H.982 (M.1574–1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi [19]

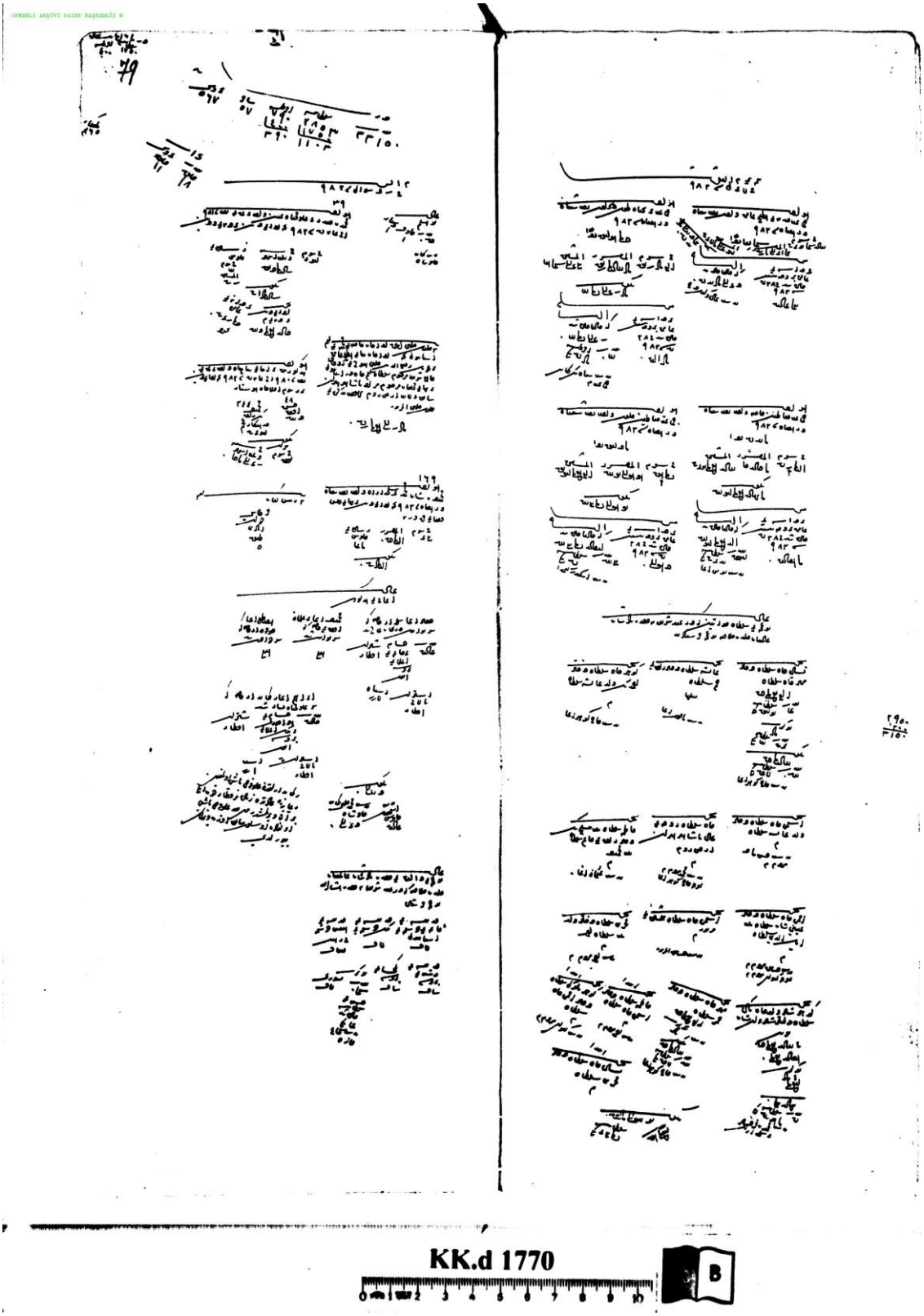
Şekil B. 2 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi [19]

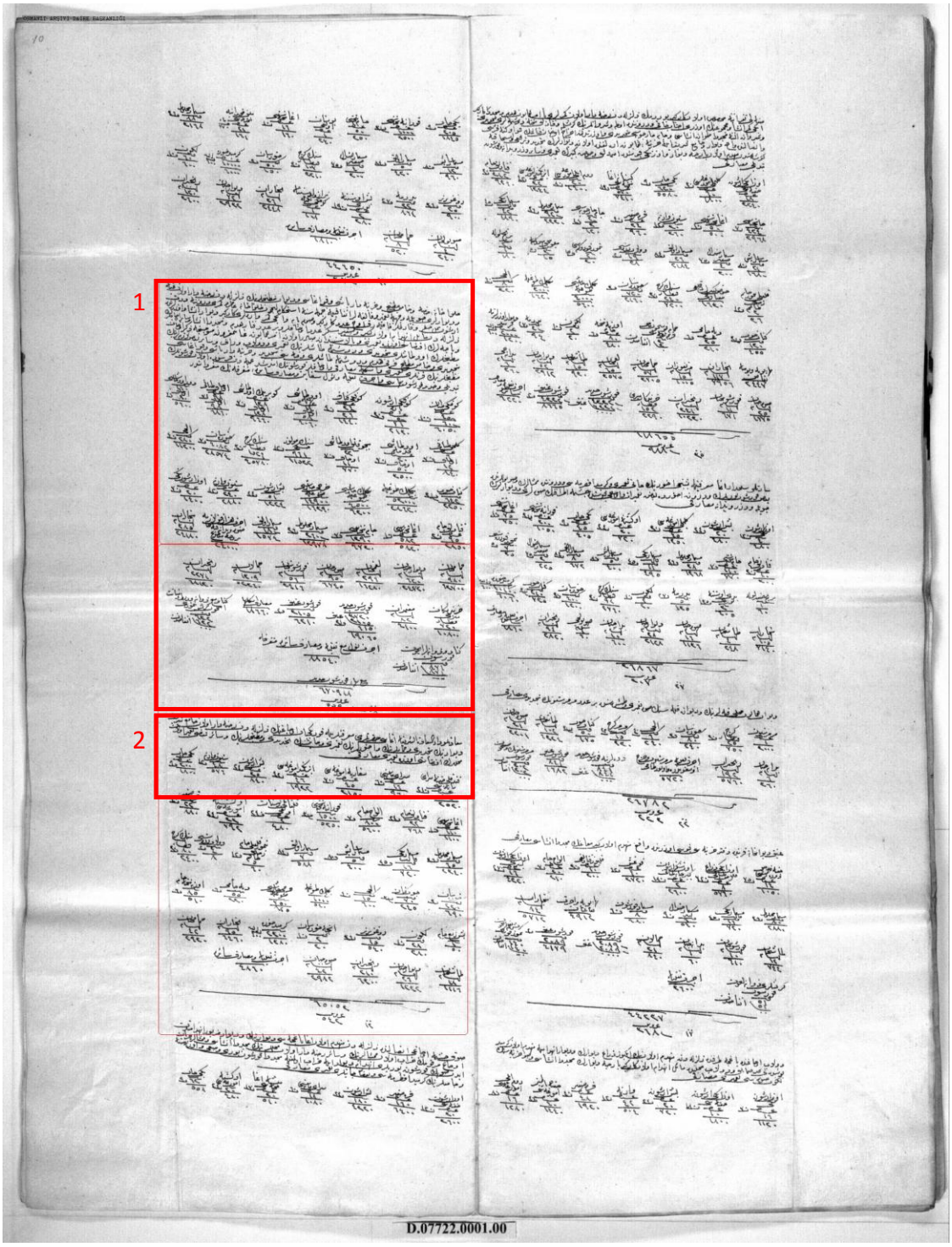
Şekil B. 3 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi [19]

Şekil B. 4 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımda kullanılan inşaat malzemelerinin listesi [19]

Şekil B. 5 H.982 (M.1574-1575) tarihinde mutfak, helvahane ve kilerin onarımında kullanılan inşaat malzemelerinin listesi [19]

Şekil B. 6 H. Şaban 1180 (M. Ocak 1767) tarihinde mutfak ve helvahanede yapılan onarıma ilişkin bilgi veren evrak [20]

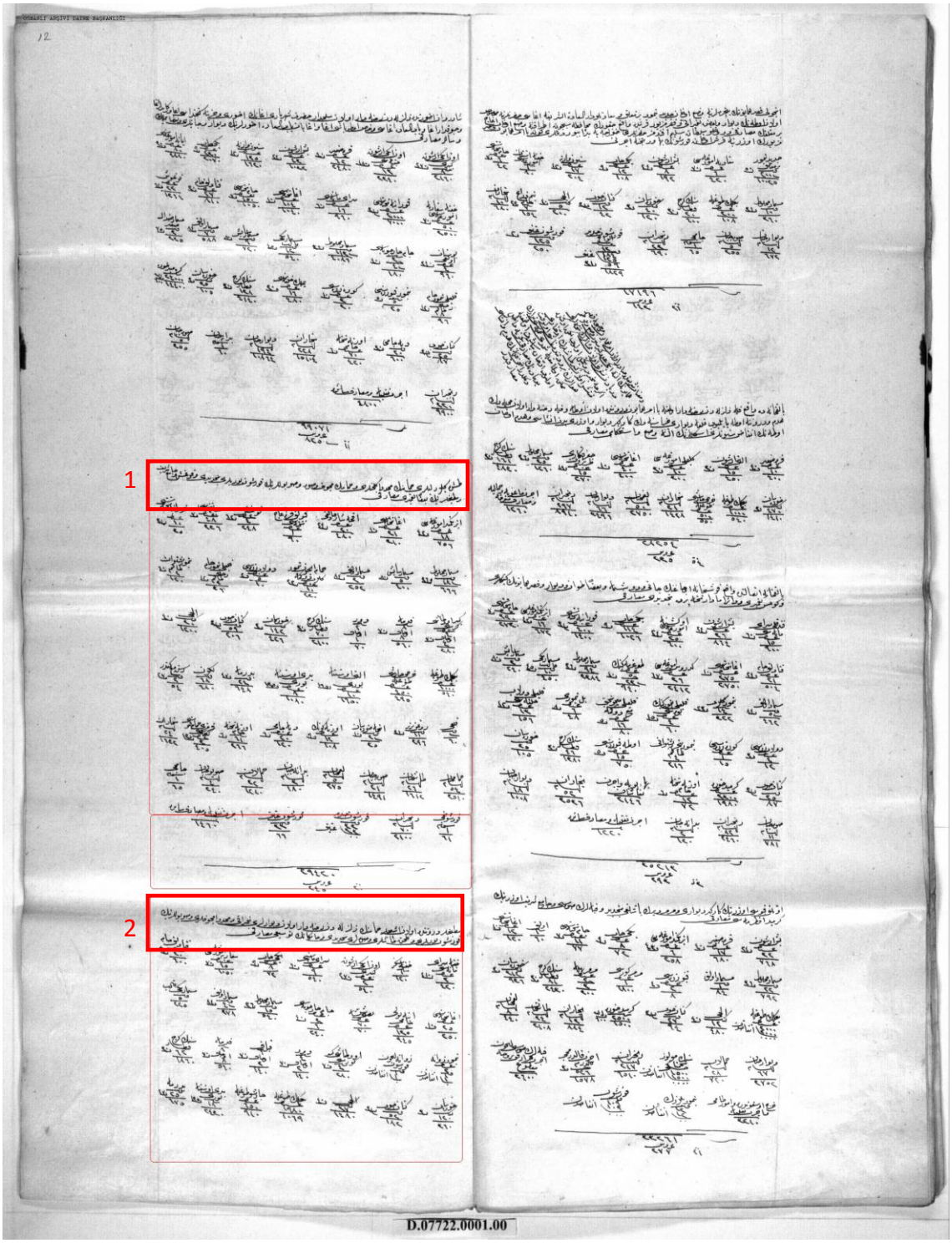
Şekil B.6'da Yer Alan Belgenin Günümüz Türkçesine Çevirisi:

1- Helvahâne-i hâssa ve hâs matbah ve hazînedârbaşı ve kapu ağası ve dîvân matbahlarının zelzeleden rahnedâr olan kubbe ve duvarları çivileme vechiyle ta'mîr ve kalfalar enkazıyla cümlesine istihkâm içün helvahâne-i âmire kemeri derûnuna dört arşun temel hafr ve kazıklar kakılarak üç aded kârkir ve som pâye ve iki kemer ve odaları ve kargir duvar inşâ ve üzerlerinde zelzeleden mâil-i inhidâm olan kebîr ve sağîr sekiz aded ocaklar ve bir aded fenar hedm ve müceddeden inşâ ve sâir ocakların ve bacaların iktizâsı üzere ta'mîri ve bi'l-istîzân sâdır olan emr-i hümâyûn-i inâyet-makrûn mûcibince zikr olunan matbahların od taşları tecdîdi ve döşeme taşlarının ta'mîri ve dolab ve raf ve sâir bazı lâzımelerinin tecdîdi rızâsı has matbah fırını hedm ve döşeme taşları ve kubbesi tecdîd ve hazînedâr başı ve kapu ağası matbahlarının fırınları ta'mîri ve iskele mesârifi ve ocaklar kurşununun amed-şud ameleden fersûde olan kurşunların tebdîli ve hadîd kurşun bahâsı ve ücret-i misliyle ve navl-i sefâin ve masârif-i sâire-i müteferrikanın müfredâtıdır.

Od taşı bahâ 15 kuruş = 4060, Senk kireç 1526 kantar 45780, Alçı 280 = 11200, Beğlik tuğla 53000 = 28620 kuruş,Mismar mahlût 360,5 kıyye 12978, Lağımcıyan 980 yevm = 10800, Mimarân 82 yevm= 4100, Lağımcıyân 292 yevm = 16280, Kurşunciyân 56 yevm= 3416, Hamâlât 1309 yevm= 52360 (Çeviri: Yalçın, N., 2012).

2- Sa'âdetlü Dârü's-sa'âdetü'ş-şerîfe ağası hazretleri ma'rifetiyle furunciyan ocağının zelzeleden rahnedâr olan câmi'-i şerîf duvarının tecdîdi ve hamamlarının ve ahûrlarının ta'mîri ve hâmişinin tecdîdi ve matbahlarının ve sâir muktezî ta'mîr olan mahallerin iktizâsı üzere ta'mîri mesârifi.

Beğlik tuğla 1000= 540, Neccârân 95 yevm= 6460, Hamamciyân 42 yevm= 2930, Taşcıyân 18 yevm= 1116, Duvarcıyân 26 yevm= 1232, Renceberyân 210 yevm= 6300, Sıvacıyân 42 yevm= 2982 (Çeviri: Yalçın, N., 2012).

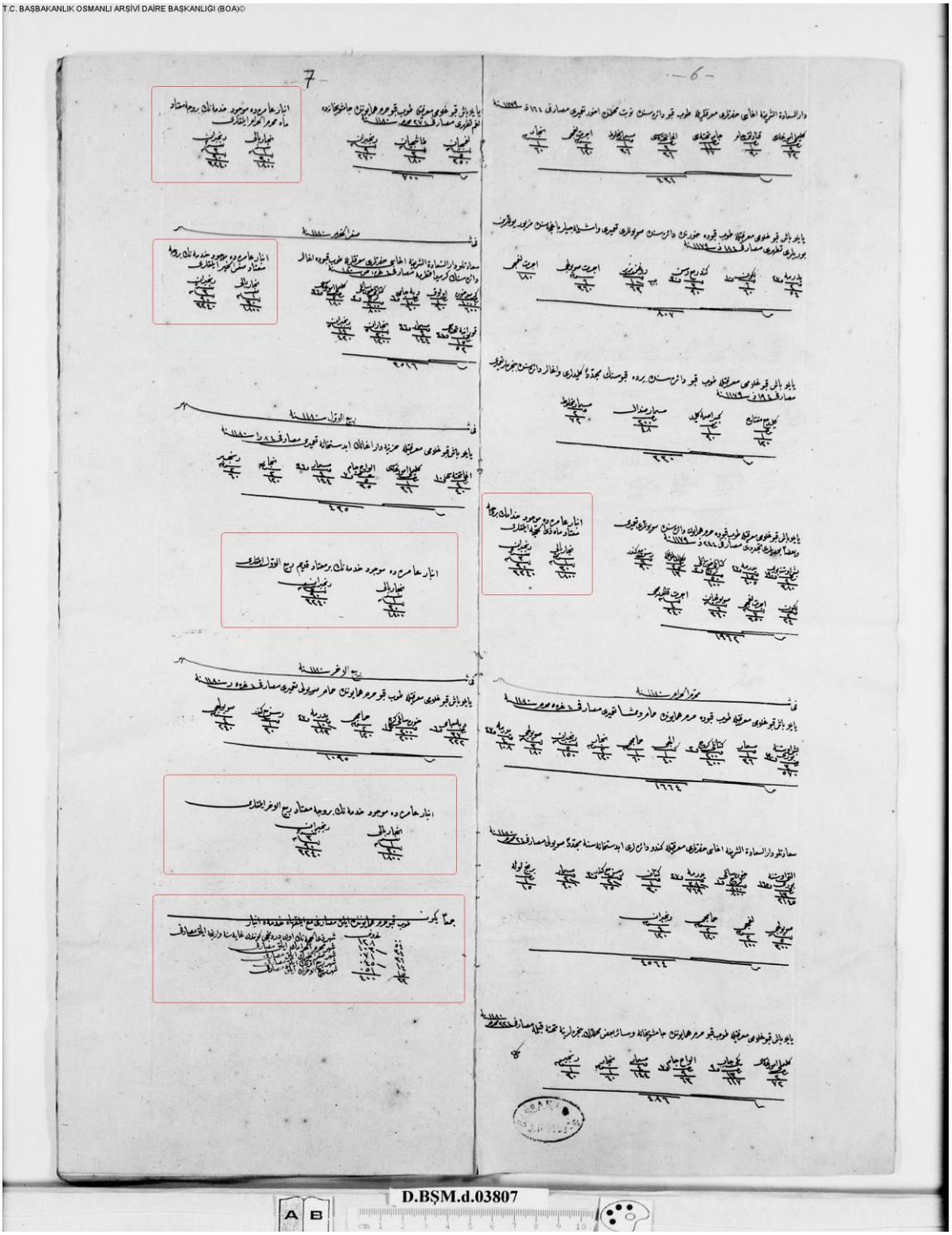

Şekil B. 7 H. Şaban 1180 (M. Ocak 1767) tarihinde mutfaklar içinde bulunan aşçılar hamamında yapılan onarıma ilişkin bilgi veren evrak [21]

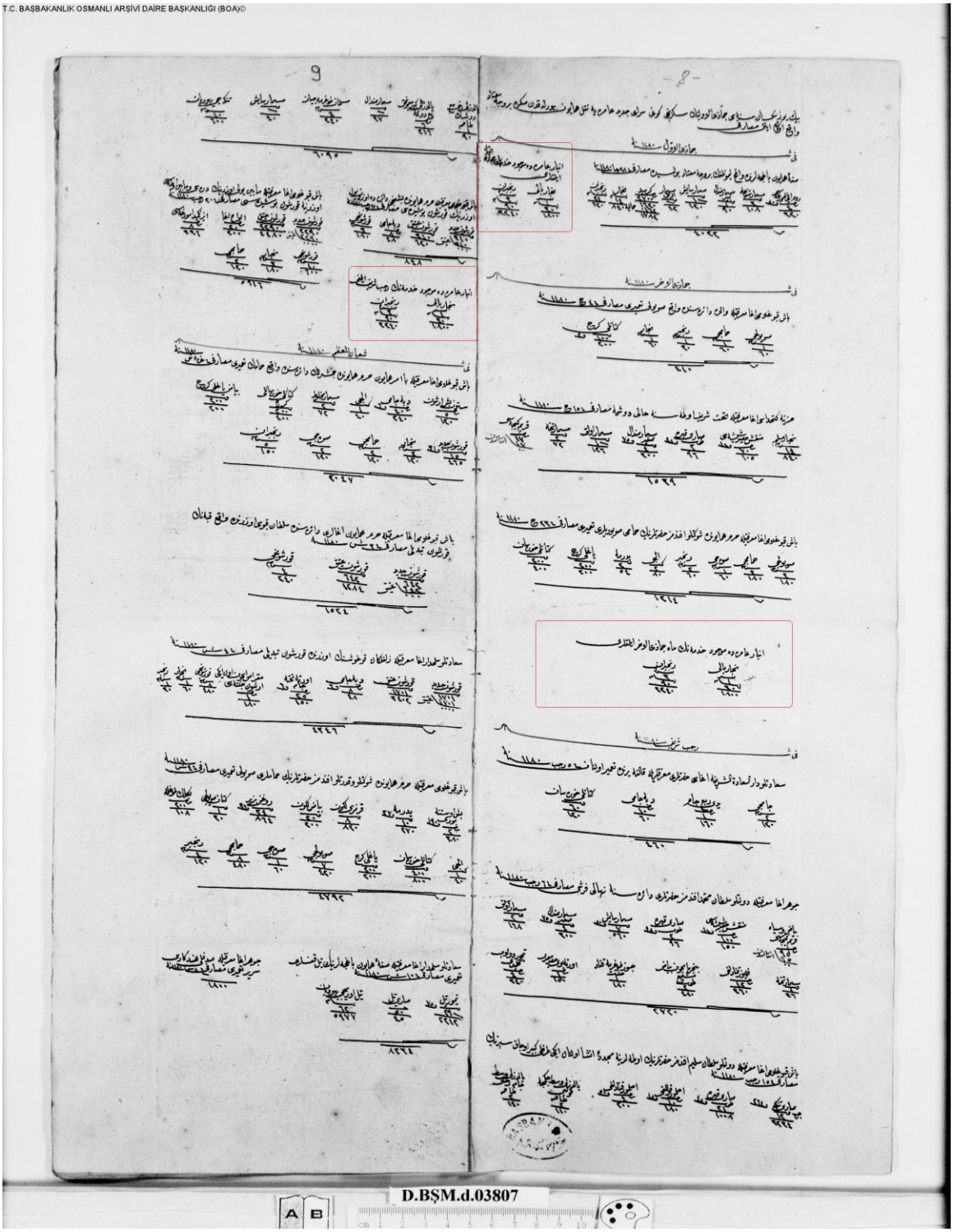
Şekil B.7'de Yer Alan Belgenin Günümüz Türkçesine Çevirisi:

1- Taş kilerlileri hamamının müceddeden külhanları ve hamamın mücevvef ve sıva ve su yollarının kurşun borıları tecdîdi ve koğuş ve câmi'-i şerîf ve matbahlarının bazen ta'mîr mesârifi (Çeviri: Yalçın, N., 2012).

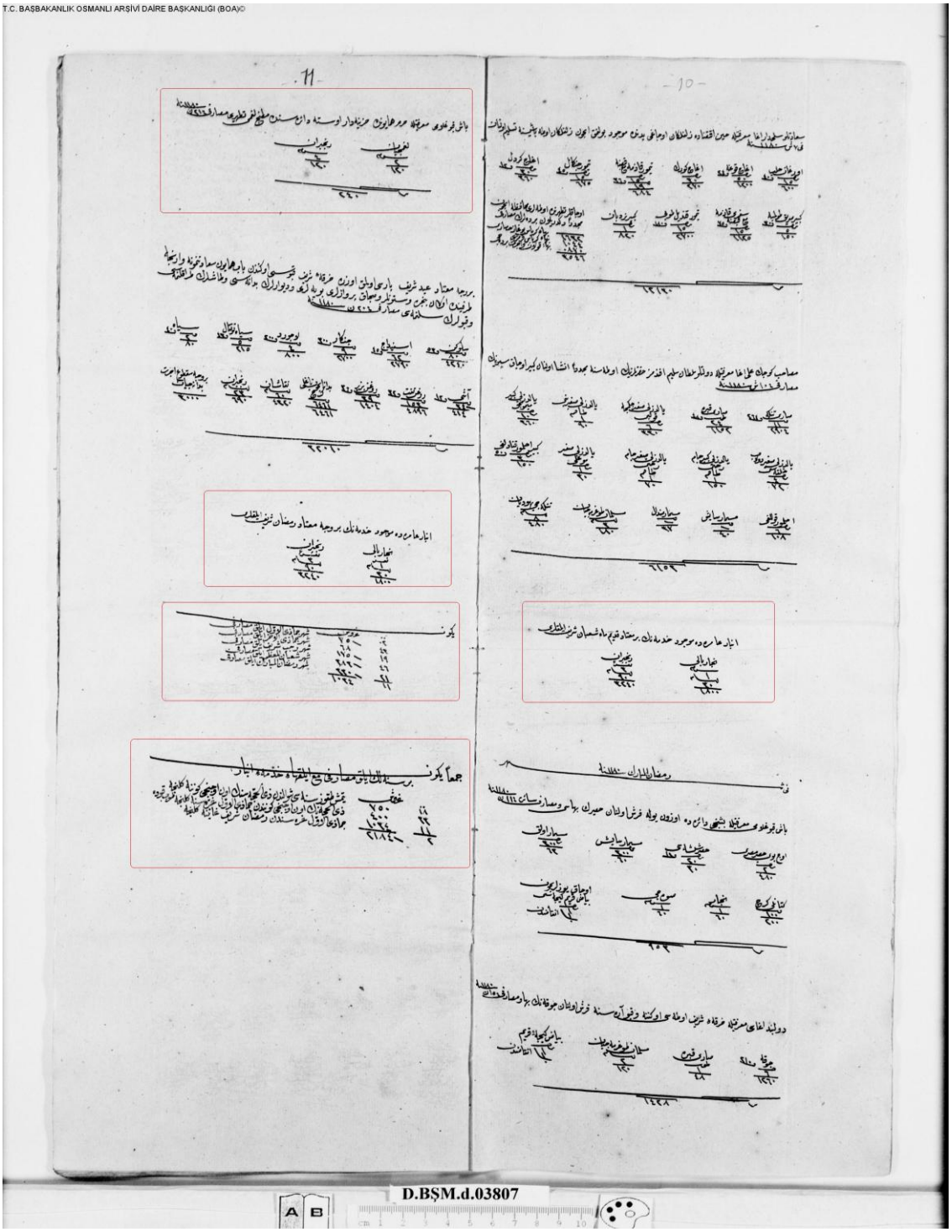
2- Matbahlar derûnunda olan aşcılar hamamının zelzeleden rahnedâr olan duvarları ta'mîrâtı ve müceddeden mücevvefleri ve su yollarının kurşun boruları ve külhan taşları ve sıvaları tecdîdi ve camekânın tevsî'i mesârifi (Çeviri: Yalçın, N., 2012).

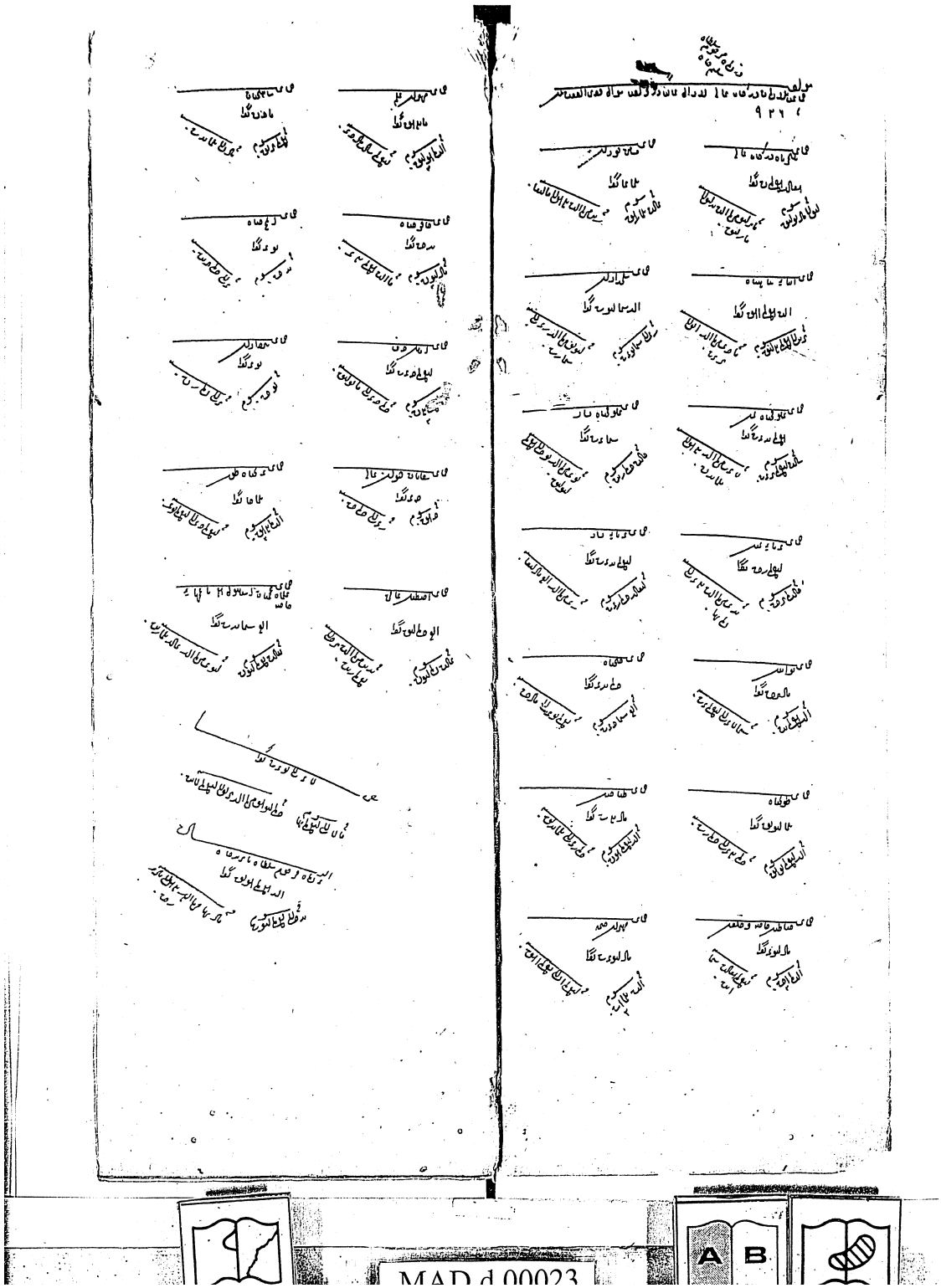
Şekil B. 8 H. 1179 (M. 1766) Zilhicce ayı ve H. 1180 (M. 1766) Muharrem ve Safer aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak [22]

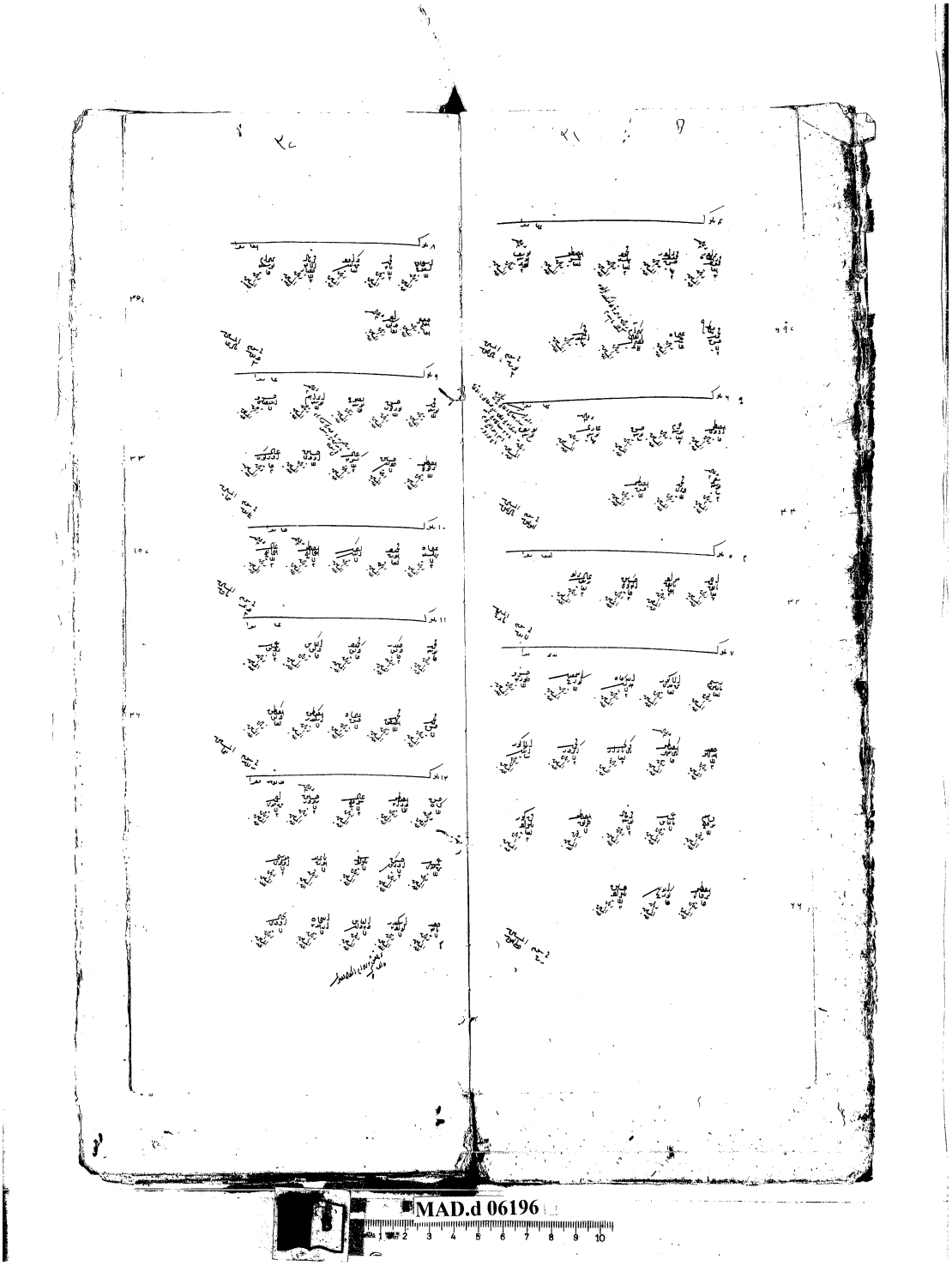
Şekil B. 9 H. 1180 (M. 1766) Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir ve Receb aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak [22]

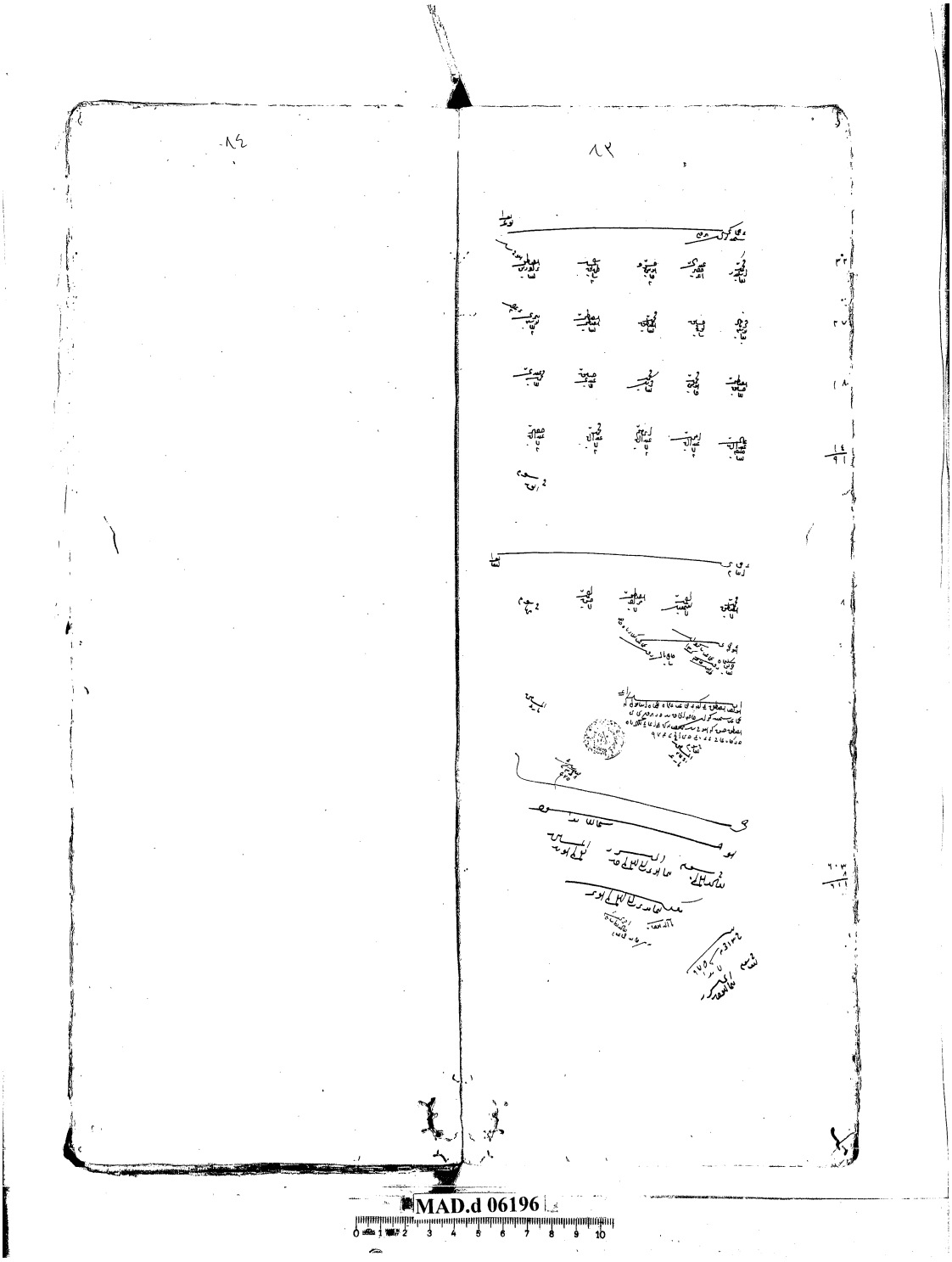
Şekil B. 10 H. 1180 (M. 1767) Şaban ve Ramazan aylarında mutfak onarımlarında çalıştırılan marangoz, lağımcı ve işçilere ödenen maaşların miktarlarına ilişkin bilgi veren evrak [22]

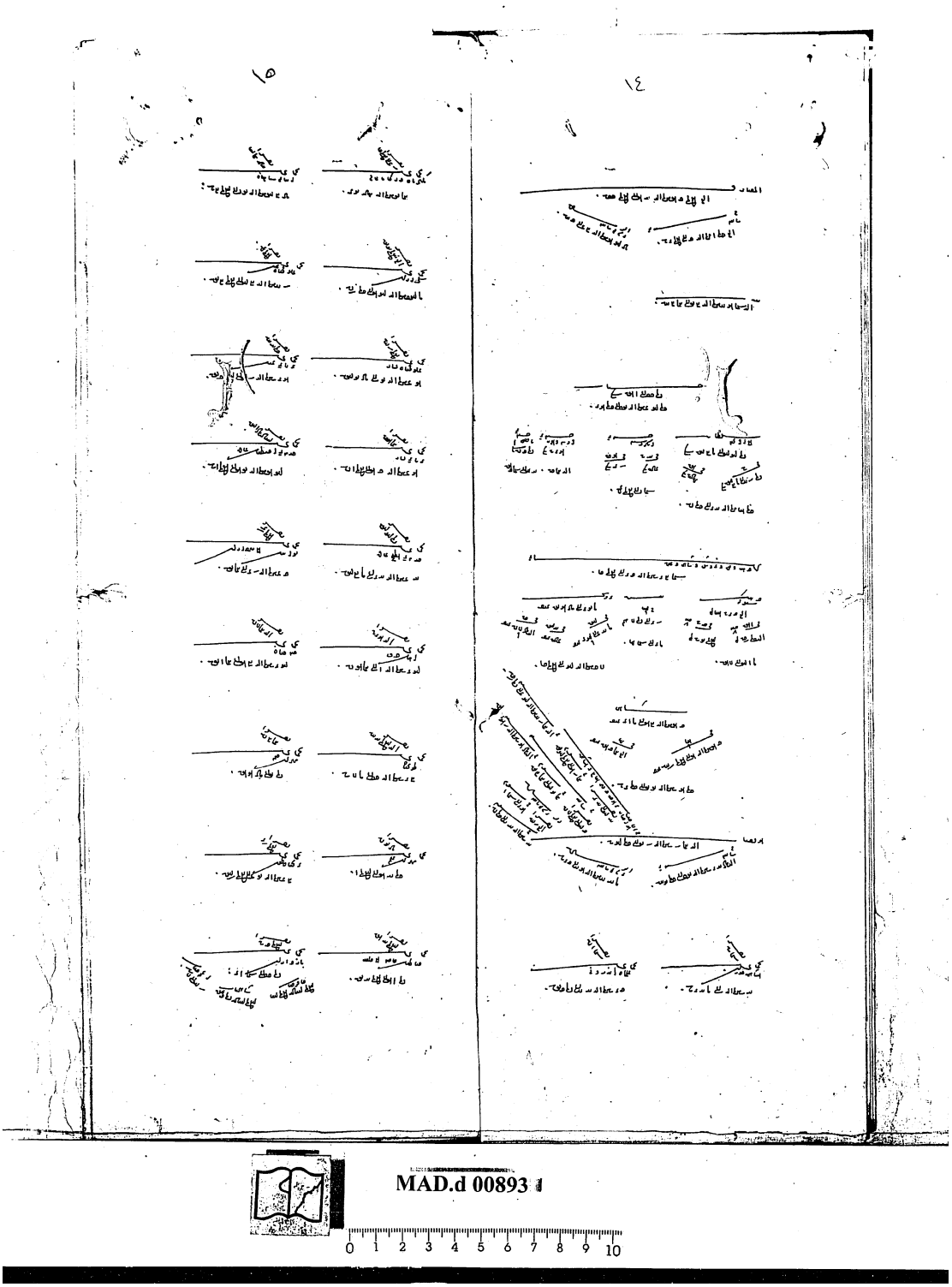
Şekil B. 11 H. 926 (M. 1520) Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [25]

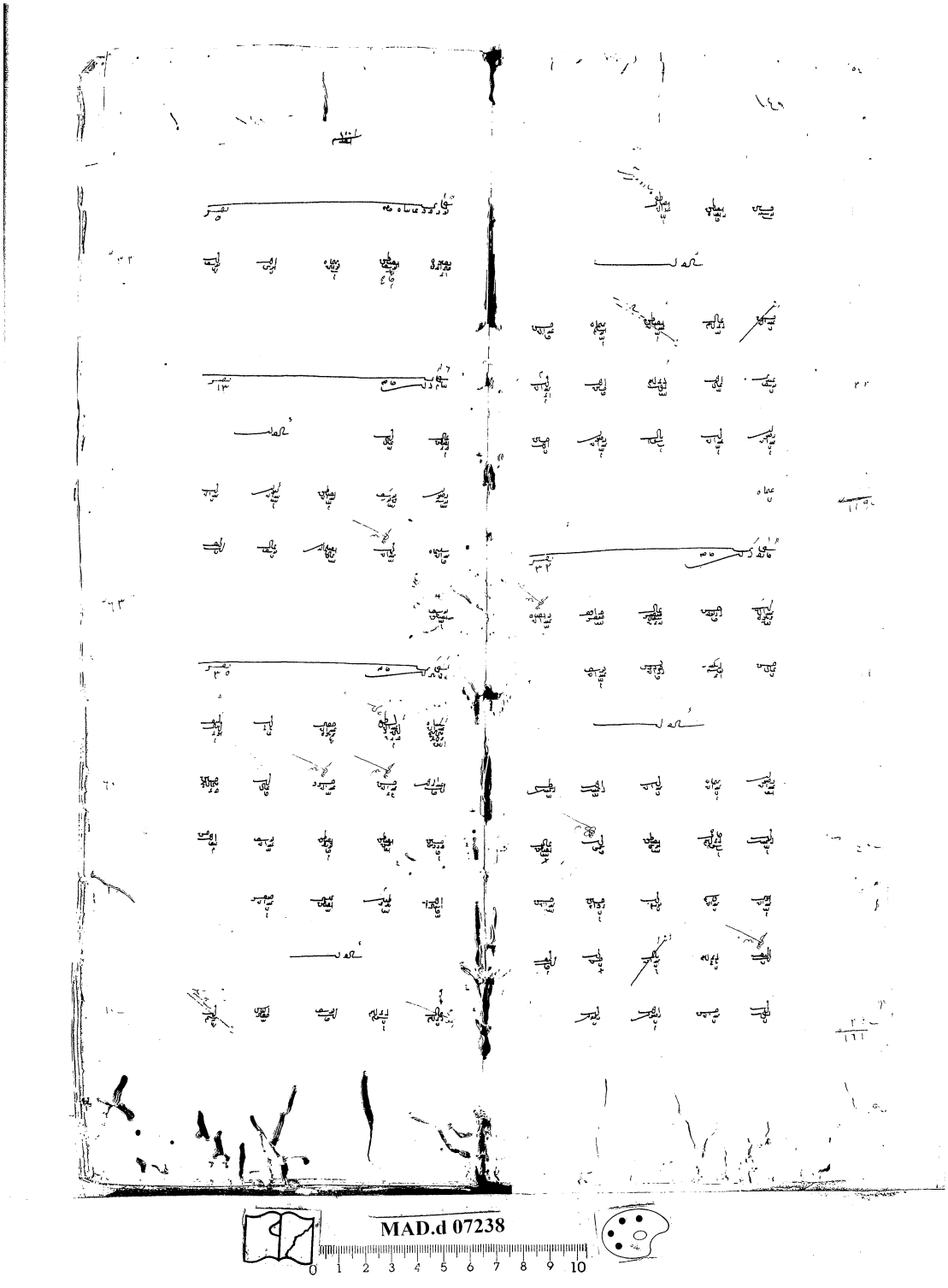
Şekil B. 12 H. 974 (M. 1566) Muharrem, Safer ve Rebiyülevvel aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [26]

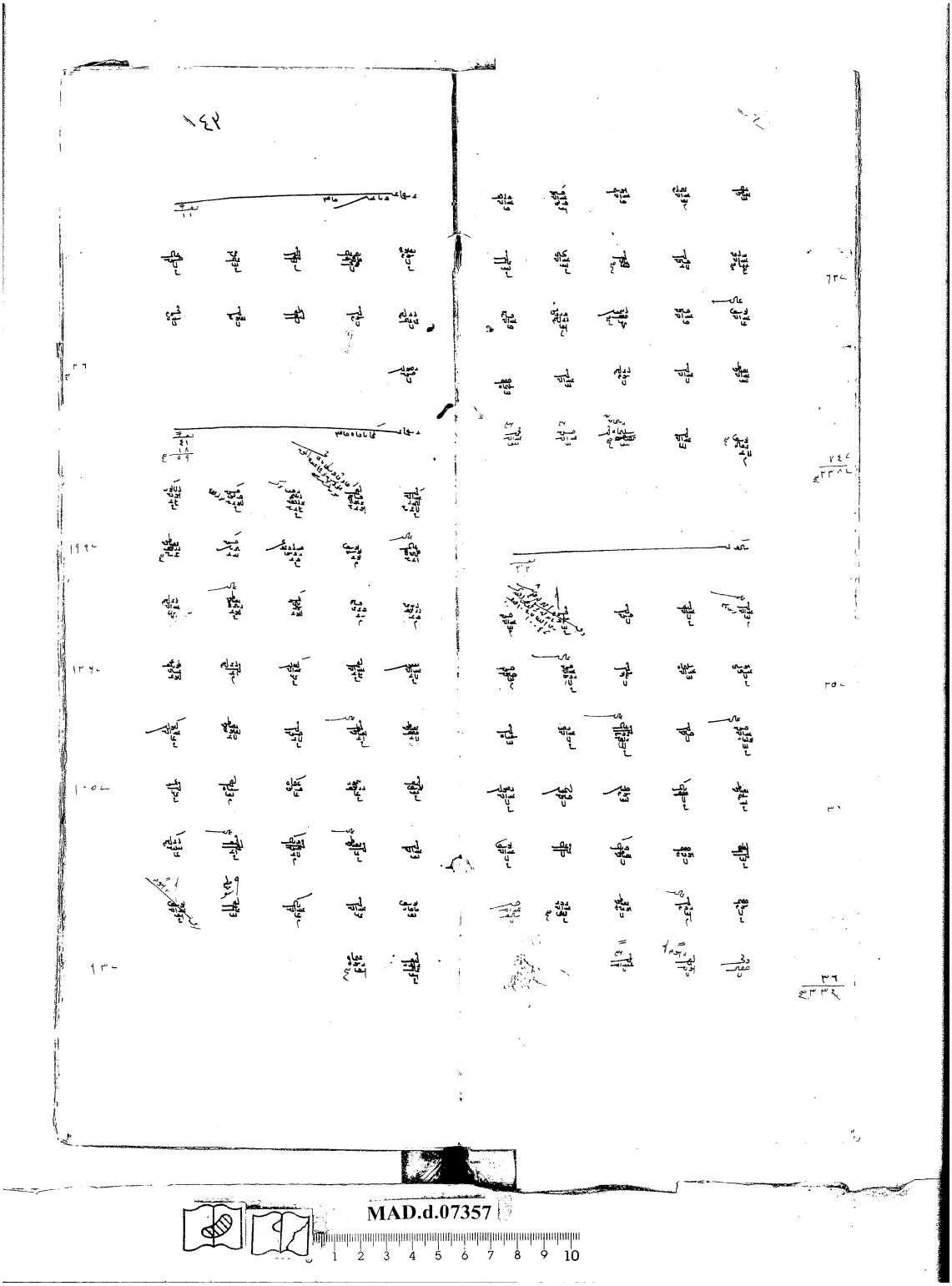
Şekil B. 13 H. 974 (M. 1566) Rebiyülahir, Cemazeyilevvel ve Cemazeyilahir aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [27]

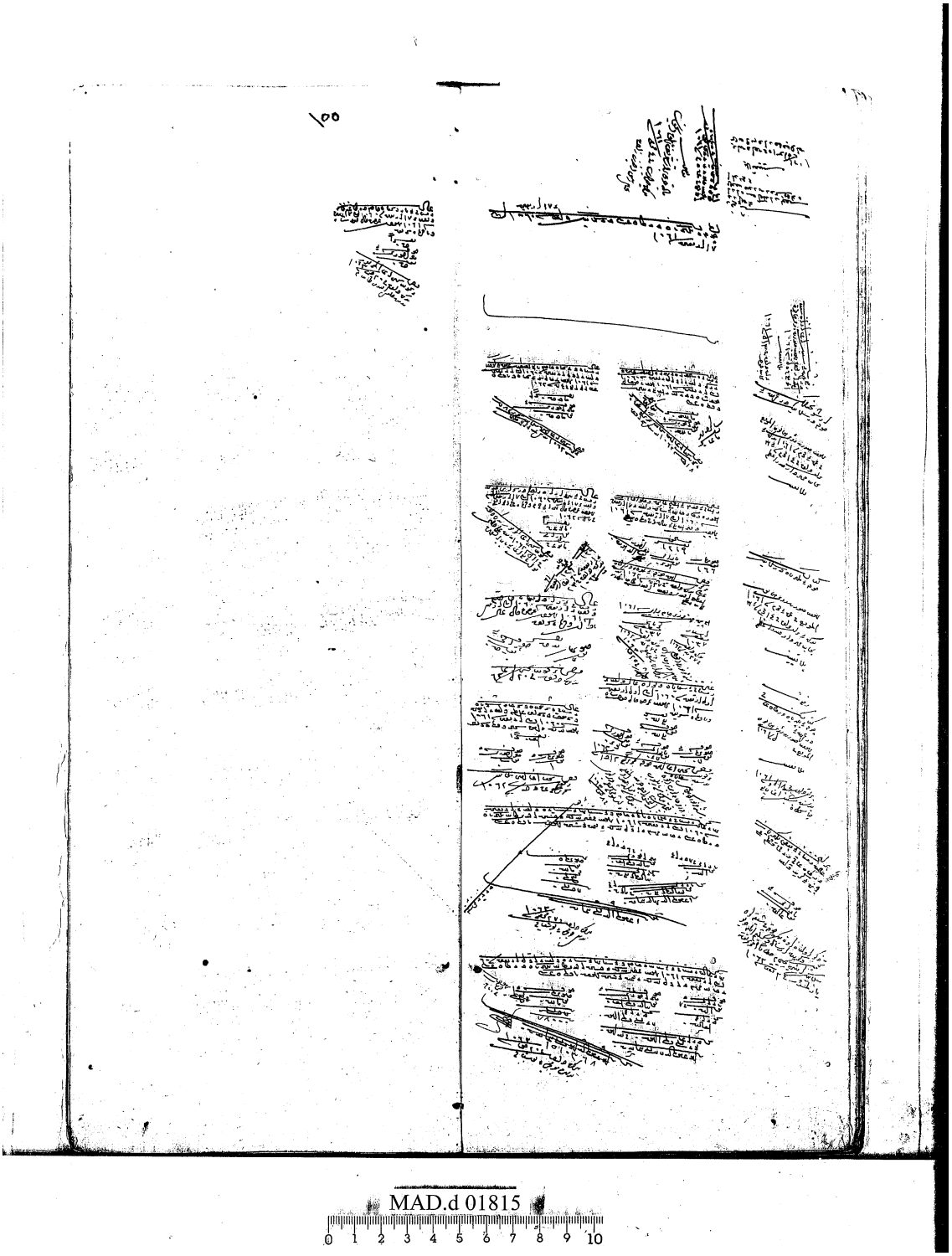
Şekil B. 14 H. 990 (M. 1582) Muharrem, Safer ve Rebiyülevvel aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [28]

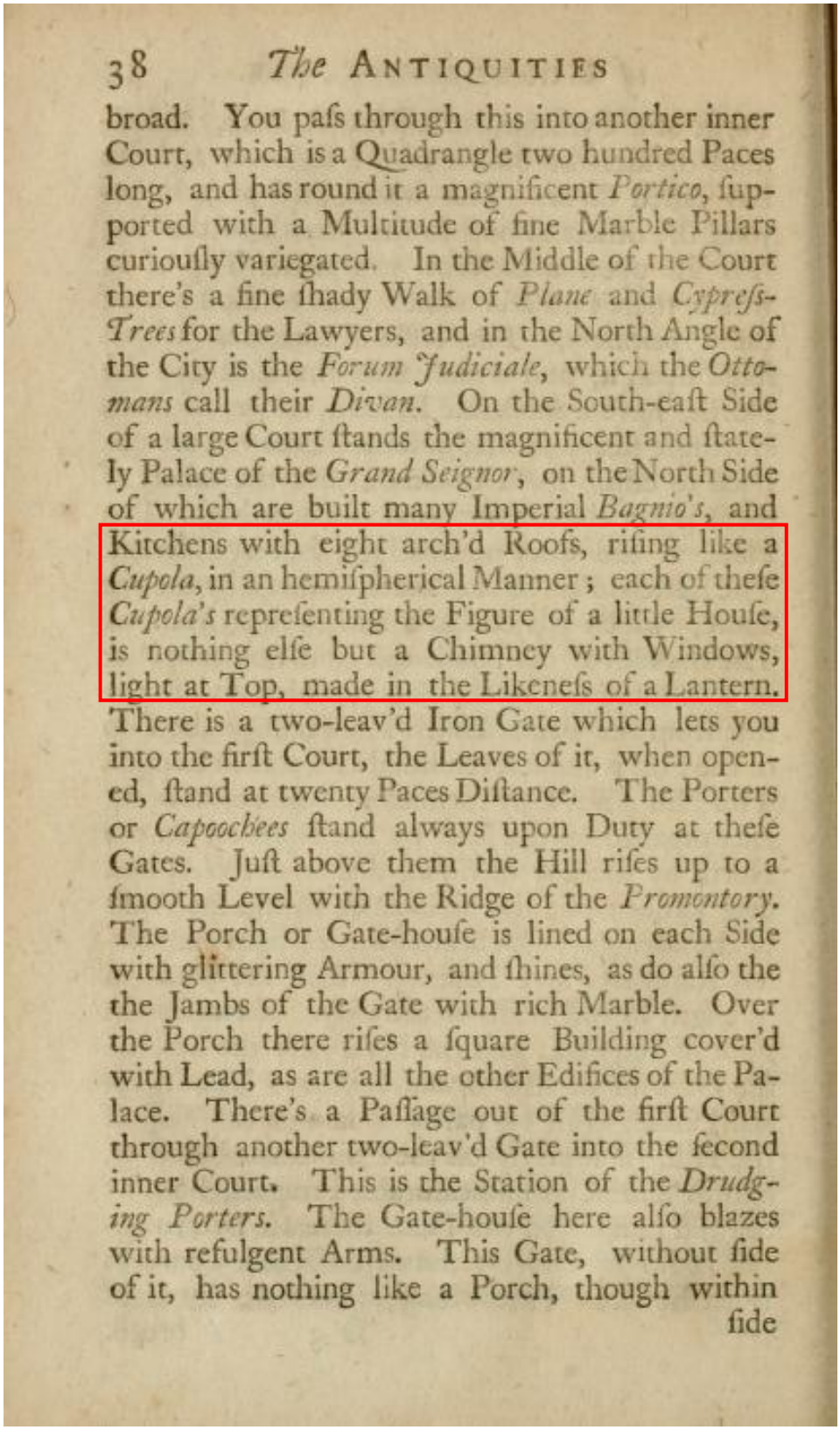
Şekil B. 15 H. 1002 (M. 1594) Receb, Şaban ve Ramazan aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [29]

Şekil B. 16 H. 1004 (M. 1596) Cemazeyilevvel, Cemazeyilahir ve Recep aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [30]

Şekil B. 17 H. 1062 (M. 1652) Şaban, Ramazan ve Şevval aylarında mutfaklarda ulufe alan personel sayısına ilişkin bilgi veren evrak [31]

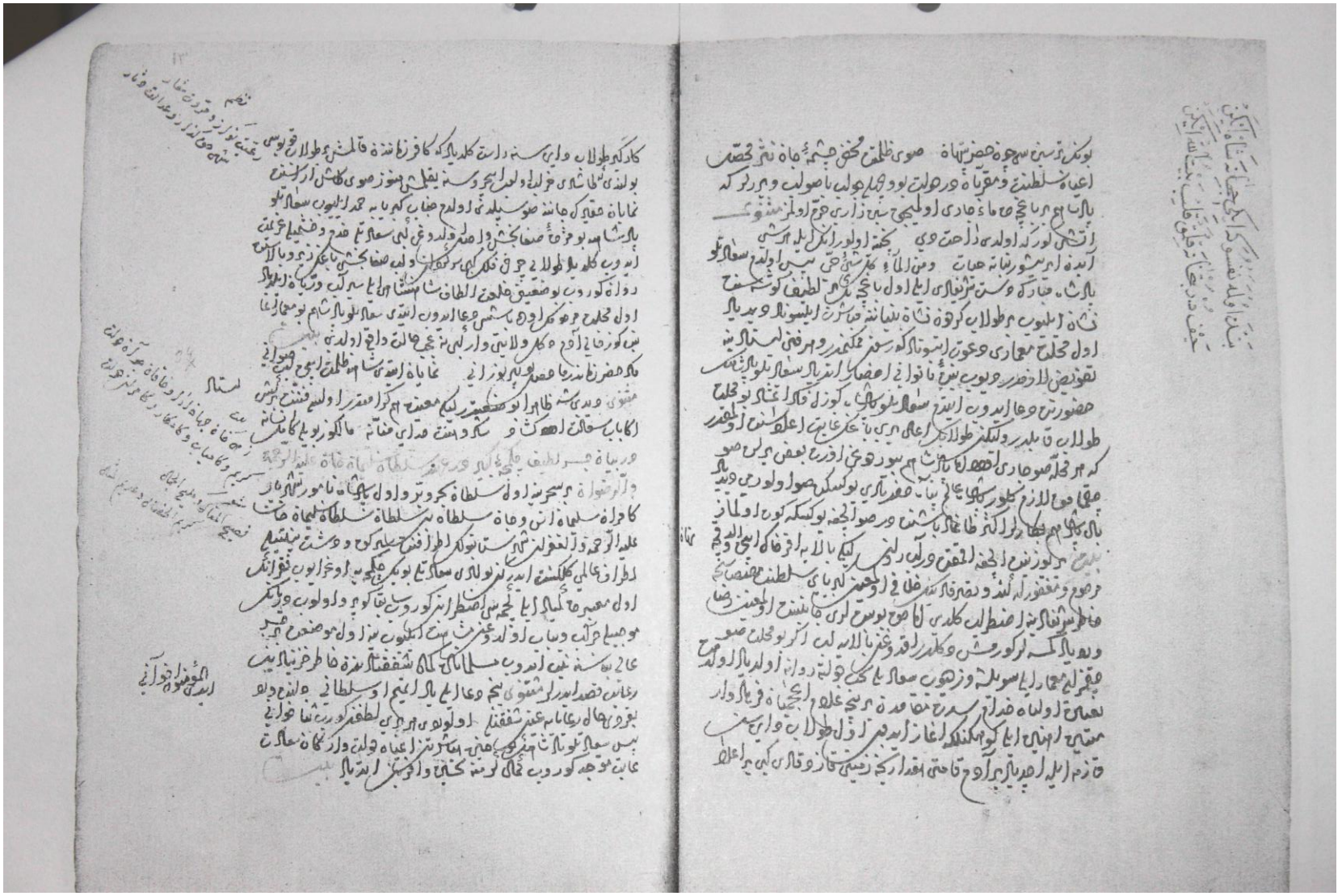

38 *The* ANTIQUITIES

broad. You paſs through this into another inner Court, which is a Quadrangle two hundred Paces long, and has round it a magnificent *Portico*, ſupported with a Multitude of fine Marble Pillars curiouſly variegated. In the Middle of the Court there's a fine ſhady Walk of *Plane* and *Cypreſs-Trees* for the Lawyers, and in the North Angle of the City is the *Forum Judiciale*, which the *Ottomans* call their *Divan*. On the South-eaſt Side of a large Court ſtands the magnificent and ſtately Palace of the *Grand Seignor*, on the North Side of which are built many Imperial *Bagnio's*, and Kitchens with eight arch'd Roofs, riſing like a *Cupola*, in an hemiſpherical Manner; each of theſe *Cupola's* repreſenting the Figure of a little Houſe, is nothing elſe but a Chimney with Windows, light at Top, made in the Likeneſs of a Lantern. There is a two-leav'd Iron Gate which lets you into the firſt Court, the Leaves of it, when opened, ſtand at twenty Paces Diſtance. The Porters or *Capoochees* ſtand always upon Duty at theſe Gates. Juſt above them the Hill riſes up to a ſmooth Level with the Ridge of the *Promontory*. The Porch or Gate-houſe is lined on each Side with glittering Armour, and ſhines, as do alſo the the Jambs of the Gate with rich Marble. Over the Porch there riſes a ſquare Building cover'd with Lead, as are all the other Edifices of the Palace. There's a Paſſage out of the firſt Court through another two-leav'd Gate into the ſecond inner Court. This is the Station of the *Drudging Porters*. The Gate-houſe here alſo blazes with refulgent Arms. This Gate, without ſide of it, has nothing like a Porch, though within

ſide

Şekil B. 18 Gyllius'ın "The Antiquities of Constantinople" isimli eserinin 1729 tarihli İngilizce baskısındaki mutfaklarla ilgili bölüm [55]

Şekil B. 19 Sai Mustafa Çelebi'nin Tezkiret'ül Bünyan isimli eserinde saray mutfaklarının inşa edildiğine ilişkin bölüm [40]

low Gallerie round about it, ſupported by Pillars of Marble; it is more richly adorned then the other; the Gate is likewiſe guarded by *Capigis*, armed as the firſt. They paſſe on to a third Gate into a leſſer Court, but more delicious; Many goodly Fountaines powring forth abundance of water, and ſome Alleyes drawne by a line, and ſhadowed with a great number of Cyprus Trees planted vpon the ſides which beautifie the place: And there are many ſquares of Medow diapred with diuers ſorts of flowres which augment the pleaſures of the ſight: No man paſſeth thorough this Court on horſebacke, but the Turkiſh Emperour, who deſcends at the third gate: On either ſide are many goodly Portals ſupported by rich Pillars of Marble: without theſe Portals are ranged in Battaile the Companies of Ianizaries, well apparelled and better armed, when as they are commanded to ſhew themſelues at the entrie of the *Serrail*, when as ſome ſtrange Embaſſadour goes to kiſſe his Robe.

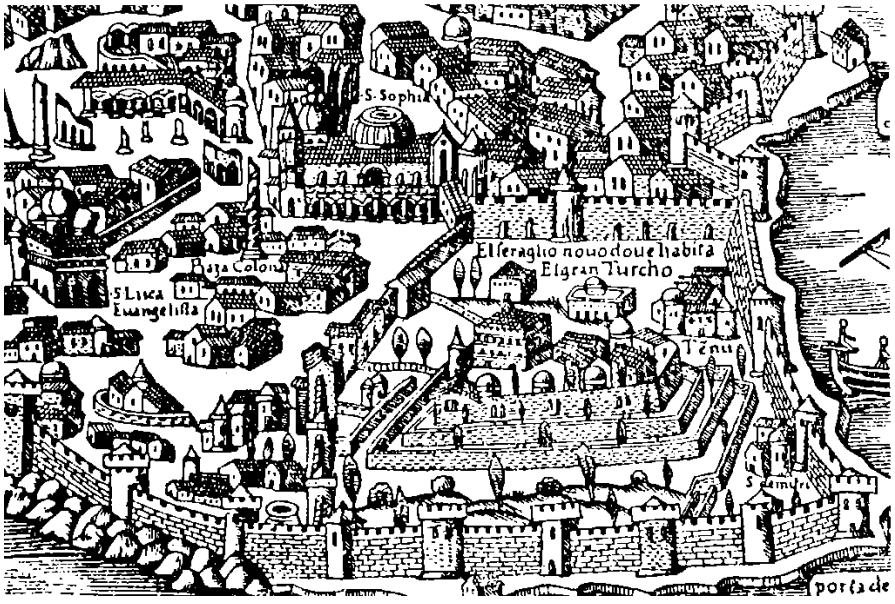
ie Kitchins. In this Court are the Kitchins of the *Serrail*, the which are nine in number, ſeparated in their buildings one from another, with their dependances, and ſerued by particular Officers: The firſt is that of the Emperour; The ſecond, that of the *Sultana*, which is moſt eſteemed for her graces or for her fruitfulneſſe: The third, that of the other *Sultana's*: The fourth, that of the *Capiaga*, who is great Maſter of the *Serrail*: The fift, that of the *Dinan*, which is the Councell, whereas the Prince doth adminiſter Iuſtice by the mouth of his Officers, of the which we will ſpeake hereafter: The ſixt, that of the *Agalaris*, which are the *Sultans* Familiars, many are Eunuches, the reſt are vntoucht: The ſeuenth, is that of the leſſer Officers of the *Serrail*: The eighth, is for the women which ſerue the *Sultana's*: The ninth, is for the Officers which attend the *Dinan*, as Guards, Porters, Vſhers, and ſuch like.

On the left hand in the ſame place, are the *Sultans* ſtables, to containe only fiue and twentie or thirtie goodly Horſes, which are appointed for his Exerciſes with his greateſt Familiars in the *Serrail*: Aboue theſe ſtables are many Chambers, in the which they keepe the Saddles, Bridles, and other Furniture for

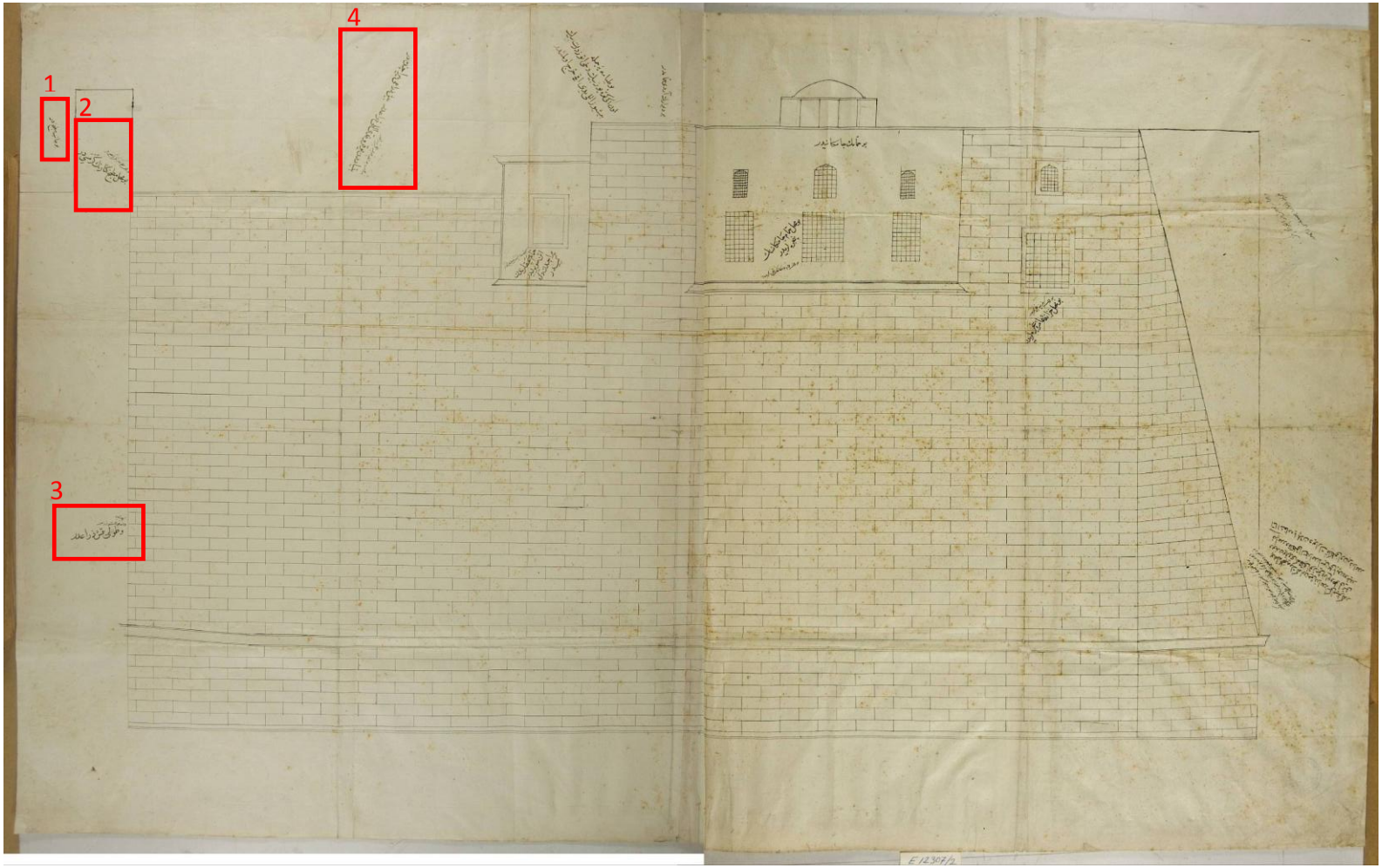
Şekil B. 20 Baudier'in "The History Of The Imperial Estate Of The Grand Seigneurs" isimli eserinin 1626 tarihli İngilizce baskısındaki mutfaklarla ilgili bölüm [56]

Şekil B. 21 Cristofo Buondelmonti'nin 1481 tarihli İstanbul Haritası [9]

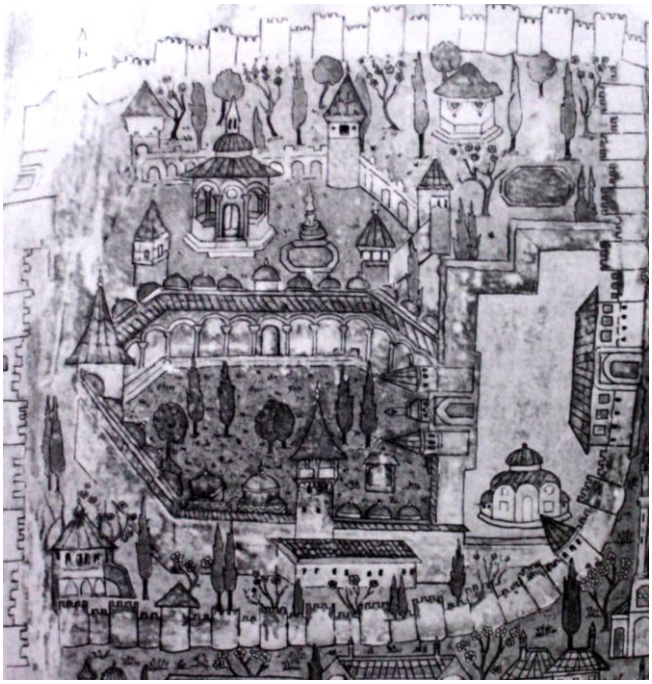

Şekil B. 22 Giovanni Andrea Vavassore' nin 1479 tarihli kayıp bir çizimine dayanarak hazırlanan 1520 tarihli gravür [9]

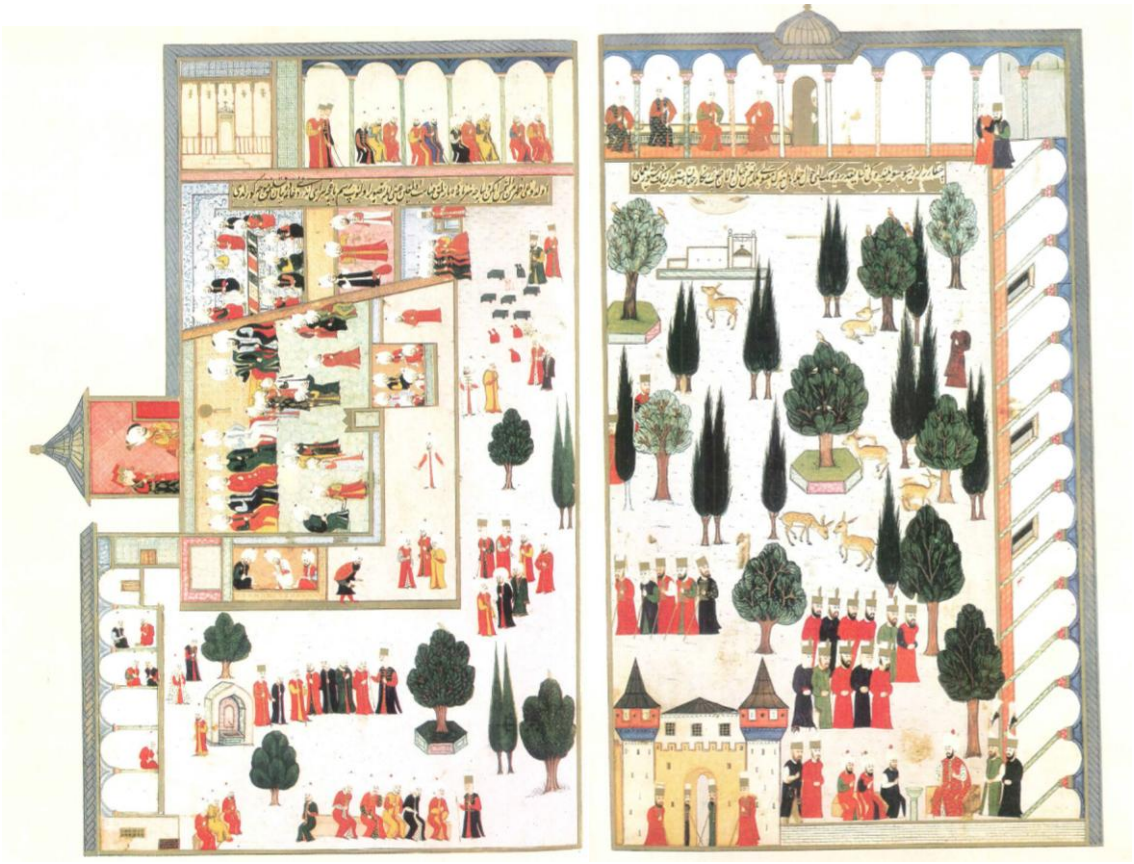

Şekil B. 23 1509 tarihli Enderun Hamamı'na ait onarım çizimi [44]

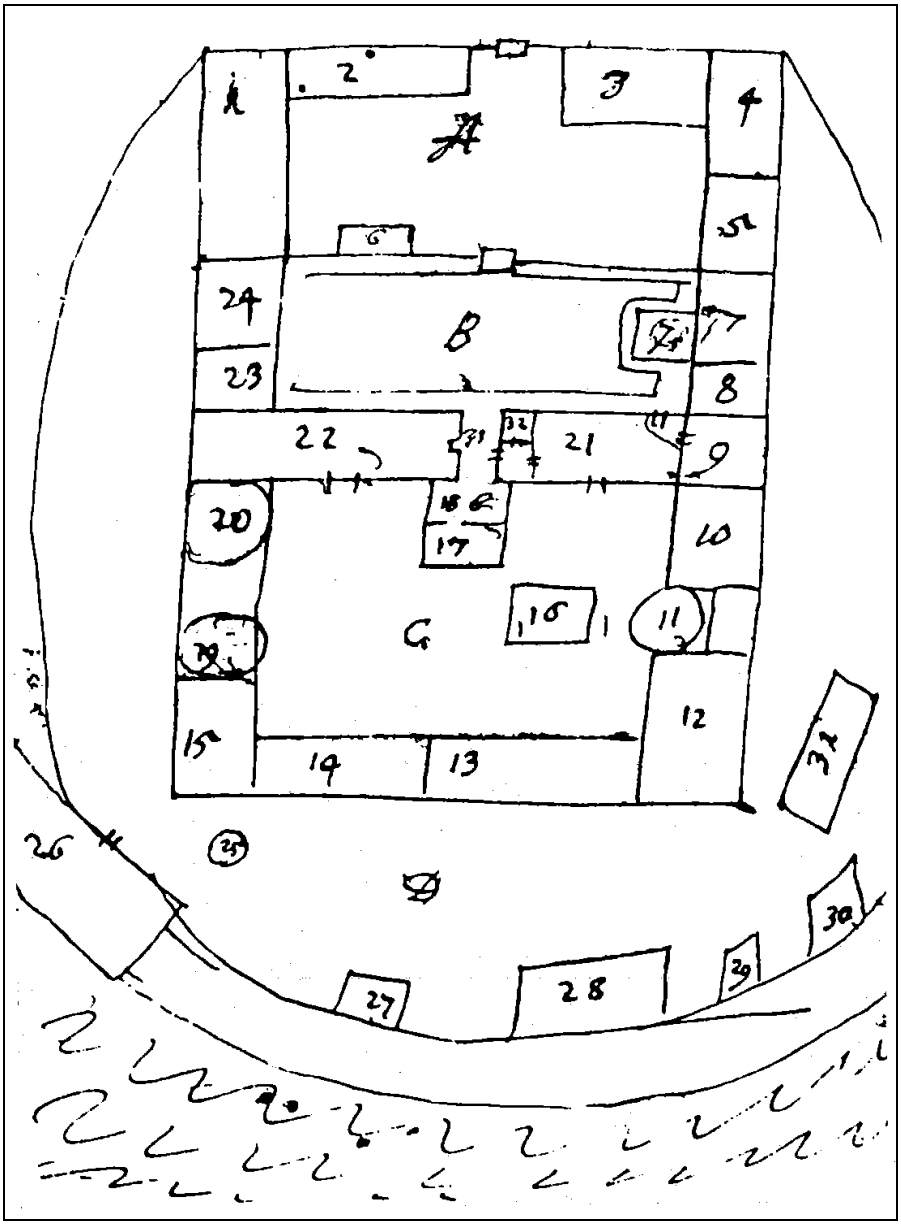
Günümüz Türkçesine çevirisi: 1. Bu canib madbahtır. **2.** Bu mahal madbah kenarının kermesidir. **3.** Ve arzı yetmiş zira ve bu tulu yetmiş ziradır. **4.** Bünyâddan yukarı kadarı elli zirâ'dır beş zirâ'ı piraçendedir.

Şekil B. 24 1557 civarında hazırlanmış İstanbul Haritasında Topkapı Sarayı'nın durumu [10]

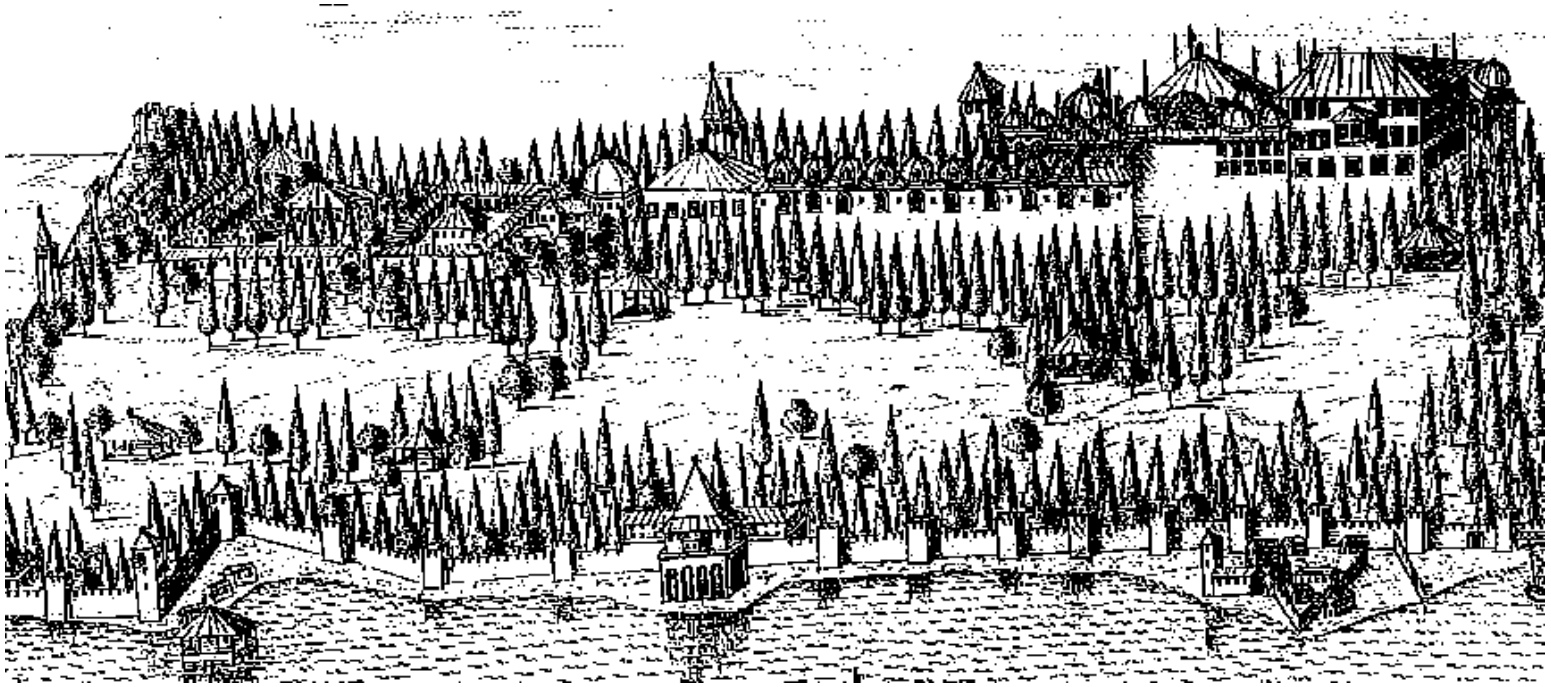

Şekil B. 25 İkinci Avlu'da yapılan bir törenin tasviri [45]

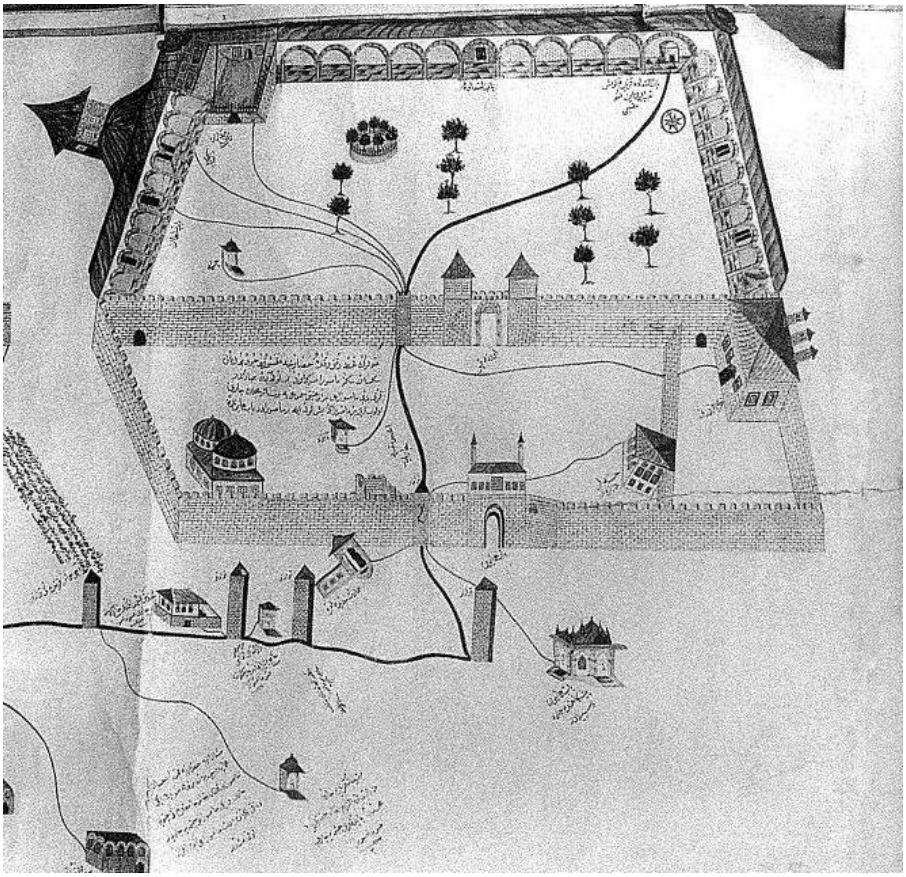

Şekil B. 26 Albert Bobovi' ye ait 1657–58 tarihli Topkapı Sarayı'nın Planı [9]

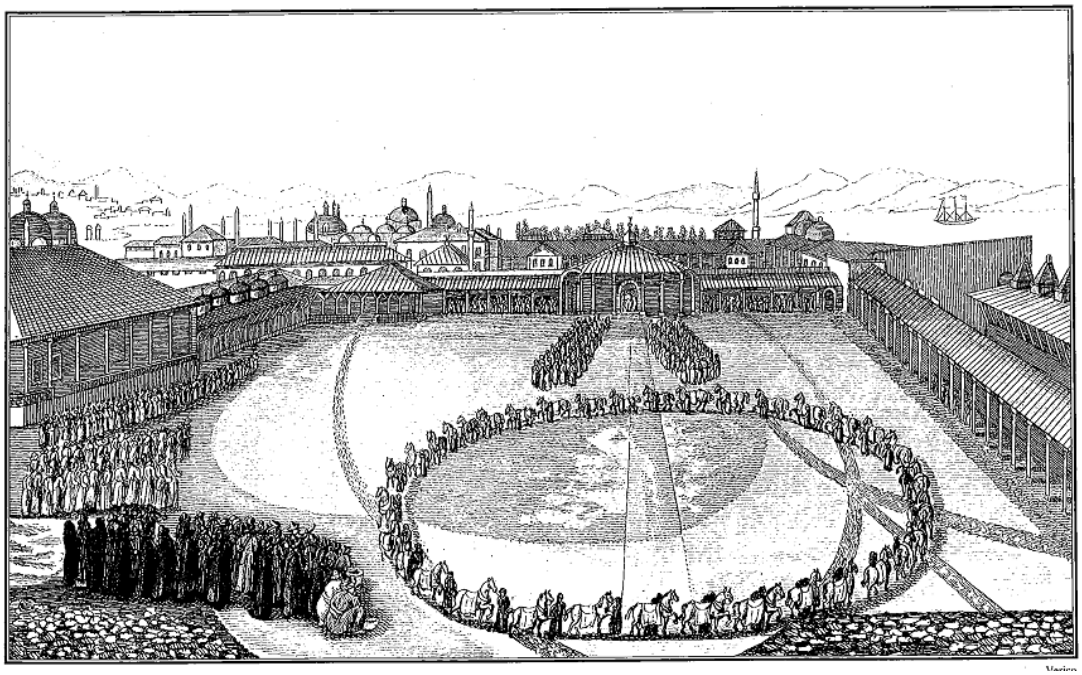
Açıklama: A. Birinci Avlu; B. İkinci Avlu; C. Üçüncü Avlu; D. Bahçe; 1. Hastane; 2. Odun Anbarı; 3. Cebehane; 4. Koğuş; 5. Değirmen ve fırın; 6. Attan inme yeri; 7. Divanhane ve defterhane; 8. Baltacılar; 9. Kara hadımlar ve ağaları; 10. Harem; 11. Sultan Mescidi; 12. Sultanın has odaları; 13. Hazinedarbaşı; 14. Kiler koğuşu; 15.Sultanın Hazine Odası; 16. Doğanlar; 17. Arz Divanı; 18. Çeşmeli küçük ön avlu; 19. II. Selim hamamı; 20. Oğlanlar mescidi; 21.Oğlanların küçük odası; 22. Oğlanların büyük odası; 23.Helvahane; 24. Mutfak; 25. Sinan Paşa Mescidi; 26. Büyük Ahır; 27. Revan Köşkü; 28. Bostancıbaşının evi; 31. Küçük Ahır; 32. Kapıcıbaşı ve beyaz hadımlar; 33. Kabul odası geçidi (Babü's sa'ade)

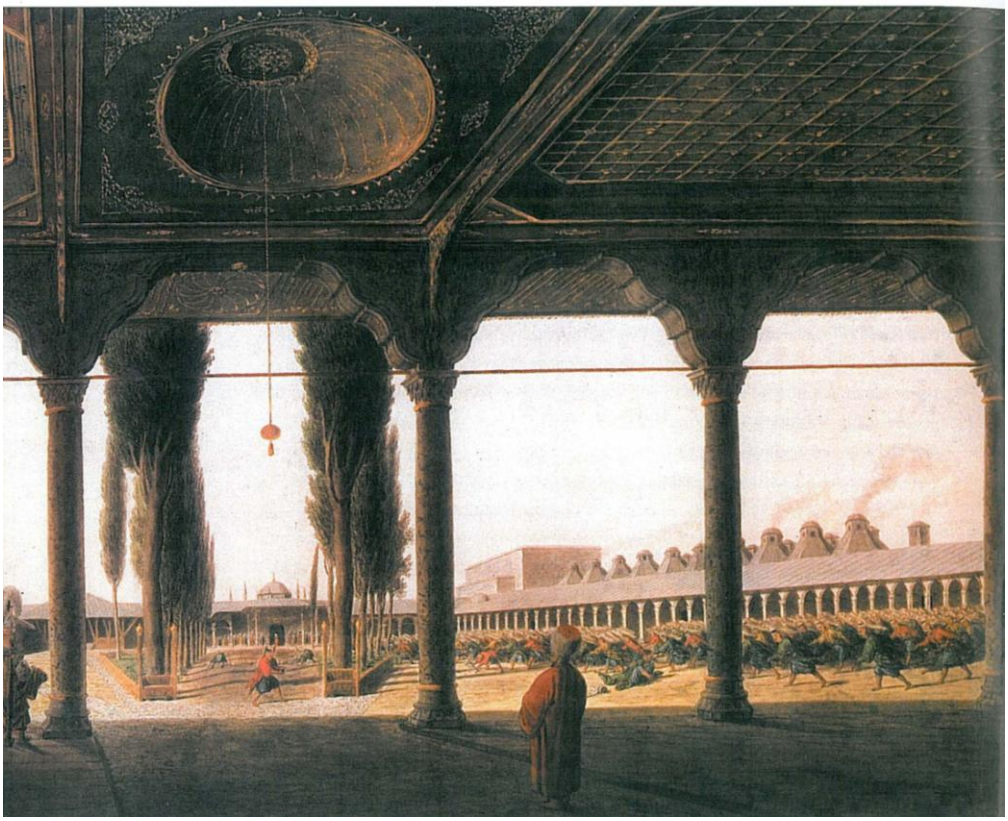
Şekil B. 27 Francesco Scarella'ya ait 1686 tarihli Topkapı Sarayı'nın deniz cephesinden görünüşü [9]

Şekil B. 28 H.1161 (M.1748) tarihli Topkapı Sarayı suyolları planı [9]

Şekil B. 29 D' Ohsson'un İkinci Avlu'da yapılan bir töreni resmettiği 1790 yılına ait gravür [47]

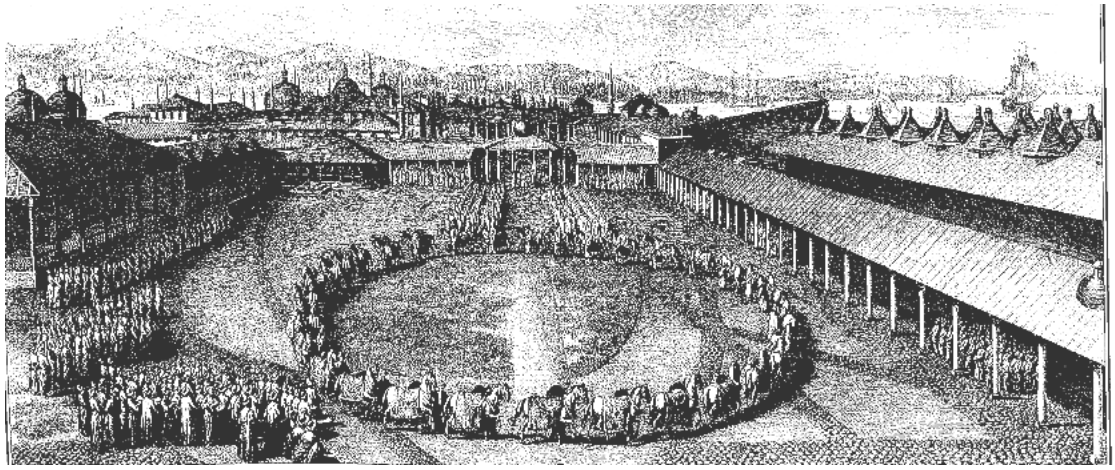
Şekil B. 30 Bab-üs Saade iç eyvanından mutfakların görünüşü [16]

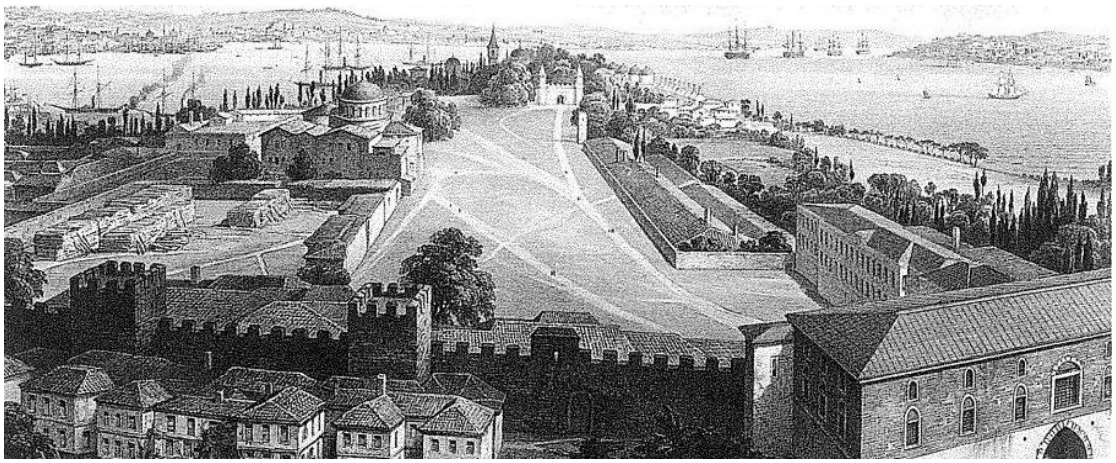
Şekil B. 31 18. yy'da mutfakların iç mekanının tasviri [16]

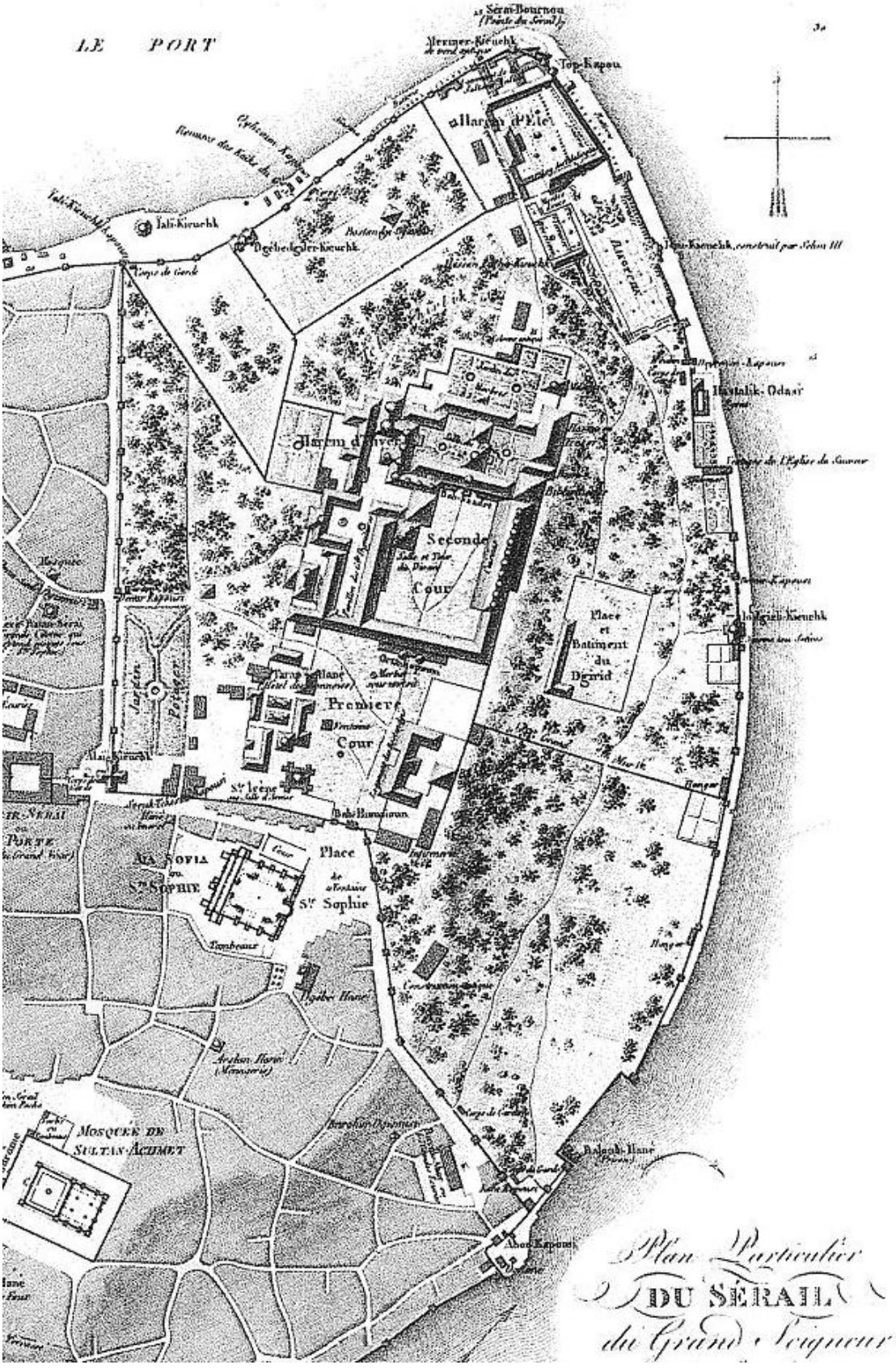
Şekil B. 32 Melling, A.I.' ya ait 1819 tarihli Topkapı Sarayı İkinci Avlu'da düzenlenen bir törenin tasviri [48]

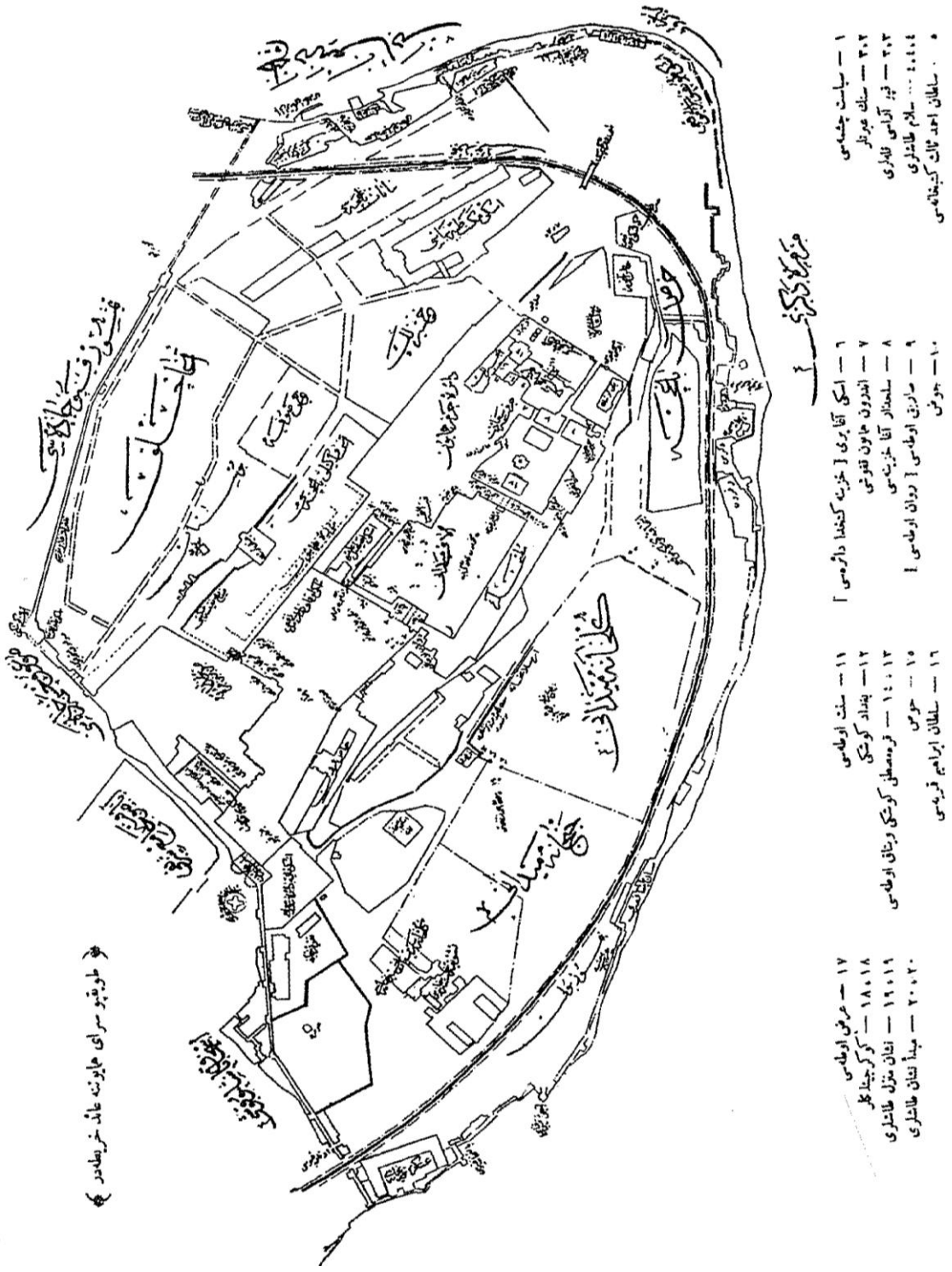
Şekil B. 33 Le Barbier'in, 1827 tarihli Sarayın İkinci Avlusunda düzenlenen bir törenin betimlenmesi [47]

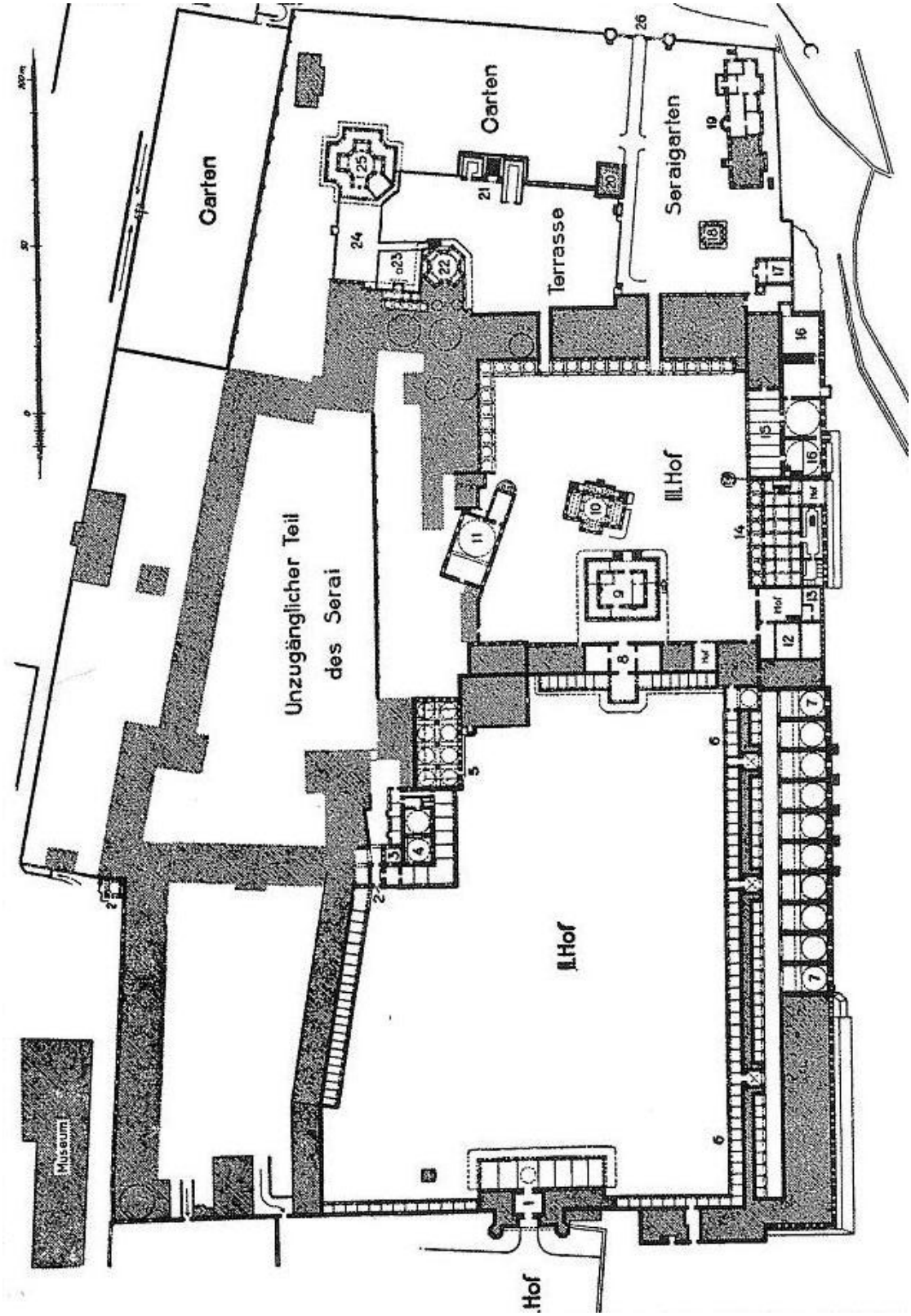
Şekil B. 34 Fossati'ye ait 1852 tarihli Topkapı Sarayı'nın 1. Avlusunun çizimi [47]

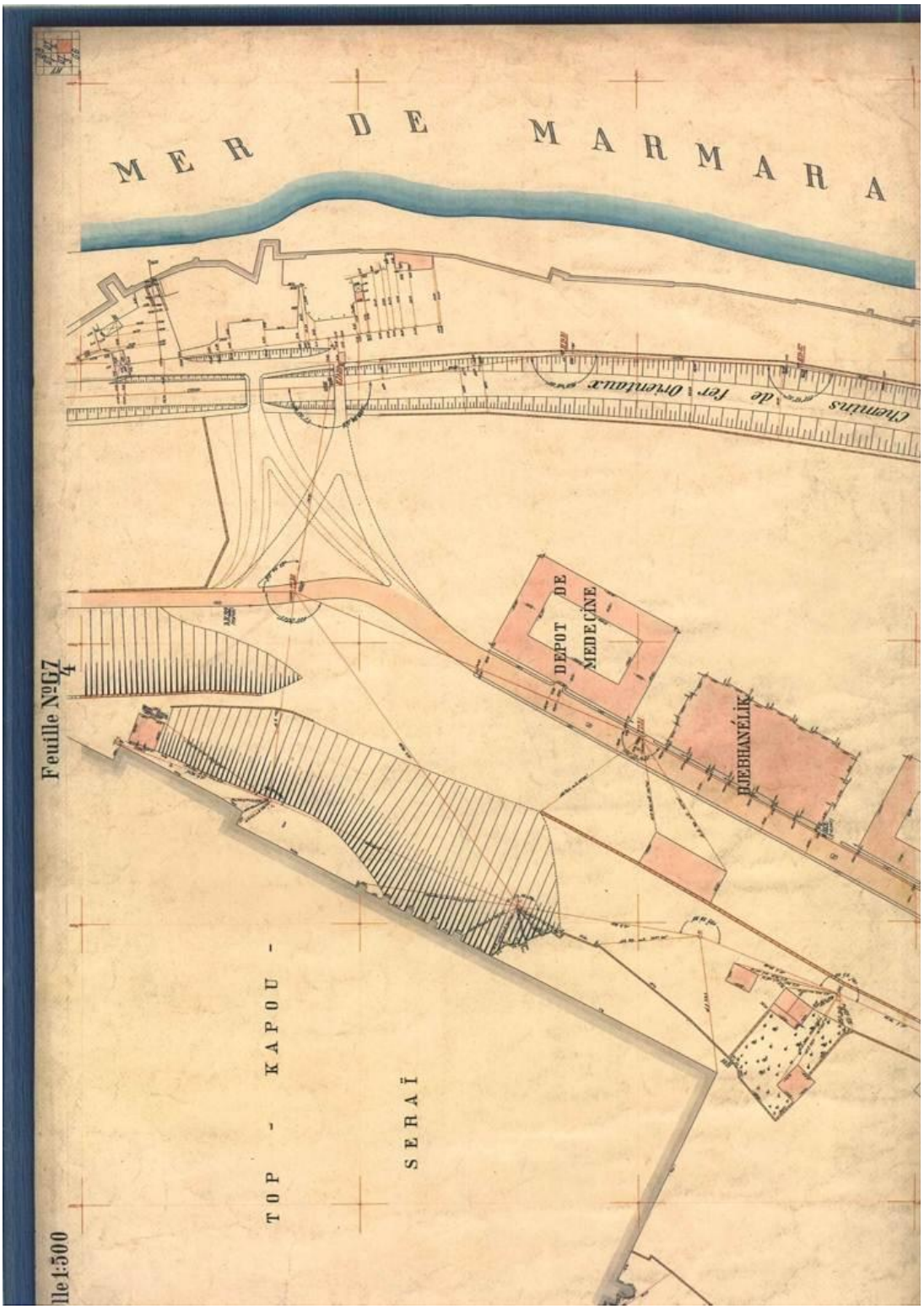
Şekil B. 35 19. yy'ın ilk çeyreğinde Melling'e ait bir harita [13]

Şekil B. 36 Abdurrahman Şeref Bey'in hazırladığı 1910 yılına ait Topkapı Sarayı'nın Şematik Planı [14]

Şekil B. 37 Gurlitt'in 1910 yılına ait Topkapı Sarayı'nın ana bölümlerini ifade ettiği planı [13]

Şekil B. 38 1913–1914 yıllarında hazırlanan Alman Mavileri'nde mutfakların gösterimi [49]

EK-C

2009-2011 RESTORASYONUNA AİT FOTOĞRAFLAR

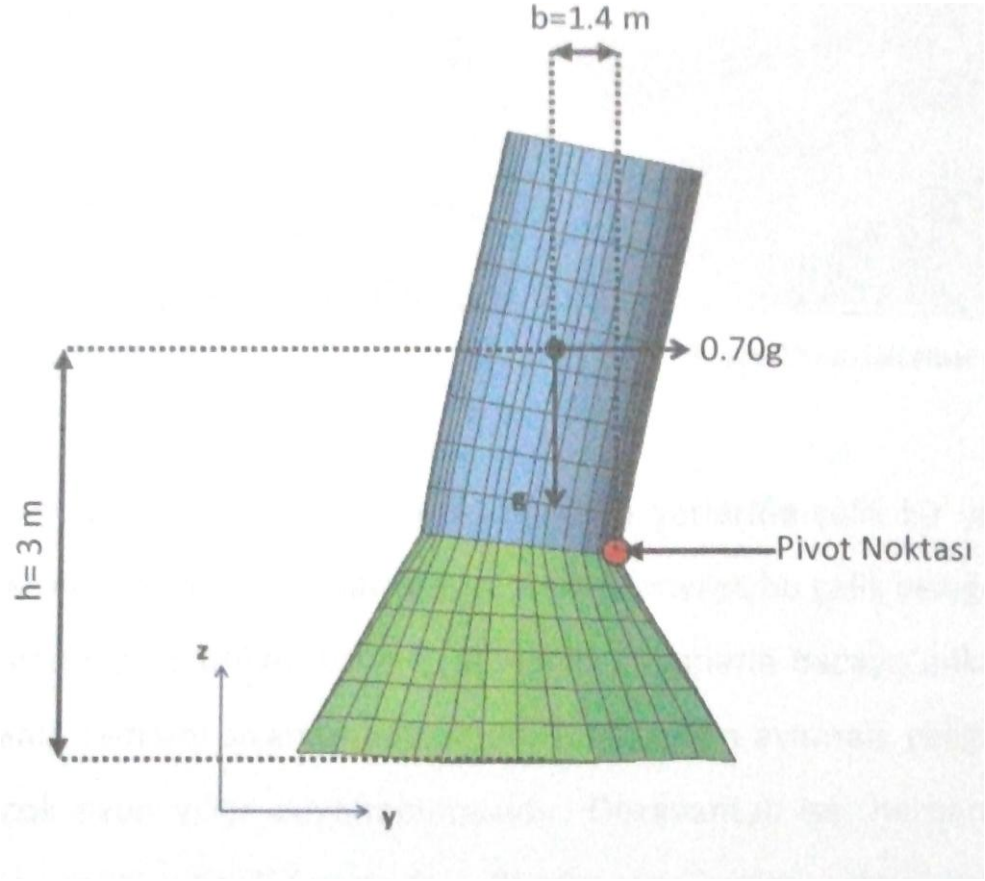
Şekil C. 1 Tütekliklerin kurşun örtülerin kaldırılması (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

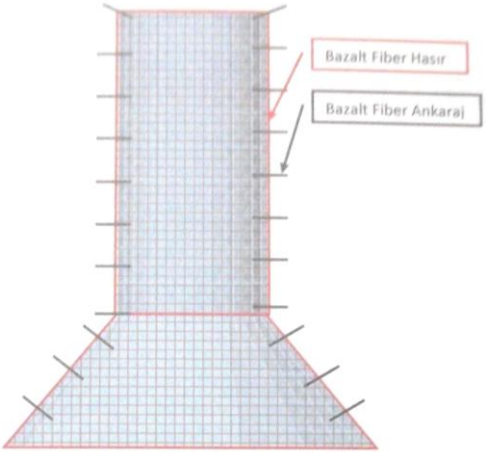
Şekil C. 2 Kubbelerin kurşun örtüsünün kaldırılması (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

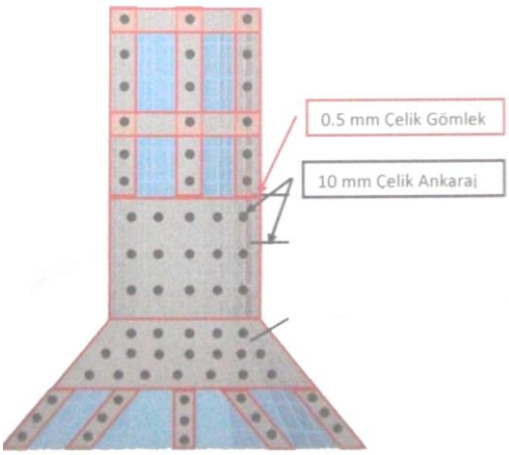
Şekil C. 3 Tütekliklerin kurşun örtüsünün kaldırılması (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 4 Deprem yükleri altında tütekliklerin hareketi

Şekil C. 5 Bazalt fiber güçlendirme

Şekil C. 6 Çelik yelek ile güçlendirme

Şekil C. 7 Z13 kubbe kasnağının çimento sıvalı yüzeylerinin raspa edilmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 8 Z04 mekanında çimento sıvalı duvar yüzeylerinin raspa edilmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 9 Taş duvar yüzeyinde kalan çimento şerbetin bistüri ile temizlenmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 10 Z04 mekanının kuzeydoğu duvarındaki büyük çatlağın onarılması

Şekil C. 11 Yanık izleri olan taş duvar yüzeylerine AB 57 malzemesinin havlu kağıt yardımıyla uygulanması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2009)

Şekil C. 12 AB 57 malzemesi sürülen yüzeylerin polyetilen naylonla kapatılması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2009)

Şekil C. 13 Yüzeylerin kimyasal temizleyicilerden arındırılması için havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2009)

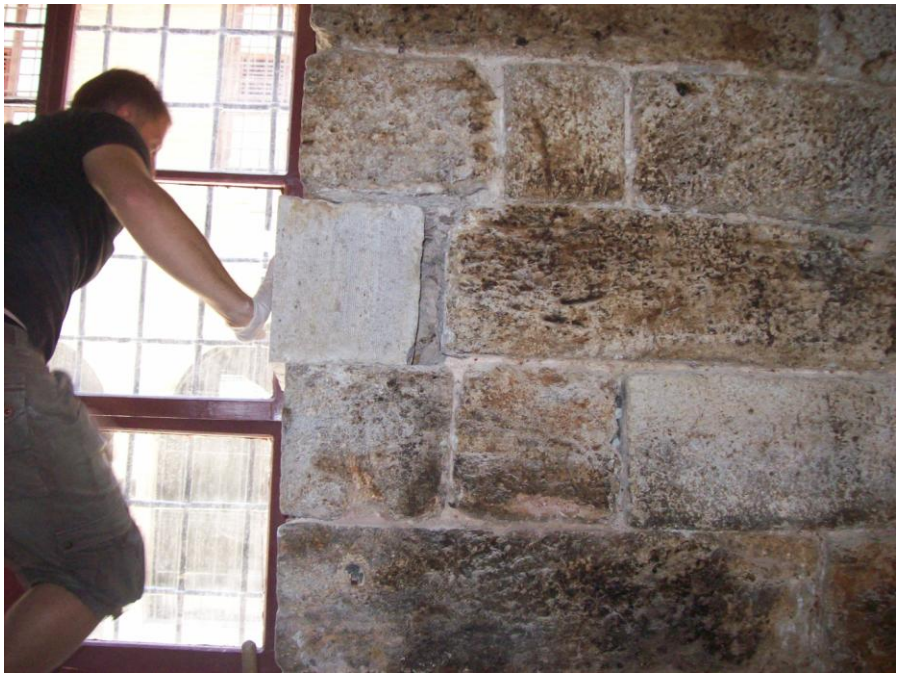
Şekil C. 14 Yüzeylerin kimyasal temizleyicilerden arındırılması için havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2009)

Şekil C. 15 Z03 mekanında üzerinde hafif toz bulunan duvar yüzeylerine havlu kağıt ile saf su kompresi yapılması

Şekil C. 16 Çimento harçlı derz dolguların temizlenmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 17 Z09 mekanında kuzeybatı cephesinde bulunan taşıyıcı ayağın kesme taş örgüsündeki bir taşın çürütülerek yerine yeni bir taş konulması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 18 Z04 mekanının kuzeybatı duvarında çinilerin numaralandırılması (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 19 Z04 mekanının kuzeybatı duvarındaki düşme tehlikesi olan çinilerin sökülmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 20 Sökülen çinilerin bisküvisinde bulunan çimento harcının temizlenmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 21 Kırık parçaların yapıştırma harcı ile birleştirilmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 22 Çinilerin yapışacağı duvar yüzeyinin yapıştırma için uygun hale getirilmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 23 Çinilerin yapışacağı duvar yüzeyinin yapıştırma için uygun hale getirilmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 24 Z04 mekanının kuzeybatı duvarında bulunan ocağın çimento sıvalı külah kısmının raspa edilmesi (Foto: Özbersan İnş. ve Tic. Ltd. Şti., 2010)

Şekil C. 25 Z03 mekanında çimento sıvalı kubbenin raspa edilmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 26 Z04 mekanında çimento sıvalı kubbenin raspa edilmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 27 Kuzeybatı cephesinde çimento harçlı derzlerin açılması

Şekil C. 28 Kuzeybatı cephesinde atomize su püskürtme yöntemiyle yapılan temizlik

Şekil C. 29 Kuzeybatı cephesinde horasan harcı ile derz dolgu yapılması

Şekil C. 30 Güneydoğu cephesinin su ile temizlenmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 31 Güneydoğu cephesinin su ile temizlenmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 32 Güneydoğu cephesinde kimyasal temizlik yapılması (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 33 Güneydoğu cephesinde çimento harçlı derz dolguların temizlenmesi (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

Şekil C. 34 Güneydoğu cephesinde 5 cm'den fazla malzeme kaybı görülen yerlerde yeni taş yapılması (Foto: AKB 2010 Ajansı, 2010)

EK-D

KORUMA PROJESİ

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	**: Yeşim ALTINBIÇAK**
Doğum Tarihi ve Yeri	: 1987 Kartal
Yabancı Dili	: İngilizce
E-posta	: arcyesim@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	**Alan**	**Okul/Üniversite**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	**Mimarlık**	**Uludağ Üniversitesi**	**2009**
Lise	Sayısal	Maltepe Y.D.A. L.	2005

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	**Firma/Kurum**	**Görevi**
2010	**Fatih Belediyesi**	**Mimar**
2009	Rena İnş. ve Taah. Ltd. Şti.	Şantiye Sorumlusu Mimar